

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ

ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

εκδόσεις

ΑΘΗΝΑ 2017

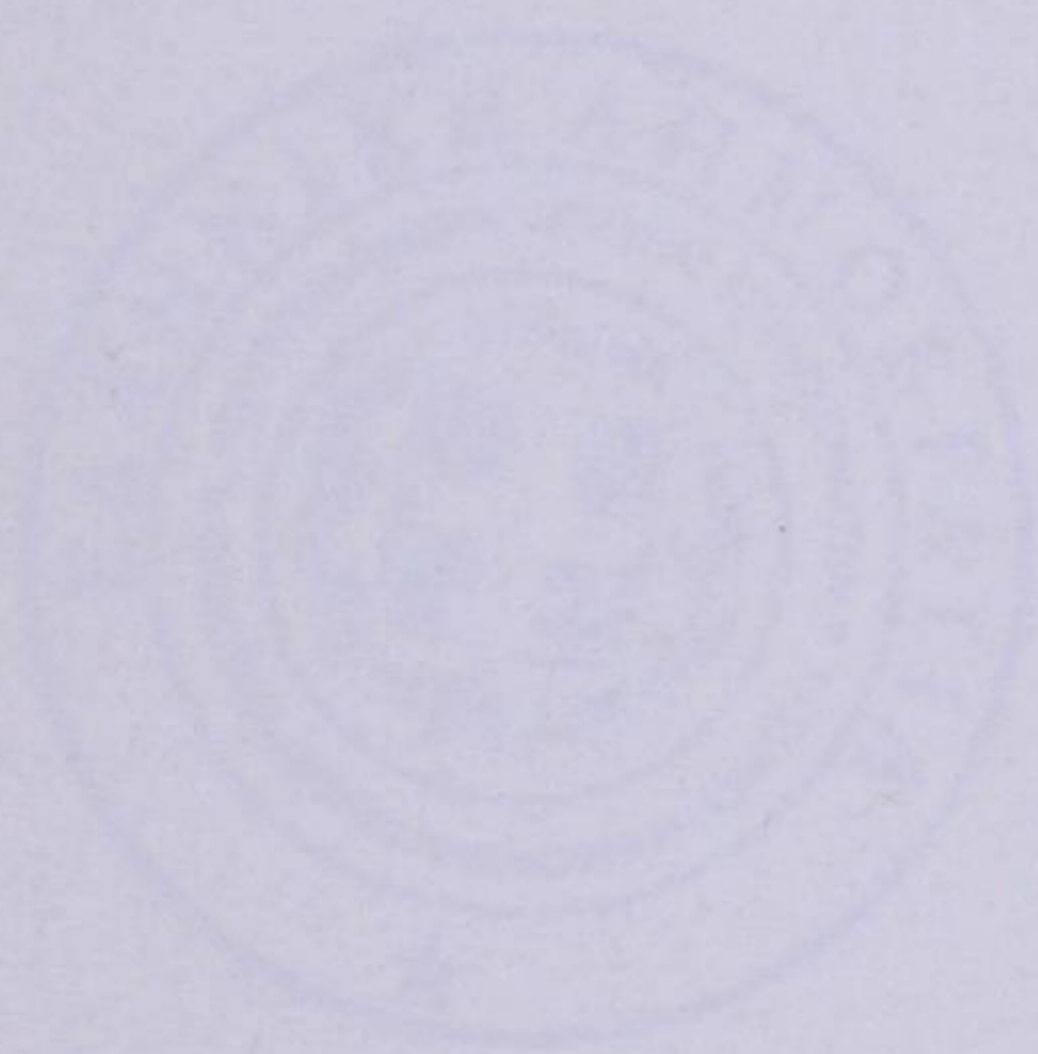
Ὁ Χαρίλαος Γκοῦτος γεννήθη-
κε στό Γανναδιό τῆς Κόνιτσας τό
1941. —Σπούδασε στό Γυμνάσιο
Πωγωνιανῆς (1954-56), στό Γυ-
μνάσιο Κόνιτσας (1956-60) καί
στήν Νομική Σχολή τοῦ Πανεπι-
στημίου Ἀθηνῶν. —Εργάσθηκε ὡς
ὕπεύθυνος τοῦ Δικαστικοῦ Τμήμα-
τος τῆς ἐπιχείρησης «Ε. Γ. Λαδό-
πουλος Α.Ε.» (1969-70), ὡς εἰδι-
κός ὑπάλληλος 5ου βαθμοῦ στό
Ἰπουργεῖο Γεωργίας (1971-73)
καί ὡς δικηγόρος Ἀθηνῶν (1971-
2004). —Ἐκλέχθηκε διαδοχικά σέ
ὅλες τίς βαθμίδες τοῦ Διδακτικοῦ
καί Ἐρευνητικοῦ Προσωπικοῦ τοῦ
Παντείου Πανεπιστημίου μέ ειδί-
κευση στό Ἐργατικό Δίκαιο καί
στήν Ἱστορία του καί ἄσκησε τά
καθήκοντά του ἀπό τό 1974 μέχρι
τό 2008, ὅποτε ἐντάχθηκε στούς
Ὁμότιμους Καθηγητές. Παράλλη-
λα, δίδαξε τό Ἐργατικό Δίκαιο σέ
Τμήματα μεταπτυχιακῶν σπουδῶν,
στήν Ἀνώτερη Τηλεπικοινωνιακή
Σχολή, στήν Σχολή Ἀξιωματικῶν
Χωροφυλακῆς καί σέ σεμινάρια
μετεκπαίδευσης.—Διετέλεσε μέ-
λος πολλῶν συλλογικῶν ὀργάνων
τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου, δι-
ευθυντής τοῦ νομικοῦ περιοδικοῦ
«Ἐργατικά Χρονικά» (1975-81),
μόνιμος συντάκτης τοῦ 15θήμερου
περιοδικοῦ «Δελτίον Ἐργατικῆς
Νομοθεσίας» (1977-2013), διευθυ-
ντής τῆς ἐκδοτικῆς σειρᾶς βιβλίων
ὑπό τόν τίτλο «Ἱστορία τῶν ἐργασι-

ΠΑΡΕΛΑΟΣ Ε. ΓΚΟΥΤΟΣ

ΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΔΑΝΕΙΣΤΗΜΙΟΥ

Άπό τήν Ίστορία τῆς Ἐπαρχίας Κόνιτσας

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΑΘΗΝΑ 2017

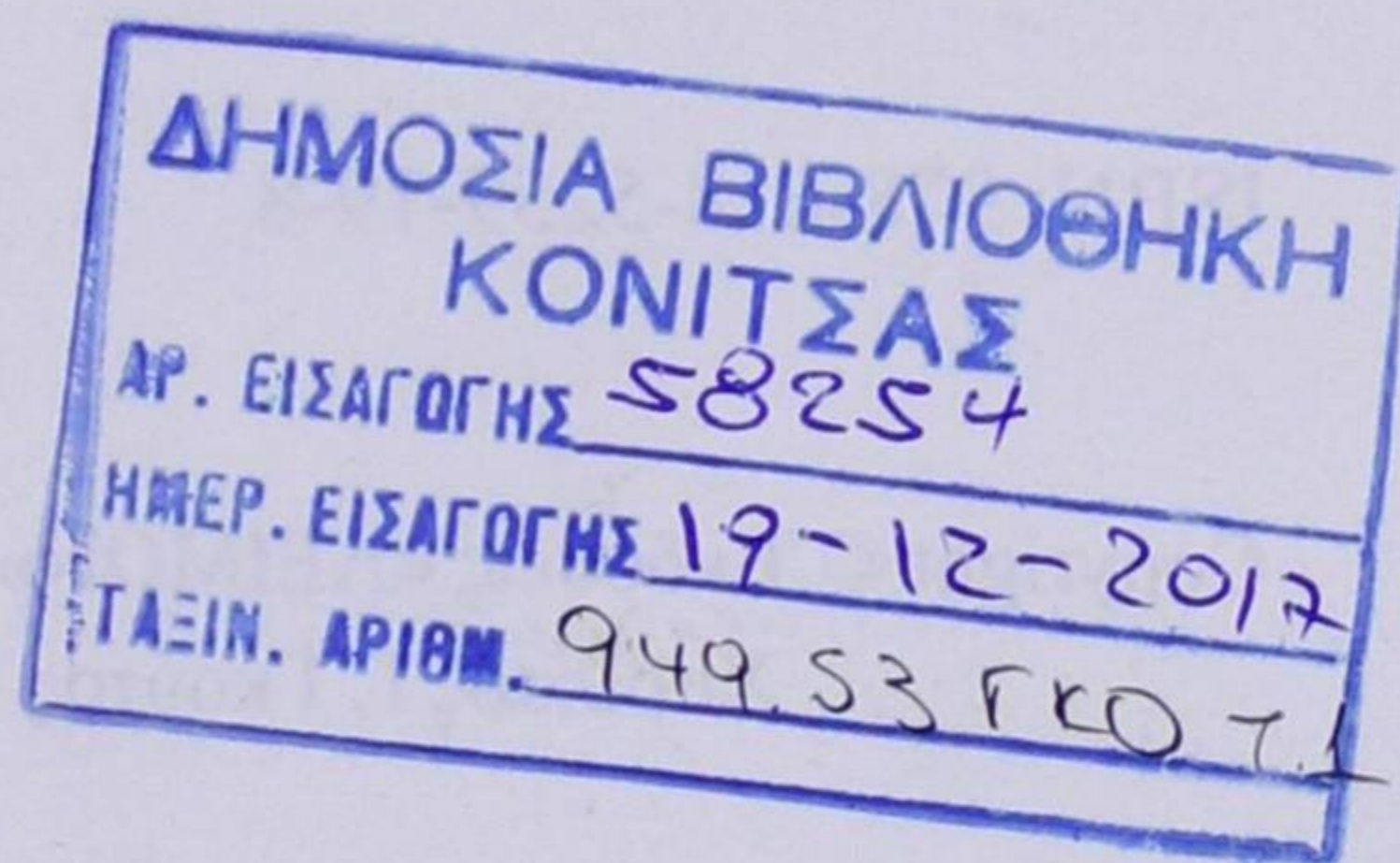

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ

ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

εκδόσεις

ΑΘΗΝΑ 2017

ISBN: 978-618-5259-19-8

Copyright © Εκδόσεις «ΛΕΙΜΩΝ», Δήμος Κόνιτσας &
Χαρίλαος Γ. Γκούτος

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

Νικηταρά 2-4, 106 78 Αθήνα

Τηλ/Fax: 210-32.27.323

e-mail: ekd.limon@gmail.com

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ:

Όδος Κονοπισοπούλου 32, Αθήνα 115 24

Τηλ. τοῦ συγγραφέα 210-6925471, κιν. 6976572746

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

**Στήν μνήμη τῶν πρώτων ἐρευνητῶν
ἱστορικῶν θεμάτων τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας:
Χαράλαμπου Ρεμπέλη, Εὐριπίδη Σούρλα,
πρεσβ. Γεωργίου Παΐσιου, Ἀναστασίου Εὐθυμίου,
Σταύρου Γκατσόπουλου, Γιάννη Λυμπερόπουλου**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μέχρι τήν αὐγή τοῦ 21ου αἰώνα, οἱ ἱστοριογραφικές ἀφηγήσεις γιά τήν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας (καί γιά τούς 44 οἰκισμούς της χωριστά) ἦσαν πενιχρές, ποσοτικά καί ποιοτικά, καί ἀνέτρεχαν συνήθως ἕως τό 1850 τό πολύ. Κατά τά ἔτη 2004-2007, ἐκδόθηκαν 4 βιβλία σχετικά μέ τό παρελθόν τῆς ἐπαρχίας, ἀλλά τοῦτο παρέμεινε ἄγνωστο κατά τό μεγαλύτερο μέρος του, διότι τά βιβλία αὐτά ἀσχολήθηκαν μέ λίγα θέματα μερικῶν περιόδων του καί ἐκόμισαν λίγες μόνον νέες ἱστορικές γνώσεις, κυρίως περιπτωσιολογικές. Παρόμοια ἱστοριογραφική ὑστέρηση παρατηρεῖται καί ὡς πρός ἄλλες ἐπαρχίες ἢ περιοχές, ὅπως εἶναι τό Πωγώνι, τό Ζαγόρι καί, μέχρι πρόσφατα, ἡ Δυτική Μακεδονία.

Ὡστόσο, συγκριτικά μέ αὐτούς τούς τόπους, ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας πλεονεκτεῖ ποσοτικά ἐν σχέσει πρός τίς δημοσιευμένες ἄμεσες ἱστορικές πηγές τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, ὅπως εἶναι οἱ ἐξῆς: ἐπιγραφές καί ἐνθυμήσεις, παρρησίες ναῶν, ἔγγραφα Ἀρχῶν κρατικῶν, αὐτοδιοικητικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν, δικαιοπρακτικά ἔγγραφα, λογιστικά κατάστιχα, δημοτικά ἄσματα, τοπωνύμια, οἰκοδομικά καί ἄλλα μνημεῖα. Πολλές τέτοιες πηγές δημοσιεύθηκαν, μετά τό 1928, ἀπό τούς ἕξι γηγενεῖς λογίους, στήν μνήμη τῶν ὁποίων ἀφιερώνεται τό ἀνά χειῖρας πόνημα.

Μετά τό 1999, ὅποτε οἱ ἐπαγγελματικές καί οἱ ἄλλες ὑποχρεώσεις μου μειώθηκαν ἢ ἔλειψαν, ἐπιδόθηκα στήν ἐκπλήρωση τῆς ἀπωθημένης ἐπί ἔτη ἐπιθυμίας μου νά ἀνιχνεύσω τήν ἀγνοημένη ἱστορία τῆς ἐπαρχίας, χρησιμοποιῶντας καί τήν ἐρευνητική καί διδακτική ἐμπειρία πού ἀπέκτησα στό Πάντειο Πανεπιστήμιο, μέ εἰδίκευση στήν Ἱστορία τῶν Ἐργασιακῶν Σχέσεων (καί στό τωρινό Ἐργατικό Δίκαιο). Τό ἐγχείρημα τοῦτο μεθοδεύθηκε ὡς ἐξῆς: Ἀναζήτησα, βρῆκα καί φωτοτύπησα στίς βιβλιοθήκες τῆς Ἀθήνας καί τῶν Ἰωαννίνων πρόσθετα δημοσιεύματα σχετικά μέ τήν ἱστορία τῆς ἐπαρχίας, πέραν ἐκείνων πού εἶχα συλλέξει στήν δεκαετία τοῦ 1960, καί ἔδεσα τίς

φωτοτυπίες τους (συνολικά 5.520 σελίδες) σέ δέκα τόμους, προτάσσοντας πίνακες τῶν περιεχομένων τους. Κατέγραψα περιληπτικά, σέ 560 σελίδες, ἀξιόλογες σχετικές ἱστορικές πληροφορίες πού βρῆκα σέ βιβλία καί περιοδικά πού ἀγόρασα. Διάλεξα 67 ὀλιγοσέλιδα κείμενα δημοσιευμάτων ἀξιόπιστων καί ἐν πολλοῖς δυσπρόσιτων καί ἀναδημοσίευσά τά κείμενα αὐτά σέ περιοδικά τῆς ἐπαρχίας γιά νά μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν ὡς δευτερογενεῖς πηγές τῆς τοπικῆς ἱστορίας. Δημοσίευσά σέ περιοδικά τῆς ἐπαρχίας, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Ἀθήνας κ.ἄ. 60 περίπου μελέτες μου ἐπί ἱστορικῶν θεμάτων τῆς ἐπαρχίας καί ἔγραψα τά βιβλία «Ἡ ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας καί ἡ Μόλιστα ἐπί τουρκοκρατίας» (ἔκδ. 2003, σελ. 288) καί «Οἱ οἰκισμοί τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας στό παρελθόν» (ἔκδ. 2015, σελ. 140).

Οἱ ἀμέτρητες ὥρες πού διέθεσα ἐργαζόμενος ὡς ἄνω ὑπῆρξαν κατά τό πλεῖστον ἀπολαυστικές. Διότι ἔνιωθα συχνά ὅπως ὁ ἀρχαιολόγος πού βρίσκει κατά τίς ἀνασκαφές του θαυμάσια ἀντικείμενα, ἰδίως ὅταν «ἀνακάλυπτα» γεγονότα καί πρόσωπα πού ἔμειναν παντελῶς ἢ σχεδόν ἀγνοημένα τόν 20ό αἰώνα ἢ καί προγενέστερα. Παραδείγματα τέτοιων «ἀνακαλύψεων»: ἀκμή τῆς περιοχῆς τῆς Μεσογέφυρας στούς αἰῶνες 13ο ἕως 17ο, ἴδρυση τριῶν μονῶν τό 1326 ἀπό τόν Ἀνδρόνικο Παλαιολόγο, μεγαλογαιοκτήμονες τῶν κοντινῶν στό Λεσκοβίκι περιοχῶν τόν 14ον αἰώνα, μετονομασία τῆς ἐπαρχίας Παπίγκου σέ Πωγώνι τό 1330 περίπου, ἀπαρχές τῆς τουρκοκρατίας καί προνόμια τῆς ἐπαρχίας, καταστροφές ἀπό τόν Καρα Μουράτ τό 1539, ἀναγραφή τῆς Κόνιτσας σέ γεωγραφικούς χάρτες τῶν αἰώνων 16ου καί 17ου, εἰκαστικοί καλλιτέχνες στούς αἰῶνες 16ο ἕως 19ο, καταστροφές οἰκισμῶν μετά τόν 16ο αἰώνα, 80 περίπου διακεκριμένα πρόσωπα τῆς ἐπαρχίας στούς αἰῶνες 16ο ἕως 19ο, ἀϋθαιρεσίες, ἀγαλίκια καί τσιφλίκια Ἀλβανῶν μετά τό 1630, ἡ ἐκπαίδευση στούς αἰῶνες 15ο ἕως 19ο, ἐπιστολή τοῦ Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ πρὸς τούς Καστανιανίτες, σχέσεις τῆς ἐπαρχίας μέ τόν Ἀλῆ πασᾶ, ὄπλοφόροι καταγόμενοι ἀπό τήν ἐπαρχία, χαμηλή κτηνοτροφία τῶν κατοίκων, ὀδικό δίκτυο τῆς ἐπαρχίας, ὁμοιοτήτες της μέ τήν Δ. Μακεδονία, προέλευση τοῦ οἰκωνυμίου τῆς Κόνιτσας ἀπό τό ὑπερκείμενο βουνό Κόνις.

Κατά τά παιδικά καί ἐφηβικά μου χρόνια, ἔζησα στόν χῶρο τῆς ἐν λόγω ἐπαρχίας (κυρίως στήν Μόλιστα καί στήν Κόνιτσα), γι' αὐτό τόν ἀγαπῶ ὅπως τά ὄριμα ἄτομα ἀγαποῦν τούς γονεῖς τους (τούς ἀγαποῦν ὄχι ἐπειδή εἶναι οἱ πιο τέλειοι καί θαυμάσιοι ἄνθρωποι, ἀλλά ἐπειδή μεταξύ γονιοῦ καί παιδιοῦ δημιουργεῖται μιά σχέση μοναδική καί ἀνεπανάληπτη). Ἀργότερα,

κατανόησα καί πρακτικά τήν γνώμη ὅτι ὅποιος ἐνδιαφέρεται μόνον γιά τό παρόν καί τό μέλλον καί ἀγνοεῖ ἢ λησμονεῖ τίς ρίζες του καί τήν πολιτιστική κληρονομιά του χάνει συχνά τήν αὐτογνωσία του καί τό νόημα τῆς ζωῆς του (ἐάν μάλιστα ἡ χώρα του βιώνει κάποια κρίση). Μέ τέτοιες προδιαθέσεις, μελετοῦσα ὅ,τι σχετιζόταν μέ τήν ἱστορία τῆς ἐπαρχίας, ἀποσκοποῦντας βασικά νά βρῶ πειστικές ἀπαντήσεις γιά τόν ἑαυτό μου στά ζητήματά της πού μέ ἀπασχολοῦσαν ἐκάστοτε, ἀπολάμβανα δέ τίς ἀπροσδόκητες «ἀνακαλύψεις» καί, ὅταν εἶχα διαθέσιμο χρόνο, ἔγραφα τίς προαναφερθεῖσες μελέτες βάσει τῶν πορισμάτων μου. Τά κείμενα τῶν μελετῶν τούτων τά ἐδημοσίευσα ἀκολούθως, ὄχι γιά νά προβληθῶ σέ κάποιους χώρους ἐγωιστικά (ἄλλωστε κάτι τέτοιο δέν μοῦ ἔχει καταλογισθεῖ), ἀλλά γιά νά ὑπάρξουν δυνατότητες νά πληροφορηθοῦν τίς νέες γνώσεις ἀφ' ἑνός οἱ ἐνδιαφερόμενοι γιά τό παρελθόν τῆς ἐπαρχίας συνεπαρχιωῶτες καί ἄλλοι μὴ εἰδικοί, ἀφ' ἑτέρου δέ οἱ μελετητές τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου, ὥστε οἱ δεῦτεροι αὐτοί νά ἀξιοποιήσουν τίς νέες γνώσεις σέ δημοσιεύματά τους σχετικά μέ τό παρελθόν τῆς Ἡπείρου καί τῆς ἐπαρχίας.

Ὁ ἀνά χειῖρας τόμος ἀρθρώθηκε μέ τήν σύνθεση τῶν κειμένων τριῶν κατηγοριῶν μελετῶν μου: α) μελέτες προδημοσιευθεῖσες, πού προσδιορίζονται στό τέλος τοῦ τόμου ὑπό τόν τίτλο «Προγενέστερες δημοσιεύσεις», β) λίγα ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ προαναφερθέντος βιβλίου μου «Ἡ ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας καί ἡ Μόλιστα ἐπί τουρκοκρατίας» καί γ) δέκα μελέτες πού πρωτοδημοσιεύονται ἐδῶ. Στά ἀναδημοσιευόμενα κείμενα ἔγιναν λίγες ἀλλαγές, φραστικές καί ἄλλες. Οἱ ὑπάρχουσες σέ δύο ἢ περισσότερα ἀπό αὐτά ταυτόσημες ἀναφορές σέ κάποια γεγονότα ἢ πρόσωπα διατηρήθηκαν γιά νά μὴν διαταραχθεῖ ἡ ἀφηγηματική συνοχή τῶν ἐν λόγῳ κειμένων.

Ἡ ὡς ἄνω ὕλη τοῦ βιβλίου διαιρέθηκε σέ ἑπτὰ κεφάλαια, ἐκ τῶν ὁποίων τό πρῶτο ἀναφέρεται στά κυριότερα περιστατικά τῆς ἀρχαιότητος, τά δέ ἄλλα ἕξι καλύπτουν τήν ἐποχή τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1204-1430), ἐν ὀλίγοις, καί τήν περίοδο (483 ἔτη) τῆς τουρκοκρατίας, ἐκτενέστερα, πολυθεματικά καί ἀναλυτικά. Ἡ μετὰ τό 1913 περίοδος (τήν ὁποία ἡ ἱστοριογραφία ἔχει παραμελήσει παντελῶς ἢ σέ μεγάλο βαθμό ἀναφορικά μέ τήν ἐπαρχία Κόνιτσας καί μέ τήν Ἡπειρο) παραλείφθηκε, διότι ἀκόμη καί μόνον οἱ ἀπαιτούμενες χρονοβόρες ἔρευνες πρὸς ἀνεύρεση ἀξιόπιστων πηγῶν δέν θά μποροῦσαν νά ἐπιχειρηθοῦν μόνον ἀπό ἕναν μελετητή της. Τά ἐπί μέρους θέματα τοῦ βιβλίου ἐξετάζονται κατά περίπτωση πραγματολογικά, πιθανολογικά, ἐρμηνευτικά καί κριτικά, βάσει τεκμηριωμένων γεγονότων καί

έπιχειρημάτων, καί αναλύονται σέ άρκετό βάθος. Όμως, έπειδή έχουν γραφεϊ άποσπασματικά, φαίνονται μερικά νά μήν συνδέονται δομικά μέ τίς έπικρατούσες έκάστοτε στήν έπαρχία ιστορικές συνθήκες, μολονότι, στήν έκτενή θεματική ένότητα υπό τόν τίτλο «Περιοδιολόγηση τών έξελίξεων» στούς αιώνες ΙΔ' έως ΙΘ', περιγράφονται συνθετικά καί αίτιολογημένα οί συνέχειες καί οί άσυνέχειες τών γεγονότων τών αίωνων τούτων καί τά χαρακτηριστικά τών περιόδων τους. Λόγω τών ως άνω θεματολογικών καί δομικών άτελειών του βιβλίου, έθεσα σέ αυτό τόν τίτλο «Άπό τήν Ιστορία τής έπαρχίας Κόνιτσας» (καί όχι τόν τίτλο «Ιστορία τής έπαρχίας Κόνιτσας»).

Τό βιβλίο αναπληρώνει τήν έλλειψη έγχειριδίου ιστορίας τής έπαρχίας Κόνιτσας. Οί πίο πολλές από τίς πληροφορίες καί κρίσεις του ήσαν άγνωστες στήν μέχρι τώρα ιστοριογραφία. Νομίζω ότι θά ενδιαφέρει τώρα καί μελλοντικά κάμποσες κατηγορίες άναγνωστών καί ότι θά καταστεϊ ιδιαίτερα χρήσιμο, αν συμβεϊ νά διευκολύνει τήν εκπόνηση νέων ιστορικών μελετών για τήν έπαρχία αυτή καί για τίς γειτονικές της περιοχές (του νομού Ιωαννίνων, τής Δ. Μακεδονίας καί τής Βορείου Ηπείρου) καί νά άφυπνίσει τό ενδιαφέρον για άναθεώρηση καί βελτίωση τής ιστοριογραφίας περι Ηπείρου, ή όποία παραμένει έλλειμματική (π.χ. έχει άγνοήσει, σχεδόν παντελώς, άκόμη καί τά πίο σημαντικά γεγονότα καί πρόσωπα του παρελθόντος τής έπαρχίας Κόνιτσας).

Στήν εκτύπωση του βιβλίου τηρήθηκε ή πολυτονική γραφή, διότι θεωρώ ότι ή μονοτονική γραφή ύπονομεύει τήν μακραίωνη έλληνική γραμματεία καί συντελεϊ στήν πολιτιστική παρακμή.

Εύχαριστώ καί από έδω τόν Δήμαρχο τής Κόνιτσας κ. Ανδρέα Παπασπύρου για τήν ύπόσχεση χρηματοδότησης τής έκδοσης του βιβλίου. Επίσης ευχαριστώ εκείνους πού διατύπωσαν ήδη εύμενεϊς κρίσεις για κάποιες από τίς προδημοσιευθεϊσες μελέτες μου, τούς ύπαλλήλους βιβλιοθηκών πού μέ έξυπηρέτησαν κατά τίς άναζητήσεις τής βιβλιογραφίας, τήν εύγενική Νίκη Έξάρχου για τήν έπιμελημένη ήλεκτρονική στοιχειοθέτηση του κειμένου καί τούς φίλους Κώστα Μπούσμπουλα καί Τάσο Γκέκα πού έλεγξαν στά τυπογραφικά δοκίμια τίς αριθμητικές αναφορές του κειμένου.

Άθήνα, Όκτώβριος 2017

Χ.Γ.Γ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	Σελ. 7
---------------	--------

Κεφάλαιο Πρῶτο ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΙΒ΄ ΑΙΩΝΑ

A.- Συνοπτική επισκόπηση	17
B.- Οχυρωματικά τείχη στην Κόνιτσα.....	20
Γ.- Αρχαιότητες στην Μόλιστα	23

Κεφάλαιο Δεύτερο ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ ΙΓ΄-ΙΘ΄

I.- Περιοδολόγηση τῶν ἐξελίξεων στήν ἐπαρχία Κόνιτσας	27
A.- 1204-1380. Ἐποχή τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου.....	27
B.- 1380-1492. Ἀπαρχές τῆς Τουρκοκρατίας.....	34
Γ.- 1492-1690. Ἀνάπτυξη, ἀνεξαρτησία καί λίγες ἀθαιρεσίες Ἀλβανῶν	42
Δ.- 1690-1787. Ὑπό τήν ἐξουσία ἡμιανεξάρτητων Ἀλβανῶν	51
E.- 1788-1822. Ἡγεμονία τοῦ Ἀλή πασᾶ.....	55
ΣΤ.- Χρονολόγιο γιά ἄλλα γεγονότα.....	58
II.- Ἐξελίξεις στό Βόρειο Πωγώνι (Καραμουρατιά)	68
A.- Βόρειο Πωγώνι ἢ Καραμουρατιά καί κυρίως Πωγώνι	68
B.- Ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος Πωγωνιανή.....	72
Γ.- Τοπικά ὄρια καί διοίκηση.....	77
Δ.- Ἡ Ἀρχιεπισκοπή Πωγωνιανῆς	81
E.- Ἀκμή στό κυρίως Πωγώνι	89
ΣΤ.- Τό κυρίως Πωγώνι σέ παρακμή.....	97
III.- Ἐξελίξεις στήν περιοχή τοῦ Λεσκοβικιοῦ.....	105
A.- Εἰσαγωγή.....	105
B.- Μονύδριο τοῦ διοικητή Ἀνδρόνικου Παλαιολόγου	108
Γ.- Βυζαντινοί μεγαλογαιοκτήμονες στήν περιοχή	112
Δ.- Ὁ τοπάρχης Ἰσαήμ καί τό τζαμί Ἀτίκ	114
E.- Καραμουράτες καί Καραμουρατιά.....	117
ΣΤ.- Περιστατικά τῶν ἐτῶν 1808-1818.....	121
IV.- Σχέσεις τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας μέ τήν Δ. Μακεδονία	125

Κεφάλαιο Τρίτο
ΟΙΚΙΣΜΟΙ, ΔΡΟΜΟΙ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

<i>I.- Οίκισμοί, οίκονομία, δρόμοι, γέφυρες.....</i>	<i>133</i>
A.- Οίκισμοί.....	133
B.- Κάτοικοι.....	137
Γ.- Οίκονομία.....	140
Δ.- Δρόμοι.....	143
E.- Παλιά γεφύρια στην Μόλιστα.....	146
ΣΤ.- Άλλες γέφυρες.....	151
Ζ.- Βιβλίο για τα παλιά γεφύρια τῆς ἐπαρχίας.....	154
Η.- Ταξιδεύοντας σέ χερσαίους δρόμους.....	159
<i>II.- Οικοδόμοι.....</i>	<i>165</i>
A.- Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας ὡς γενέτειρα οἰκοδόμων.....	165
B.- Οἱ Κονιτσιῶτες οἰκοδόμοι καί τὰ ἔργα τους.....	169
Γ.- Οἰκοδόμοι Κονιτσιῶτες στήν Βόρειο Ἥπειρο.....	175
Δ.- Μνημειῶδες βιβλίο γιά τούς Κονιτσιῶτες οἰκοδόμους.....	179
E.- Ἕνας μάστορας καί πρακτικός γιατρός τό 1812.....	182
ΣΤ.- Σημειώσεις ἐνός οἰκοδόμου καί ἀγρότη, 1803-1845.....	188
Ζ.- Οἰκοδόμοι Μολιστινοί μέχρι τό 1940.....	193
<i>III.- Εἰκαστικοί καλλιτέχνες.....</i>	<i>198</i>
A.- Γενέτειρες εἰκαστικῶν καλλιτεχνῶν στήν ἐπαρχία Κόνιτσας.....	199
B.- Γενέτειρες εἰκαστικῶν καλλιτεχνῶν σέ γειτονικές ἐπαρχίες.....	202
Γ.- Ἀκμή καί παρακμή τῶν ἐν λόγῳ οἰκισμῶν.....	204
Δ.- Ἀρχική προέλευση τῶν ἐν λόγῳ καλλιτεχνῶν.....	207

Κεφάλαιο Τέταρτο
ΕΚΚΛΗΣΙΑ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

<i>I.- Ἐπισκοπές, ναοί, μονές.....</i>	<i>209</i>
A.- Ἐπισκοπές καί ναοί.....	209
B.- Χρονολογίες σέ παλιές ἐπιγραφές.....	211
Γ.- Κληρικοί.....	213
Δ.- Μονές.....	215
<i>II.- Ἡ μονή Στομίου.....</i>	<i>220</i>
<i>III.- Ἡ μονή τῆς Μόλιστας.....</i>	<i>226</i>
A.- Μονύδριο τοῦ 1328 στήν Λιβίσδα.....	226
B.- Ταυτοποίηση τοῦ μονυδρίου τοῦ 1328.....	227
Γ.- Σιουπόστιανη καί μονή τῆς Μόλιστας.....	230
Δ.- Ἡ νέα μονή τῆς Μόλιστας.....	233
<i>IV.- Ἡ ἐκπαίδευση.....</i>	<i>235</i>
A.- Εἰσαγωγή.....	235

Β.- Περίοδος 1430-1821	239
Γ.- Περίοδος 1822-1874	245
Δ.- Περίοδος 1875-1913.....	249

Κεφάλαιο Πέμπτο
ΦΟΡΕΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ, ΑΥΘΑΙΡΕΣΙΕΣ ΑΛΒΑΝΩΝ

<i>I.- Οί φορεῖς ἐξουσίας.....</i>	<i>255</i>
Α.- Διοικητής τοῦ καζᾶ καί προεστοί	255
α) Μέχρι τό 1821	255
β) Μετά τό 1821	258
γ) Διαταγές διοικητῶν, 1824-1840	261
δ) Συμφωνητικά προεστῶν τοῦ καζᾶ, 1824-1846	268
ε) Ἄλλα ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1831 καί 1834	272
Β.- Σπαχήδες	281
Γ.- Φοροεισπράκτορες.....	283
Δ.- Τσιφλικάδες	284
Ε.- Ἀρματολοί-ὄδοφύλακες.....	287
ΣΤ.- Ὀπλοφόροι Κονιτσιῶτες	293
<i>II.- Ἀλβανοί ἐπιδρομεῖς καί ἔμμισθοι «προστάτες».....</i>	<i>297</i>
Α.- Ἡ γειτονική Ἀλβανία	297
Β.- Ἀναρχία καί ἔμμισθη «προστασία» (ἀγαλίκι).....	300
Γ.- Ἐπιδρομές Ἀλβανῶν στόν καζᾶ.....	304
Δ.- Ἐπιδρομές στήν Κόνιτσα καί στό Κεράσοβο τό 1785	307
Ε.- Διενέξεις τοῦ Κερασόβου μέ τούς τσιφλικάδες του	313
<i>III.- Στήν περίοδο 1750-1819 εἰδικότερα.....</i>	<i>321</i>
Α.- Ἀναρχία, αὐθαιρεσίες καί αἰτίες τους	321
Β.- Περιστατικά αὐθαιρεσιῶν	325
Γ.- Ἀρματολοί καί κλέφτες.....	329
Δ.- Προσδοκίες γιά βοήθεια ἀπό Ρωσία καί Γαλλία.....	334

Κεφάλαιο Ἑκτο
ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

<i>I.- Διακριθέντες Κονιτσιῶτες.....</i>	<i>339</i>
Α.- Εἰσαγωγή.....	339
Β.- Συνοπτικές βιογραφίες	341
Γ.- Ὁ ἐπίσκοπος Διονύσιος Γοβδελαῆς (1722-1793).....	351
Δ.- Ἄλλα ἀξιόλογα πρόσωπα	354
Ε.- Βιογραφίες τριῶν Γανναδιωτῶν	357
<i>II.- Ὁ Κοσμάς Αἰτωλός στήν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας.....</i>	<i>364</i>
Α.- Εἰσαγωγή.....	364
Β.- Ἐπισκέψεις του στήν ἐπαρχία καί «ἐπώνυμοι» της	368

Γ.- Αναμνήσεις από επισκέψεις του σέ 15 οικισμούς	371
Δ.- Ίδρυση σχολείου στην Καστάνιανη τό 1778	381
Ε.- Έπτά περιστατικά σχετικά μέ τόν Πατροκοσμᾶ	384
<i>III.- Σχέσεις τοῦ Ἀλή πασᾶ μέ τήν ἐπαρχία Κόνιτσας</i>	<i>388</i>
Α.- Εἰσαγωγή.....	388
Β.- Ἡ Κονιτσιώτισσα μάνα του καί ἡ Κονιτσιώτισσα σύζυγός του	389
Γ.- Κονιτσιῶτες συγγενεῖς τοῦ Ἀλή πασᾶ	394
Δ.- Ἄλλοι Κονιτσιῶτες πού εἶχαν σχέση μέ τόν Ἀλή πασᾶ	397
Ε.- Ἀκίνητα τοῦ Ἀλή πασᾶ στήν ἐπαρχία	400
ΣΤ.- Πόλεμοι τοῦ Ἀλή πασᾶ στόν χῶρο τῆς ἐπαρχίας.....	404
<i>IV.- Κώστας Γραμματικός ἢ Βουρμπιανίτης (1760-1838)</i>	<i>408</i>
Α.- Εἰσαγωγή.....	408
Β.- Γραμματικός τοῦ Ἀλή πασᾶ	411
Γ.- Γραμματικός ἄλλων 4 πασάδων.....	415
Δ.- Βιβλιοθήκη καί λατρευτικά ἀντικείμενα.....	416
Ε.- Κερδοσκοπικές δραστηριότητές του	418
ΣΤ.- Διενέξεις του μέ συγχωριανούς του.....	421
Ζ.- Οἱ συγγενεῖς του	425
<i>V.- Ὁ ἀγωνιστής Νίκος Τσάκας (1733-1843)</i>	<i>427</i>
Α.- Εἰσαγωγή.....	427
Β.- Διάρκεια τῆς ζωῆς του.....	428
Γ.- Περιστατικά τῆς ζωῆς του.....	429
Δ.- Ἀπόγονοί του καί ἀδέλφια του	431
Ε.- Καταγωγή του ἀπό τήν Κόνιτσα	432
<i>VI.- Χρῦσανθος Λαῖνᾶς (1806-1896)</i>	<i>434</i>
Α.- Πότε ἔζησε, συγγενεῖς, καταγωγή.....	435
Β.- Ἱερομόναχος καί φιλομάρτυς	438
Γ.- Πρωτοβουλίες του γιά τήν λάτρευση τοῦ νεομάρτυρα Γεωργίου	442
Δ.- Μόρφωση καί κείμενά του	448
Ε.- Εὐεγερσίες καί στέγασή του.....	451
<i>VII.- Πέντε Καραμουράτες ὄπλαρχηγοί (1820-1831)</i>	<i>454</i>
Α.- Εἰσαγωγή.....	454
Β.- Σιλιχτάρης Μπότας	457
Γ.- Οἱ τρεῖς γιοί τοῦ Μουχουρντάρη Μπουτσε	464
Δ.- Ἀλῆκος Λιάμτσε	470
<i>VIII.- Κονιτσιῶτες μουσουλμάνοι</i>	<i>472</i>
Α.- Ὁ μπέης Χουσεῖν Νταλμάν (1765-1836).....	472
Β.- Ὁ μπέης Σουλεῖμάν Κονίτσας.....	475
Γ.- Ἄλλες περιπτώσεις.....	477

Κεφάλαιο Έβδομο
Η ΚΩΜΗ ΚΟΝΙΤΣΑ

<i>I.- Τό οίκωνύμιο Κόνιτσα</i>	483
A.- Σέ χάρτες τῶν ἐτῶν 1570, 1592, 1640	483
B.- Ἐτυμολογία	488
<i>II.- Συνοικίες, κτήρια, ὕδρευση</i>	491
A.- Οἱ δύο συνοικίες	491
B.- Τό σεράγι τοῦ Ἀλή πασᾶ	494
Γ.- Ἄλλα κτήρια, Ἀρχές, ὕδρευση	499
<i>III.- Οἱ κάτοικοι</i>	503
A.- Πληθυσμιακά μεγέθη ἐπὶ τουρκοκρατίας	503
B.- Πληθυσμιακά μεγέθη τόν 19ο αἰώνα	506
Γ.- Μουσουλμάνοι, ἐθνικότητες	511
Δ.- Χαρακτηριστικά καί δραστηριότητες τῶν κατοίκων	516
E.- Διακριθέντες Κονιτσιῶτες	518
ΣΤ.- Μολιστινοί πού ἔγιναν Κονιτσιῶτες	521
<i>IV.- Ἡ κοιλάδα</i>	527
A.- Τό ὑπερκείμενο βουνό καί ἡ πεδιάδα	527
B.- Δρόμοι τῆς περιοχῆς	529
<i>V.- Ἡ λίθινη γέφυρα</i>	534
A.- Ἐξελίξεις ὡς πρὸς τήν κατασκευή της	534
B.- Ποιός ἦταν ὁ πρωτομάστορας	537
Γ.- Ἀπαντήσεις σέ ἀντιλόγους γιά τόν πρωτομάστορα	540
<i>VI.- Ἡ ἐμποροπανήγυρη «Παζαρόπουλο»</i>	544
A.- Ἀπαρχές, ἐξέλιξη	544
B.- Χρόνος καί τόπος τέλεσης, περιφρούριση	547
Γ.- Συμμετέχοντες, ἐμπορεύματα, φόροι	550
 ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ	 553
 ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΜΩΝ	 555

Χάρτης τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας (σέ παρενθέσεις τὰ παλιὰ οἰκονόμια)

Ἀπό τό βιβλίο: Θ. Ζιώγας, Τά θολογυριστά πετρογέφυρα, 2017

Κεφάλαιο Πρώτο

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΙΒ΄ ΑΙΩΝΑ

A.- Συνοπτική επισκόπηση

1. Οί ἀρχαιολόγοι ἀνίχνευσαν στήν κοιλάδα τῆς Κόνιτσας στοιχεῖα ἀνθρώπινων δραστηριοτήτων, κυρίως τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ σιδήρου καί τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, στήν δέ χαράδρα τοῦ Βοῖδομάτη στοιχεῖα τῆς ἀνώτερης παλαιολιθικῆς ἐποχῆς. Βρέθηκαν τάφοι καί ποικίλα ἀρχαῖα ἀντικείμενα (ἀγγεῖα, πίθοι, ὄπλα, κοσμήματα, νομίσματα κ.λπ.) στίς ἐξῆς τοποθεσίες τῆς κοιλάδας: Λιατοβούνι, Κλειδωνιά, χαράδρα Ἀώου, Κάστρο τῆς Κόνιτσας, Γεωργική Σχολή, Σέρβена, Παλαιογορίτσα, Ἡλιόραχη, Ἀετόπετρα, Μεσογέφυρα.¹

Ἄλλά καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς ἐπαρχίας ἔχουν βρεθεῖ ἀρχαῖα ἀντικείμενα ἀπό κατοίκους τους, σύμφωνα μέ ὀρισμένες μαρτυρίες: στήν Μόλιστα (τάφοι, περικεφαλαῖες, ἀσπίδες, ἀγγεῖα, νομίσματα),² στήν Πουρνιά (νόμισμα πού εἰκονίζει τόν Δία καί βασιλιᾶ), στό Κεράσοβο (τάφοι, ρωμαϊκό λουτρό, ψηφιδωτά, ἀγγεῖα, νομίσματα, μεγάλη πέτρα χειρόμυλου), στήν Φετόκο καί στό Κάντσικο (τάφοι, ἀγγεῖα, νομίσματα), στήν Ὁξυά καί στήν Βράνιστα (θραύσματα ἀγγείων), στό Δίστρατο (ὕδρια προϊστορική).³

1. Βλ. Α., Ντούζουγλη, εἰς Δῆμος Κόνιτσας, Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας στό χῶρο καί στό χρόνο, 1996 σελ. 11 ἐπ., Γ. Λυμπερόπουλος, Κόνιτσα, τχ 49, τχ 50/1993.

2. Βλ. κατωτ. ὑπό Γ΄.

3. Βλ. Χ. Γκοῦτος, Οἱ οἰκισμοί τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας στό παρελθόν, 2015 27, 53, 90, 105, 111, Χ. Χρηστίδης, Πουρνιά Κονίτσης-Ἰωαννίνων. Τό χωριό μου, 1991 55, Δ. Σαμαρᾶς, Κιράσοβο, 2002, 53, 67, 69, 72, 100, Χ. Τσιγκούλης/Θ. Ζιώγας/Γ. Βελλᾶς, Κάντσικο-Δροσοπηγή, 1993 28, 78, Ν. Hammond, Ἡπειρος, μτφρ. Α. Γιάγκα, 1971 τ. Β΄ 95, Κόνιτσα, τχ 37/1991.

2. Περίπου τό 2.200 π.Χ. οί λεγόμενοι Πρωτο-Έλληνες, προερχόμενοι από τήν Πιερία, έγκατεστάθηκαν γύρω από τόν Γράμμο (πού τόν ονόμασαν Βόϊον όρος), έπειτα δέ και σέ άλλες περιοχές τής Ήπειρου. Μετά από αιώνες, μερικά φύλα τους, όπως οί Βοιωτοί, οί Εύβοείς, οί Δωριείς, οί Έλληνες και οί Γραικοί, μετακινήθηκαν σταδιακά πρός τόν νότο. Ή όμηρική κόμη Τράμπα υπήρξε πιθανώς κοντά στό σημερινό χωριό Πουρνιά. Ο Όδυσσέας, μετά τήν έπιστροφή του στην Ίθάκη, ίδρυσε πλησίον τής Τράμπας τό πρώτο έλληνικό μαντείο πού λεγόταν Βούνειμα (από τήν λέξη βοϋς, όπως και οί ονομασίες Βόϊον, Βοιωτοί, Εύβοείς), συζεύχθηκε την βασίλισσα του τόπου και πολέμησε τούς γείτονες Βρυγες.⁴

Αργότερα, ό χώρος τής έπαρχίας Κόνιτσας αποτέλεσε τμήμα τής Μολοσσίδας, αυξήθηκε σύν τῷ χρόνῳ ή πρωτογενής παραγωγή του και από τό 420 π.Χ. άρχισε ή πολιτιστική άκμή του. Στίς κοιλάδες τής Κόνιτσας και τής Μεσογέφυρας κατοικοϋσαν οί Τριφύλες και στίς κοιλάδες του Σαραντάπορου οί Παρωραίοι. Γείτονές τους ήσαν οί Παραναίοι, οί Γενοαίοι, οί Όνφαλοι, οί Έονέστες κ.ά. Πρωτεύουσα τής Μολοσσίδας ήταν ή Πασσαρώνα (στό σημερινό Γαρδίκι Ίωαννίνων). Από τούς βασιλείς της διακρίθηκαν: ό Θαρύπας (420-400 π.Χ.), ό Νεοπόλεμος (370-368) πού ήταν πατέρας τής Όλυμπιάδας (μητέρας του Μ. Αλέξανδρου), ό αδελφός της Αλέξανδρος (343-330), ή ίδια ή Όλυμπιάδα (331-319) και ό Πύρρος (297-272), ό όποιος διεύρυνε τήν επικράτειά του και τήν όχύρωσε μέ πολλά κάστρα, όπως ήσαν και εκείνα τῶν όποιων σώζονται λείψανα στην Κόνιτσα, στην Μεσογέφυρα, στην Άρτσίστα και ίσως στην Φούρκα και στην Καστάνιανη.⁵

Τό έτος 198 π.Χ. ό βασιλιάς τής Μακεδονίας Φίλιππος Ε΄ εκστράτευσε στά Στενά του Άώου, κοντά στην Πρεμετή, για να έμποδίσει τήν προέλαση του Ρωμαίου ύπατου Φλαμίνιου, ό όποιος έρχόταν για να κατακτήσει τήν Ελλάδα. Εκεί ό Φίλιππος άπωθήθηκε και, υποχωρώντας, διανυκτέρευσε στά Κάστρα του Πύρρου (δίπλα στην μετέπειτα Μεσογέ-

4. Ί. Λυμπερόπουλος, Ήπ. Έστία, τ. 1980, 209, έπ., ό ίδιος, Κόνιτσα, τχ 88/1999. Ή γνώμη ότι ή Τράμπα βρισκόταν στό Βοτονόσι (κοντά στό Μέτσοβο) δέν εϋσταθει, διότι ό τόπος αυτός απέιχε πολύ από τήν περιοχή τῶν Βρυγῶν (πού γειτόνευαν μέ τήν Τράμπα).

5. Για τήν άρχαία ιστορία τής περιοχής, βλ. Ντούζουγλη, ό.π., Ν. Hammond, εις Έκδοτική Αθηνῶν, Ήπειρος, 1997 12 -62 passim.

φυρα), πού υπάγονταν στην Τριφυλία, προβληματιζόμενος αν πρέπει να πάει στην Μακεδονία ή στην Θεσσαλία. Τήν άλλη μέρα ακολούθησε τήν σημερινή διαδρομή Κόνιτσα, Ἐλεύθερο, Δίστρατο, Περιβόλι, περνώντας από τά βουνά τοῦ Λύγκου, πού εἶχαν πυκνά δάση καί, στίς ψηλότερες περιοχές τους, πλατιά λιβάδια καί ἀστείρευτες πηγές, ἐνῶ ὁ Φλαμίνιος προτίμησε τήν σημερινή διαδρομή: Μεσογέφυρα, Καλπάκι, Γιάννενα, Μέτσοβο, Θεσσαλία.⁶

Τό 170 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Περσέας, προερχόμενος ἀπό τήν περιοχή τῆς Κορυτσᾶς, πέρασε ἀπό τήν κοιλάδα τοῦ Σαραντάπορου, ἔφθασε στην Μεσογέφυρα καί πολέμησε ἐκεῖ τούς Μολοσσούς, πού εἶχαν συμμαχήσει μέ τόν Ρωμαῖο πρόξενο, ὁ ὁποῖος κατευθυνόταν ἀπό τήν κοιλάδα τοῦ Δρίνου πρὸς τήν Θεσσαλία.⁷

Τό 49 π.Χ. ὁ αὐτοκράτορας Πομπήιος καί ὁ δικτάτορας Ἰούλιος Καίσαρας, μετά τόν μεταξύ τους πόλεμο στην Ἰταλία, στρατοπέδευσαν ὁ μὲν πρῶτος στό Δυρράχιο, ὁ δέ δεύτερος στην Ἀπολλωνία (βορείως τῆς Αὐλώνας), ἐπιδιώκοντας ἕκαστος νά ἐπικρατήσῃ στην Ἑλλάδα (συνέχισαν δέ τίς ἐχθροπραξίας μέχρι πού νίκησε ὁ Καίσαρας στά Φάρσαλα κατά τό ἐπόμενο ἔτος). Ὁ Πομπήιος κατευθύνθηκε πρὸς τήν περιοχή τῆς Κορυτσᾶς καί τήν Δ. Μακεδονία. Ὁ Καίσαρας, στερούμενος τροφῶν γιά τό στράτευμά του, πορεύθηκε μέσα ἀπό τήν κοιλάδα τοῦ Ἄωου γιά νά πάει στην Θεσσαλία. Κατά μία γνώμη, ἔφθασε μέχρι τίς πηγές τοῦ Ἄωου διά τῆς διαδρομῆς πού εἶχε ἀκολουθήσει ὁ Φίλιππος Ε΄ (ὅπως προαναφέρθηκε) καί προχώρησε γιά τήν Θεσσαλία, ἐνῶ κατ' ἄλλη γνώμη ἐξῆλθε ἀπό τήν κοιλάδα τοῦ Ἄωου καί κατευθύνθηκε πρὸς τήν περιοχή τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ στρατηγός του Δομίτιος, πηγαίνοντας ἀπό τήν περιοχή τῆς Κορυτσᾶς γιά νά τόν συναντήσῃ, πέρασε ἀπό τήν Κολώνια καί ἀπό τήν Μεσογέφυρα.⁸

3. Γιά τίς ἐξελίξεις στην περιοχή τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας κατά τήν πρώιμη (330-610) καί τήν μέση (610-1204) βυζαντινή περίοδο, οἱ εἰδικές

6. *Hammond*, Ἠπειρος, 110-112, 116, *F. Rouquerville*, Ταξίδι στην Ἑλλάδα. Τά Ἠπειρωτικά, τ. Β΄ 1996 58, *Ἄντ. Γεωργίου*, Πολιτικόν κάτοπτρον, 1880 102-5.

7. *Hammond*, ὁ.π. 111, 117.

8. *Hammond*, εἰς Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἠπειρος, 1997 118, 127, *Πουκεβίλ*, Ταξίδι στην Ἑλλάδα. Μακεδονία, Θεσσαλία, 1995 316-317, *Σ. Σιωμόπουλος*, Πόλεμος Καίσαρα καί Πομπήιου, Ἠπειρ. Ἑστία, τ. 1980 995-6, 998-1000.

μαρτυρίες και πληροφορίες πού διαθέτομε εἶναι κυρίως οἱ ἀκόλουθες.⁹ Ἡ ἀρχική κατασκευή τῆς ἐκκλησίας τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Λιτονιάβιστα ἀνάγεται στήν παλαιοχριστιανική ἐποχή. Στήν Παλαιογορίτσα καί στήν Ἀετόπετρα ἀνιχνεύθηκαν κτηριακά συγκροτήματα μέ ἀποθηκευτικά πιθάρια.¹⁰ Τμῆμα τῆς Μολυβδοσκεπάστης μονῆς κτίσθηκε τήν μεσοβυζαντινή ἐποχή, ὁ δέ ναός τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στή Διπαλίτσα χρονολογεῖται στόν 11ο αἰώνα. Στήν Φούρκα ὑπῆρχαν δύο κάστρα, μᾶλλον βυζαντινά, ἓνα στήν θέση Βέργος καί ἓνα μεταγενέστερο κοντά στήν μονή Κλαδόρμης.¹¹ Λείψανα μικρῶν παλαιῶν κάστρων σώζονται καί στά χωριά Ἀετόπετρα, Καστάνιανη καί Νικάνορας.¹²

B.- Ὀχυρωματικά τεῖχη στήν Κόνιτσα

1. Σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό τό ἐξωκκλήσι Ἁγία Βαρβάρα, νοτίως τῆς Κόνιτσας, ὑπῆρχε ὀχυρωματικό ἔργο, «κάστρο», μέχρι τήν ἐποχή τῆς τούρκικης κατάκτησής του, ἴσως καί ἀργότερα. Ὅσοι ἔγραψαν γι'αὐτό δέν ἔδωσαν πληροφορίες γιά τά λείψανά του, ἐκτός ἀπό τόν λόγιο Ἄντ. Γεωργίου, ὁ ὁποῖος τά ἐπισκέφθηκε τό 1875 καί τά περιέγραψε ὡς ἐξῆς: «Εἶδομεν εἰς τό μεσημβρινόν ἄκρον τῆς πόλεως, ἐν ᾧ καταλήγει ἡ κλιτύς μιᾶς πτέρυγος τοῦ ὑπέρ τήν πόλιν ὄρους, καί ἄνω τοῦ ἄκρου αὐτοῦ ἐπί τῆς λοφοειδοῦς ὑπωρείας, τεῖχος μεταγενέστερον, ἔχον σχῆμα φρουρίου, ἀλλά πολύ περιορισμένου, ἔχοντος μῆκος ἀπό 90-100 βημάτων καί πλάτος 50-60' ἢ κατὰ μῆκος, ἣτις ἐστίν ἡ βορειοδυτική πρὸς τήν πόλιν, πλευρά αὐτοῦ δέν σώζει μηδέ θεμέλια, αἱ δέ ἄλλαι τρεῖς πλευραὶ σώζουσι τά θεμέλια καί περί τό ἥμισυ μέτρον ἄνω τῆς ἐπιφανείας καί που πλειότερον, τό δέ πλάτος τοῦ τείχους δέν ὑπερβαίνει τό ἓν καί ἥμισυ μέτρον,

9. Βλ. Β. Παπαδοπούλου, εἰς Δῆμος Κόνιτσας, Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας στό χῶρο καί στό χρόνο, 1996 75 ἐπ., Δ. Κωνσταντίος, Ἡπ. Χρονικά, τ.30 (1992) 61 ἐπ.

10. Ἀπό τόν 1ον μέχρι τόν 4ο αἰώνα μ.Χ. ἢ καί ἀργότερα, στήν Παλαιογορίτσα τῆς Κόνιτσας ὑπῆρχε μεγάλη ἀγρέπαυλη, ἡ ὁποία ἀνήκε στόν ἐκάστοτε «συνηπειρώτη» πού ἐκμεταλλεῖτο μεγάλο τμῆμα τῆς περιοχῆς αὐτῆς (latifundio). Βλ. Ντούζουγλη, ὁ.π. 27, 31, 41.

11. Δ. Μακρῆς, Φούρκα, 1972 20.

12. Κ. Στεργιόπουλος, Ἡπ. Χρονικά, τ.1937 213, Ἡπ. Χρονικά, τ.1938 152, Χ. Γκάσιος, Ἱστορία τῆς Καστάνιανης Κονίτσης, 1971 8.

καί διά μικρῶν λίθων καί ἀμμοκονίας ἐκτισμένον, ὡς προείπομεν, οἱ κάτοικοι καλοῦσιν αὐτό Καστρί. Ἐπί δέ τοῦ μέσου τοῦ χώρου τοῦ φρουρίου ὑπάρχει σχῆμα ὀπῆς, περί τό ἥμισυ μέτρον ἔχουσα βάθος καί περί τά τέσσαρα μέτρα, σταυροειδῶς μετρουμένη, πλάτος, καί στρογγύλη· οἱ κάτοικοι δοξάζουσιν ὅτι ἡ ὀπή αὕτη ἐξετείνετο μέχρι τοῦ ἐγγύς ῥέοντος ποταμοῦ, δι' ἧς ἐπορίζοντο οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ τό ἀναγκαῖον ὕδωρ, καί τοῦτο πιθανόν, ἀλλ' ἡμεῖς ἀμφιβάλλομεν, διότι ἀπό τοῦ ποταμοῦ, ὅστις ῥέει ἀνατολικομεσημβρινῶς, μέχρι τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ, ὑψοῦται ὁ λόφος αὐτός πλέον τῶν διακοσίων Γαλλικῶν μέτρων, καί ἴσως αὕτη ἐχρησίμευεν ὡς ὀμβροδόχος ἐν καιρῷ πολιορκίας τοῦ φρουρίου, διότι καί τό πρὸς ἄρκτον τοῦ χώρου τοῦ φρουρίου μέρος ἐστίν ἀνωφερές, ὥστε εὐκόλως ἐχύνοντο εἰς τήν ὀμβροδόχον τά ὕδατα».¹³

Ἡ ἀρχαιολόγος Ἀγγ. Ντούζουγλη σέ πρόσφατο δημοσίευσμά της ἐχρονολόγησε ὡς ἐξῆς τό ἐν λόγῳ κάστρο. Κατά τά τέλη τοῦ 3ου αἰῶνα π.Χ., ὁ βασιλιᾶς τῶν Μολοσσῶν Πύρρος κατασκεύασε, παρακάτω ἀπό τόν χῶρο τοῦ κάστρου, ὀχυρωματικό περίβολο γιά μικρή κώμη, ἡ ὁποία ἐπιβίωσε μέχρι τά μέσα τοῦ 1ου αἰῶνα π.Χ. (ἐνῶ ἔκτοτε σχηματίσθηκε νέος οἰκισμός στήν Παλαιογορίτσα, βορειοδυτικῶς τῆς Κόνιτσας). Τό κάστρο ἀπό τό ὁποῖο σώζονται λίγα ἴχνη, ἦταν μικρό φρούριο πού κτίστηκε ἐπί Ἰουστινιανοῦ ἢ ἀργότερα.¹⁴

Ὁ ιστοριοδίφης Ἄγγ. Παπακώστας, πού καταγόταν ἀπό τήν Ἀρίστη, ἔγραψε σχετικῶς, κατά τήν δεκαετία τοῦ 1950, τά ἀκόλουθα: «Τά σωζόμενα ἐρείπια φρουρίου ἐπί τῶν δεσποζόντων τῶν στενῶν καί τῆς γεφύρας ὑψωμάτων τῆς Τύμφης, ἐξ ὧν εἰκάζουν τήν ὑπαρξιν ἀρχαίων πόλεων, δέν ἐνισχύουν ὑποθέσεις καί γνώμας ἀναγούσας ταύτας εἰς τούς ἀρχαίους χρόνους, δεδομένου ὅτι ἐν τῇ τοιχοδομίᾳ τοῦ φρουρίου γίνεται χρῆσις ἀσβέστου καί ἄλλων ὑλικῶν. Ὅτι ὅμως ἡ θέσις ἐχρησιμοποιήθη διά τήν στρατηγικήν αὐτῆς σημασίαν κατά τούς Ρωμαϊκοὺς καί μεσαιωνικοὺς χρόνους, γίνεται φανερόν καί ἀπό τά σωζόμενα ἐρείπια τοῦ κάστρου εἰς τά ὑπερκείμενα τῆς γεφύρας ὑψώματα, καθῶς καί ἀπό εὐρήματα ἐντάφια ρωμαϊκῆς καί βυζαντινῆς ἐποχῆς, εὐρεθέντα ἐπί Τουρκοκρατίας εἰς τοποθεσίας τῆς πόλεως καί τῆς πεδιάδος Κονίτσης, (καθ' ἃ καί ἡμεῖς εἶχομεν ἀκούσει το 1932)· μαρτυρεῖται ἐπίσης ἀπό χρονικόν τι φέρον ὡς ἰδρυτήν τοῦ κάστρου καί τῆς πόλεως τοπικόν τινα ἄρχοντα Κόνιν

13. *Ἀντ. Γεωργίου*, Πολιτικόν κάτοπτρον, 1880 107 (=Κόνιτσα, τχ 117/2004).

14. *Ντούζουγλη*, ὁ.π. 37-38, 32, Hammond, ὁ.π. 103.

ονόματι, μέ τό ὄνομα τοῦ ὁποίου πρέπει νά συνδυασθῆ κατά τινας καί τό ὄνομα τῆς πόλεως (ἐφ' ὅσον αὕτη θεωρεῖται κτίσμα τοῦ ἐν λόγῳ ἄρχοντος). Εἰς μεσαιωνικόν ὄχυρόν ἀναφέρονται καί αἱ παραδόσεις, αἱ σχετιζόμεναι μέ τήν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου ὑπό τῶν Τούρκων, γενομένην οὐχί βία καί δι' ἐφόδου, ἀλλά διά πανούργων τεχνασμάτων τοῦ πολιορκουμένου ἐχθροῦ». ¹⁵ Κατά τόν Κονιτσιώτη ιστοριοδίφην Ἀν. Εὐθυμίου, στά ἀσβεστόχιστα ἐρείπια τοῦ κάστρου βρέθηκαν τεμάχια ἀπό περικεφαλαῖες. ¹⁶

Τό 1806 ὁ Πουκεβίλ χαρακτήρισε τό κάστρο τῆς Κόνιτσας ὡς πελασγική ἀκρόπολις πού ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ τελείως καί πρόσθεσε ὅτι «εἶναι κτισμένη στή δυτική πλευρά τοῦ ὄρους Κόνις, κάθετα πρός τή δεξιά ὄχθη τοῦ Βοϊούσα, τοῦ ὁποίου καί ἐμπόδιζε ἴσως τό πέρασμα». ¹⁷ Ὁ Ἀλ. Πάλλης ἔγραψε, ἐντελῶς ἀβάσιμα, ὅτι ἀπό τήν Ὀστανίτσα βλέπει κανεῖς κυκλώπειο τεῖχος ἐπάνω ἀπό τήν Κόνιτσα. ¹⁸ Ἄλλοι, μεταξύ τῶν ἐτῶν 1856 καί 1913, θεώρησαν ὅτι στόν χῶρο τοῦ ἐν λόγῳ κάστρου σώζονται ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλης Κνωσσοῦ ¹⁹ ἢ ἐρείπια μεσαιωνικά ἢ ἐνετικά ἢ τουρκικά. ²⁰

2. Στόν χῶρο τῆς Ἀναγνωστοπουλείου Γεωργικῆς Σχολῆς, τό 1993 βρέθηκαν θεμέλια κυκλικῶν κτηρίων καί ὄστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων. ²¹

Ὁ Ἀ. Γεωργίου τό 1875 ἔγραψε σχετικῶς τά ἀκόλουθα: Στόν χῶρο αὐτό (βορείως τοῦ ὑπάρχοντος τεκέ πού ἀντικατέστησε ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου), «εἶδομεν, ἐπί στρογγύλου καί ὀλίγον ἄνω τοῦ ἄλλου ἐδάφους, λόφον, ἐκτάσεως οὐχί πολύ εὐρείας, ἀλλά κυκλοειδοῦς, ἔχοντα πέ-

15. Παπακώστας, εἰς Νεώτ. Ἐγκυκλ. Λεξικόν Ἥλιος, λ. Κόνιτσα. Ὁ Κονιτσιώτης Ν. Τσάκας, στό τευχίδιό του «Κόνιτσα» (1966 6), ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἄγγ. Παπακώστας τοῦ μίλησε γιά «σειράν τάφων ἀρχαίων», μέ ὅστ' αἰ καί μέ χρυσό νόμισμα μέσα σέ κρανίον, πού βρῆκε πλησίον τοῦ Α' νεκροταφείου.

16. Ἀν. Εὐθυμίου, Ἠπ. Ἐστία, τ. 1954 33.

17. F. Rouqueville, Ταξίδι στήν Ἑλλάδα. Τά Ἠπειρωτικά, μτφρ. Κ. Βλάχος, 1994 160.

18. Ἀ. Πάλλης, Πανδώρα, τ. Θ' 1858 159, παρομοίως Ἀθ. Πετρίδης, εἰς Νεοελλ. Ἀνάλεκτα Παρνασσοῦ, τ. Α' μέρος Β', φυλλ. Δ' 1871 60.

19. Π. Ἀραβαντινός, Περιγραφή τῆς Ἠπείρου, τ. Α 106, Β. Ζῶτος Μολοσσός, Δρομολόγιον τῆς ἑλλην. Χερσονήσου, 1882 46.

20. Ἀντιστοιχῶς: Ν. Τσιγαράς, εἰς Ἀττικόν Ἡμερολόγιον, τ. 1887 315, Β. Τζαλόπουλος, Ἠπειρ. Ἡμερολόγιον ἢ Νέα Ἑλλάς, 1913 121 (=Κόνιτσα, τχ 120/2005), Ἀ. Μηλιαράκης, Ὀδοιπορικά Ἠπείρου καί Θεσσαλίας κατά τόν Emile Isambert, 1878 259.

21. Βλ. Ντούζουγλη, ὄ.π. 32, Hammond, ὄ.π. 103.

ριξ αὐτοῦ ἐσκαμμένα θεμέλια πρὸς ἐξαγωγήν λίθων, καί τινες λίθους μεγάλους, ἀλλὰ καί τούτους οὐχί σώους, ἀλλ' εἰς τεμάχια, καί ἐδείκνυον ὅτι ἦσαν ἐξ ἀρχαίου τείχους· πιθανόν ὁ λόφος αὐτός νά ἦτο περιτετειχισμένος εἰς τούς ἀρχαίους χρόνους καθ' ὅλην τήν κυκλοειδῆ του θέσιν, ὡς ἀντελήφθημεν καί ἐκ τῶν προειρημένων λίθων ἐκρίναμεν. Ἐκ τῶν λειψάνων αὐτῶν καί ἄλλων πέριξ τοῦ λοφίσκου αὐτοῦ τεμαχίων λίθων, φρονοῦμεν ὅτι τό μέρος αὐτό ἦτο τό πάλαι κατωκημένον».²²

Γ.- Αρχαιότητες στην Μόλιστα

1. Ἄν ἀληθεύει ὅτι κατά τούς ὀμηρικούς χρόνους ἡ κώμη Τράμπυα βρισκόταν στήν τοποθεσία τῆς Σταρίτσανης Νταλιόπολη (=παλαιόπολη;), μπορούμε νά πιθανολογήσουμε ὅτι καί στήν γειτονική περιοχή τοῦ Γανναδιοῦ θά ὑπῆρχε στήν ἀρχαιότητα κάποιος οἰκισμός. Διότι ἡ περιοχή αὐτή τοῦ Γανναδιοῦ, μέ τούς ἀγρούς, τίς βοσκές, τίς πηγές, τό ὄμορφο περιβάλλον καί τίς προσβάσεις της στόν Σαραντάπορο (πού ἴσως λεγόταν Αἴας) καί στήν παραποτάμια ὀδική ἀρτηρία πού πάντοτε ἔνωσε τήν Μακεδονία μέ τήν Ἡπειρο καί μέ τό Ἰόνιο, συνιστοῦσε ἐλκυστικό καί κατάλληλο τόπο γιά δημιουργία οἰκισμοῦ. Ἴσως μάλιστα στήν ἴδια περιοχή, ἡ ὁποία παρεμβαλλόταν μεταξύ τῆς Τράμπυας καί τῆς προαναφερθείσας ὀδικῆς ἀρτηρίας, νά βρισκόταν ὁ οἰκισμός-μαντεῖο Βούνειμα, τόν ὁποῖο ὁ Ὀδυσσεύς «ἔκτισε πλησίον Τραμπύας». Ἡ πιθανότητα αὐτή ἐνισχύεται, ἂν πραγματικά τό τοπωνύμιο «Γανναδιό» ὑποδηλώνει μαντεῖο στήν παλαιοσλαβική γλῶσσα,²³ ὅποτε μπορούμε νά ὑποθέσουμε ὅτι οἱ Σλάβοι, κατά τίς ἐπιδρομές τους στήν Ἡπειρο (587 ἢ 614 ἢ 830 – 1014 ἢ 1348 μ.Χ.), βρῆκαν ἐδῶ κατάλοιπα τοῦ μαντείου Βούνειμα καί ὀνόμασαν τήν τοποθεσία Γανναδιό, δηλαδή μαντεῖο.

Ἐπίσης ὑπό τήν ἐκδοχή ὅτι τά παραπάνω δέν ἀληθεύουν, ἀνακύπτει ἡ πιθανότητα νά ὑπῆρξε στήν θέση τοῦ χωριοῦ Γανναδιό ἡ «πόλη» τῶν Γενοαίων Τία, στήν ὁποία, γύρω στό 335 π.Χ., ἦταν ἄρχοντας ὁ Γεννάδας,²⁴ καί ἀκολούθως ἡ Τία νά ἔλαβε πρὸς τιμή του τό ὄνομα Γεννάδιον, τό ὁποῖο διατηρήθηκε καί μετέπειτα.

22. Γεωργίου, ὁ.π.

23. Θ. Ζιώγας, Κόνιτσα, τχ 68/1996.

24. Δ. Εὐαγγελίδης, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπέρου, 1962 70. ἐπ. 61.

Το 198 π.Χ. πέρασε από την προαναφερθείσα όδική αρτηρία, δίπλα στον Σαραντάπορο, ο μακεδονικός στρατός του Φιλίππου του Ε΄, ο οποίος διήλθε από την Μεσογέφυρα, διωκόμενος από τον ρωμαϊκό στρατό του ύπατου Φλαμίνιου που ήλθε να κατακτήσει την Ελλάδα.²⁵ Η ίδια οδός χρησιμοποιείτο και κατά τον 5ο και τον 6ο αιώνα μ.Χ., χρησιμοποιήθηκε δέ και τό 1096 από τους Νορμανδούς για την μετάβασή τους στην Έδεσσα.²⁶

2. Περισσότερες πληροφορίες για την ζωή στην περιοχή της Μόλιστας κατά την αρχαιότητα μπορούν να προκύψουν αν ληφθεί υπ' όψιν από τους ειδικούς και ότι σε όρισμένες τοποθεσίες της έχουν βρεθεί από κατοίκους της αρχαία αντικείμενα. Τοῦτο συνέβη στις ακόλουθες περιπτώσεις τουλάχιστον.

Πρίν από τό 1958, σέ κήπο, δίπλα σέ σπίτια του Γανναδιοῦ, βρέθηκε τάφος, μέσα στον ὁποῖο ὑπῆρχαν «μία ἀσπίδα χάλκινη καί ἕνα ἀγγεῖο ἀσημένιο πού στό ἐξωτερικό του μέρος εἶχε σκαλιστό ὁμοίωμα τῆς θεᾶς Ἑρας, ἡ ὁποία ἔφερε τόξον καί ἐσκόπευε ἔλαφον»· τά εὐρήματα πετάχθηκαν στό ἄγνωστο.²⁷

Στήν τοποθεσία του Γανναδιοῦ Σταυρός, τό 1958, βρέθηκαν λίκυθοι περιέχοντες τέφρα. Παρακάτω, στήν ράχη τῆς ἴδια λοφοσειρᾶς, στό Ἀνεμοχόρτι, ὅπου τήν συναντᾷ ὁ δασικός δρόμος πού ἔγινε πρόσφατα, ἔσκαψα τό 1963 μέ δυσκολία τό πολύ σκληρό χῶμα, σέ βάθος μιᾶς σπιθαμῆς, ἐκεῖ πού ἐξεῖχαν οἱ ἀλάξευτες κάθετες πλάκες 4 τάφων καί βρῆκα ἀνθρώπινους σκελετούς, θραύσματα πήλινων ἀγγείων, ἔγχρωμων καί ἄχρωμων, μία σιδερένια αἰχμή ἀκοντίου καί μία καρφίτσα μέ δύο σκέλη (γιά γυναικεία κόμμωση;) περιβαλλόμενη ἀπό ὑλικό πού ὁμοιάζει μέ ζελατίνη.²⁸

Ὅπως ἔγραψε τό 1913 ὁ Ἄλ. Οἰκονομίδης, στήν Σιουπόστιανη, πλη-

25. Δ. Εὐαγγελίδης, ὁ.π. 62, Rouqueville, ὁ.π. 165, Γ. Λυμπερόπουλος, Κόνιτσα. Ἱστορία καί πολιτισμός, 2000 12.

26. Βλ. Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἑπειρος, 1997 155-156, 192.

27. Βλ. Μ. Ξινός εἰς Χ. Γκοῦτος (ἐπιμέλεια), Μολιστινά, 1983 20, 34.

28. Βλ. καί Μολιστινά, 20, 126. Συγκριτικά μέ τά εὐρήματα τά εἰκονιζόμενα στό βιβλίο «Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας στό χῶρο καί στό χρόνο», 1996 σελ. 47-50, ἡ αἰχμή ἀκοντίου (24x3.5 ἐκ.) ὁμοιάζει μέ ἐκεῖνες τῆς εἰκόνας 13, ἐνῶ 2-3 ἐκ τῶν θραυσμάτων ἀγγείων ὁμοιάζουν μέ τά χεῖλη τῶν ἀγγείων τῶν εἰκόνων 15 καί 19. Ἡ καρφίτσα ἔχει μήκος 10.5 ἐκ. Τά σχήματα αὐτῆς καί τῆς λόγχης βλ. στό προαναφερθέν βιβλίο μου «Ἡ ἐπαρχία ...» σελ. 271.

σίον τῆς ἐκκλησίας Ἅγιος Δημήτριος, «ἀνευρέθη πρό ἐτῶν μνημεῖον τι, ἐντός τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν μία περικεφαλαία, εἷς θώραξ συρματοπλεκτος, ἓν ξίφος ἐσκωριασμένον, εἷς πέλεκυς μικρός ὅστις ἐλαμποκόπει, εἷς μικρός πίθος, ὃν ἔθραυσαν ἀμέσως οἱ σκάπτοντες, καί τινα ἀρχαῖα νομίσματα, ἅτινα πάντα παραλαβόντες οἱ ἐπ' αὐτοῦ τοῖχον κτίζοντες τέκτονες μετέφερον εἰς τὰς οἰκίας των, μή δόντες οὐδεμίαν ἀρχαιολογικήν σημασίαν. Τούτου δ' ἔνεκεν, μόνον τό ἀνεωχθέν ἥμισυ μνημεῖον ἠρεύνησαν, θεωρήσαντες περιττόν νά ἐρευνήσωσι τό ὅλον. Δέν κατωρθώθη δυστυχῶς νά ἐξακριβωθῇ ὁ τόπος τοῦ μνημείου. Ὁ ἀγρός δέ πέριξ τοῦ ὁποίου ἐκτίζετο ὁ τοῖχος ἦτο κτῆμα τοῦ Βασ. Παπαζηκοπούλου. Ὡς εἰκάζεται δέ ἐκ τῶν εὐρεθέντων κειμηλίων, θά ἦτο μνημεῖον ἀρχαίου τινός ἀξιωματικοῦ, ἀγνώστου φυλῆς καί ἔθνους, καθότι ἅπαντα τὰ εὐρεθέντα, ἐξ ὧν ἠδύνατό τις νά ἐξακριβώσῃ τι σαφές, διεσπάρησαν τῆδε κακεῖσε». Ἴσως ὁ συρματοπλεκτος θώρακας νά ἀνήκε σέ Νορμανδό, ὁ ὁποῖος ἐτάφη ἐδῶ τό 1096 κατά τήν προαναφερθεῖσα νορμανδική πορεία πρὸς τήν Ἑδεσσα. Ὁ Β. Τζαλόπουλος ἔγραψε τό 1913 ὅτι στήν Σιουπόστιανη «πολλάκις οἱ κάτοικοι εὐρίσκουσι ἀρχαῖα ἀντικείμενα, μαχαιρίδια, νομίσματα κ.λπ.».²⁹ Ὁ Δ. Τζιμινάδης ἔγραψε τό 1949 ὅτι στήν Σιουπόστιανη, μέχρι τόν Ἀντζερρούχη, ἀποκαλύφθηκαν τάφοι ὅταν ἔγιναν καθιζήσεις ἢ στρεμματίσματα (βαθειές ἀρόσεις), ὅπως συνέβη ὅταν ὁ πατέρας του στρεμματίσει χωράφι του στήν τοποθεσία Ἁγία Βαρβάρα, ὅποτε «ἀνακάλυψε ἓναν τάφο, εἰς τόν ὁποῖον, ἐκτός τῶν ὀστέων τοῦ νεκροῦ, ὑπῆρχε καί λόγχη ἣτις σώζεται καί σήμερον ἐν τῇ οἰκίᾳ μου».³⁰

Ἀρχαῖα ἀντικείμενα βρέθηκαν ἀπό Μολιστινούς καί στίς τοποθεσίες Ἑλτση (πλησίον τοῦ παλαιοῦ ὑδρόμυλου) καί Σκάλα τοῦ Μποτσιφαριοῦ. Κάτω ἀπό τήν ἀπότομη στροφή τοῦ διερχόμενου ἀπό ἐκεῖ αὐτοκινητόδρομου Κόνιτσας – Κοζάνης, κατά τίς δένδροφυτεύσεις πού ἔγιναν τό 1961, βρέθηκαν τάφοι μέ λίθινες πλάκες ἐπεξεργασμένες καί μέσα σ' αὐτούς ξίφη, τσεκούρια μέ ἐγχάρακτα σχέδια καί πολλές κονκάρδες.³¹ Τό 1966, ὅποτε κατασκευάσθηκε ἐκεῖ αὐτοκινητόδρομος γιά τήν μεταφορά ἄμμου ἀπό τήν ποταμιά, βρῆκα ἔξω ἀπό κατεστραμμένους τάφους ἀνθρώπινα ὀστά.

29. Τζαλόπουλος, ὄ.π. 255 (=Μολιστινά, σελ. 17).

30. Βλ. Χ. Γκοῦτος, Ἡ ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας καί ἡ Μόλιστα ἐπί τουρκοκρατίας, 2003 85.

31. Μεταφέρω ἐδῶ ἀπό σημειωματάριό μου τοῦ 1966 πληροφορίες πού μοῦ ἔδωσε τότε ὁ Ἀπόστολος Τζαλόπουλος.

Κατ' άλλες πληροφορίες, στην τοποθεσία Τσέρος, ανάμεσα στο Καπηλιό και στην Ντραγασιά, ο Κων. Γέγιος την εποχή της Κατοχής βρήκε σέ τάφο: περικεφαλαία, ασπίδα και λόγχη, ενώ στις τοποθεσίες της Μεσαριᾶς Παλιόσπιτα και Ἀρμύρες βρέθηκαν θραύσματα ἀγγείων, νομίσματα κ.λπ.

Κεφάλαιο Δεύτερο

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ ΙΓ΄ - ΙΘ΄

Ι.- Περιοδολόγηση τῶν ἐξελίξεων στήν ἐπαρχία

A.- 1204-1380: Ἐποχή τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου

1. Μετά τήν κατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τοὺς λατίνους σταυροφόρους τό 1204, ἰδρύθηκε τό αὐτόνομο κράτος τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, τό ὁποῖο ἐκτεινόταν βασικά στήν Ἡπειρο καί σέ περιοχές τῆς Μακεδονίας, ἀπό δέ τό 1261 στήν Παλαιά Ἡπειρο κυρίως. Ἐδρα του ἦταν ἡ Ἄρτα καί ἀπό τό 1367 τά Ἰωάννινα.¹

Ὅμως τό 1274 οἱ βυζαντινοί αὐτοκράτορες ἀνέκτησαν τήν περιοχή τῶν Βελεγράδων (Μπερατιοῦ) καί ἀκολούθως ἔθεσαν ὑπό τήν ἐξουσία τους τά μέν Ἰωάννινα κατά τά ἔτη 1284, 1290, 1315-30, 1336-47, τίς δέ περιοχές μεταξύ Βελεγράδων καί Ἰωαννίνων (Λιβίσδα, Πάπιγγο κ.λπ.) κατά τά περισσότερα ἔτη τῆς περιόδου 1274-1347.²

2. Τήν ἴδια περίοδο τουλάχιστον (1274-1347) ὁ χῶρος τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας, ἐκτός ἀπό τά τμήματά της πού βρίσκονται δεξιά τοῦ Ἄωου, λεγόταν *Λιβίσδα*, πιθανῶς μαζί μέ τόν χῶρο πού σήμερα ἀνήκει στόν νομό Γρεβενῶν καί στήν ἐπαρχία Βοΐου. Ἡ Λιβίσδα ὑπαγόταν τότε στό κεφαλατίκιο τῶν Βελεγράδων καί ἀποτελοῦσε «θέμα», δηλαδή

---

1. Βλ. Μ. Κορδώσης, *Τά βυζαντινά Γιάννενα*, 2003 σελ. 41, 183 καί τήν ἐκεῖ βιβλιογραφία.

2. Βλ. Κορδώσης, ὅ.π. 43-45, D. Nicol, εἰς *Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἡπειρος*, 1997 204-211, ὁ ἴδιος, *Οἱ τελευταῖοι αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου, 1261-1453*, 2005, 101, 109, 113, 189, Σ. Ἀσωνίτης, *Βυζαντιακά*, τ. 1995 310, 315-8.

μικρότερη διοικητική περιφέρεια διοικούμενη από δούκα.³ Μέχρι και τόν 16ο αιώνα ή περιοχή της είχε οικονομικές σχέσεις κυρίως μέ τό Μπεράτι καί τήν Αύλώνα καί λιγότερο μέ τά Ίωάννινα, τῶν ὁποίων ὁ οἰκισμός ἦταν τότε μικρός (τό 1564 εἶχε μόλις 6.500 κατοίκους).⁴

Πρωτεύουσα τῆς Λιβίσδας ἦταν μᾶλλον ἡ Κόνιτσα, ἡ ὁποία τότε ἴσως λεγόταν Κονισσός, κατόπιν παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τοῦ κάστρου της Κιόνις ἢ Κόνις, τό ὁποῖο εἶχε κτισθεῖ τό 554 ἀπό τόν Ίουστινιανό.⁵ Ἐκτός ἀπό τούς μονίμους κατοίκους τοῦ κάστρου, εὔρισκαν ἀσφάλεια σέ αὐτό καί ὅσοι κατοικοῦσαν στούς μικρούς οἰκισμούς πού ὑπῆρχαν πιθανότατα τότε στίς ἐξῆς σημερινές τοποθεσίες: στήν Κάτω Κόνιτσα, γύρω ἀπό

---

3. Τό τοπωνύμιο Λιβίσδα ἴσως συγγενεῦει μέ τό ὄνομα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς πόλης Λεῖβηθρα καί μέ τήν λέξη λείβηθρον πού σημαίνει ρεῖθρο, ὀχετός (βλ. *Ε. Πουλάκη-Παντερμαλῆ*, στό Ἀφιέρωμα εἰς Ν. Hammond 378-9). Παρόμοια φαίνονται τά ἐξῆς τοπωνύμια: Λιμπούσντα, παραπόταμος τοῦ Γορμοῦ εὔρισκόμενος πλησίον τῆς Σιταριάς (*Εὐ. Γκόγκος*, Παρακάλαμος, τ. Β΄ 1995 621), Λίντισδα Δέλβινου, Λουμπίνιστα Γρεβενῶν (*Μ. Κοκολάκης*, Τό ὕστερο Γιαννιώτικο πασαλίκι, 2003 201, 184). Ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος Κομνηνός Παλαιολόγος, διοικητής τοῦ κεφαλατικίου τῶν Βελεγράδων κατά τά ἔτη 1326-8 τουλάχιστον, ἀναφέρει σέ ἐγγραφοῦ του ὅτι ἡ Λιβίσδα ἦταν «θέμα» γειτονικό τῆς Κολώνιας καί τοῦ Παπίγκου καί ὅτι ἔκτισε ἐκεῖ δύο μονύδρια (βλ. *Δ. Ζακυθηνός*, Ἐπιστ. Ἐπετ. Βυζ. Σπουδῶν, τ. 1938 277 ἐπ.). Τό ἕνα μονύδριο κτίσθηκε σέ τοποθεσία τοῦ χωριοῦ Μόλιστα Κονίτσης, ὅπως ἔχω ἀποδείξει ἀλλοῦ, τό δεύτερο κτίσθηκε σέ τοποθεσία τοῦ χωριοῦ Σέλτση Κονίτσης ἢ τοῦ χωριοῦ Σέλιτσα (Ἐράτυρα) Κοζάνης (βλ. *Χ. Γκοῦτος*, Ἡ ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας καί ἡ Μόλιστα ἐπί τουρκοκρατίας, 2003 71-72, ὁ ἴδιος, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ. 2005 237). Ἡ πιθανότητα νά ἐκτεινόταν ἡ Λιβίσδα στήν Μακεδονία βασιζέται σέ σχετική γνώμη τοῦ *Π. Ἀραβαντινοῦ* (Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τ. Β΄ 1856 97, 95) καί στό γεγονός ὅτι οἱ ἐπαρχίες Κόνιτσας καί Γρεβενῶν, ἐπί τουρκοκρατίας, ὑπάγονταν στό ἴδιο σαντζάκι μακροχρονίως (βλ. κατωτ. ὑπό Β 4). Γιά τά κεφαλατίκια καί τά «θέματα», βλ. *Κορδώσης*, ὁ.π. 195, 193.

4. Πρβλ. *Κορδώσης*, ὁ.π. 67, 102, *Ι. Λαμπρίδης*, Ἡπειρωτικά μελετήματα, τχ Α΄ 85. Οἱ πληροφορίες τοῦ Λαμπρίδη γιά τό Πωγώνι ἔχουν ὡς πηγές καί τά Χρονικά τῶν Τσαρπλανῶν καί τῆς Κλεισούρας, τά ὁποῖα εἶχαν γραφεῖ το 1776 καί τό 1789 ἀντιστοίχως. Τό δεύτερο γράφτηκε ἀπό λόγιο καταγόμενο ἀπό τήν Λιτονιάβιστα τῆς Κόνιτσας (βλ. *Α. Βρανούσης*, Χρονικά τῆς μεσαιωνικῆς καί τουρκοκρατούμενης Ἡπείρου, 1962 201-2).

5. Βλ. *Γκοῦτος*, Κόνιτσα, τχ 139/2008 81. Κατά μία γνώμη, στήν Partitio Romaniae τοῦ 1204, ὡς ἐπαρχία Canisia ἢ Canisu ἐννοεῖται ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας, ἐνῶ κατ' ἄλλη γνώμη ἐννοεῖται ἡ ἐπαρχία Κανίνων (βλ. *Δ. Ζακυθηνός*, Ἐπιστ. Ἐπετ. Βυζ. Σπουδῶν, τ. 1951 197). Στήν Κονίσπολη δέν ὑπῆρξε βυζαντινό κάστρο (*Ν. Hammond*, Ἡπειρος, μτφρ. Ἀ. Γιάγκα, τ. Α 1971 109).

τήν ἐκεῖ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη (πού τήν ἀντικατέστησε τό 1539 τό σωζόμενο καί σήμερα τζαμί), στήν Γεωργική Σχολή, γύρω ἀπό τήν ἐκεῖ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη (πού τήν ἀντικατέστησε τεκές περί τό 1800), καί στά Σέρβενα, ὅπου εἶχε κτισθεῖ στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα ἡ μικρή ἐκκλησία Κόκκινη Παναγιά πού σώζεται καί σήμερα.⁶ Ὑποθέτω ὅτι στό κάστρο ὑπῆρχε καί μικρή ἐκκλησία, ὅπως συνέβαινε καί σέ ἄλλα κάστρα, καί ὅτι σέ αὐτήν τήν ἐκκλησία ἀνήκε ἀρχικά ἡ σωζόμενη σήμερα στήν μονή Στομίου λειψανοθήκη, στήν ὁποία εἶναι γραμμένα τό ἔτος 1295 καί τό ὄνομα τοῦ ὁσίου Ἀλυπίου τοῦ Κιονίτου.⁷

Ἀπό ἄποψη ἐκκλησιαστικῆς διοίκησης, ἡ Λιβίσδα ὑπαγόταν στήν ἐπισκοπή Βελλᾶς, ἡ ὁποία εἶχε διαδεχθεῖ τήν ἐπισκοπή Φωτικῆς καί ἐκτεινόταν ἀπό τόν Γράμμο μέχρι καί τά Κούρεντα.⁸ Ἡ ἐπισκοπή Βελλᾶς ἀνήκε στήν μητρόπολη Ναυπάκτου μέχρι τό 1282, ἔκτοτε δέ καί μέχρι τό 1834 στήν μητρόπολη Ἰωαννίνων.⁹

3. Δυτικά τῆς Λιβίσδας καί ἀριστερά τοῦ Ἀώου ἄρχιζε ἡ διοικητική περιφέρεια τοῦ *Παπίγκου*, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε καί αὐτή μᾶλλον «θέμα» καί περιελάμβανε: τό σημερινό Δυτικό Ζαγόρι, τά σημερινά χωριά Ἀηδονοχώρι (Ὁστανίτσα), Μολυβδοσκεπάστη (Διπαλίτσα) καί Μπογοντσικό καί τό σημερινό Πωγώνι, τό ὁποῖο τότε ἔφθανε μέχρι τά σημερινά ἀλβανικά χωριά Τσιάτιστα, Μαυρόγερο, Χλωμό, Πολίτσανη, Σχωδιάδες καί Σωπική.¹⁰ Τό Πάπιγκο εἶχε ὡς ἔδρα του, τουλάχιστον στήν ὕστερη περίοδό του, τό Ρευνίκο, τό ὁποῖο ἦταν πόλη «ἔχουσα ὀχυρωτάτην ἀκρόπολιν

6. Γιά τούς τρεῖς οἰκισμούς, βλ. *Γκοῦτος*, Κόνιτσα, τχ 138/2008 13, τχ 139/2008 93.

7. Βλ. *Γκοῦτος*, Κόνιτσα, τχ 139/2008 91. Ὅμως γιά τό ἔτος 1295 βλ. κατωτ. κεφ. Δ' ὑπό II 6.

8. Κατά τόν κώδικα τῆς μονῆς Ζάβορδας, σέ κάποια ἀπό τά ἔτη 1534-1692 περιλαμβάνονταν μεταξύ τῶν χωριῶν τῆς ἐπισκοπῆς Βελλᾶς ἡ Φούρκα, τό Κεράσοβο, ἡ Ζέρμα καί ἡ Μόλιστα (βλ. *Μ. Χατζηϊωάννου*, Ἡ ἱστορική ἐξέλιξη τῶν οἰκισμῶν στήν περιοχή τοῦ Ἀλιάκμονα κατά τήν τουρκοκρατία, 2000 205-6). Ἡ Φούρκα μνημονεύεται τό 1592 καί σέ κώδικα τῶν Μετεώρων (βλ. *Σπανός*, Ἡπ. Ἡμερολόγιο τ.1999 358).

9. Ὅμως, κατά τά ἔτη 1215-30 καί 1261-82 ἦταν αὐτόνομη (*Παπαστάθης*, εἰς Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἡπειρος, 1997 222), ἐνῶ, σύμφωνα μέ ἄλλη γνώμη, στήν περίοδο 1204-80 τελοῦσε ὑπό τήν ἐποπτεία τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδας, κατά δέ τά ἔτη 1280-95 ἀνακηρύχθηκε μητρόπολη (*Α. Κορακίδης*, Ἡ Βελλά τῆς Ἡπείρου, 1998 19, 44, 48, 49).

10. Βλ. *Γκοῦτος*, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2008 38, *Βρανούσης*, ὁ.π. 183, *Κοκολάκης*, ὁ.π. 193.

καί ἀκμάζουσα κατά τόν Μεσαίωνα (...), ἡμισείαν ὥραν πρὸς βορρᾶν τῆς κώμης Ἀρτσίστης ἀπέχουσα».¹¹

Τό 1315 περίπου, νομάδες Ἀρβανιτόβλαχοι, προερχόμενοι ἀπό τήν Ἀχρίδα καί ὀνομαζόμενοι Μπογιάνοι ἢ Μπούϊοι, ἐγκαταστάθηκαν στίς ἀνατολικές καί στίς νότιες πλαγιές τῆς Νεμέρτσικας, ὕστερα δέ ἀπό λίγα ἔτη καί στούς διπλανούς τόπους, γι' αὐτό οἱ περιοχές αὐτές, πού ἀνήκαν μέχρι τότε στό Πάπιγκο, ἐφεξῆς ὀνομάσθηκαν *Μπογόφι ἢ Πωγώνι*, ἀπό δέ τούς λόγιους Πωγωνιανή. Ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος Γ' ὁ Παλαιολόγος, τό 1336, ὅποτε ἐπισκέφθηκε πολλές περιοχές τῆς Ἠπείρου γιά νά τίς πείσει νά παραμείνουν ὑπό τήν ἐξουσία του, κατέστησε τό Πωγώνι ἀφ' ἑνός διοικητική περιφέρεια χωριστή ἀπό τό Πάπιγκο (μᾶλλον «θέμα»), ἀφ' ἑτέρου δέ ἀρχιεπισκοπή διά τῆς ἀποκοπῆς του ἀπό τήν ἐπισκοπή Βελλᾶς, καί ἐπί πλέον καθιέρωσε ἐτήσια ἐμποροπανήγυρη στήν Διπαλίτσα. Οἱ καινοτομίες αὐτές ὑποδηλώνουν ὅτι ὁ αὐτοκράτορας ἀξιολόγησε τήν περιοχή τοῦ Πωγωνιοῦ ὡς ιδιαίτερα σημαντική καί θέλησε διά τῶν καινοτομιῶν τούτων νά μπορεῖ νά ἀσκεῖ ἀμεσότερο ἔλεγχο στήν περιοχή αὐτή, ὥστε οἱ ἔποικοί της Μπογιάνοι νά μήν ἐκτραποῦν σέ αὐθαιρεσίες, ὅπως εἶχε συμβεῖ μέ τούς ἄλλους Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι λεηλάτησαν τήν Κλεισούρα, τό Σκράπαρι καί τό Τόμουρο καί γι' αὐτό τούς ἐξόντωσε ἢ τούς ἐξόρισε.¹²

Τό Πωγώνι χωριζόταν σέ δύο τμήματα, τό Βόρειο καί τό Νότιο, μέ τήν ὀριοθετική γραμμή νά διέρχεται πλησίον τῶν χωριῶν Συκιά καί Μπογοντσικό. Στό Βόρειο Πωγώνι ὑπαγόταν καί ἡ περιοχή Λεσκοβικιοῦ.¹³

4. Οἱ κῶμες τοῦ Πωγωνιοῦ καί τοῦ Δυτικοῦ Ζαγοριοῦ «ἀπό τοῦ ΙΓ' αἰῶνος τουλάχιστον, εἰ μή πρότερον, ἤκμαζον ἐπί πολυανθρωπία πλούτῳ καί εὐημερία».¹⁴ Ἄλλωστε, τόν 13ο καί τόν 14ο αἰῶνα στήν Ἠπειρο πα-

11. Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τ. Β' 141, ὁ ἴδιος, Περιγραφή τῆς Ἠπείρου, τ. Γ' 68, 177, πρβλ. Λαμπρίδης, Ἠπειρ. Μελετήματα, τχ Η' 23.

12. Γιά τά παραπάνω, βλ. Γκοῦτος, Ἠπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2008 37, 46-7 καί τήν ἐκεῖ βιβλιογραφία. Γιά τήν ἐξόντωση τῶν Ἀλβανῶν, βλ. καί Nicol, ὁ.π. 210, Ἀραβαντινός, Περιγραφή...τ. Β' 93-97.

13. Βλ. Γκοῦτος, ὁ.π.

14. Λαμπρίδης, Ἠπειρ. Μελετήματα, τχ Ζ' 34, 52, τχ Η' 25-26, ὁ ἴδιος, Ἀττικόν Ἡμερολόγιον, τ. 1888 125. Πρὸ τοῦ 1204, στήν Ἠπειρο «οἱ σχετικά μακρές περίοδοι εἰρήνης μεταξύ τῶν ἐπιδρομῶν φαίνεται ὅτι συνέβαλαν στήν διατήρηση τῆς σταθερότητας, ἀντίθετα πρὸς ἄλλες περιοχές τοῦ Βυζαντίου» (G. Pringing, εἰς Ἐκδοτική Ἀθηνῶν,

ρατηρεῖται ἔντονη οἰκοδομική καί καλλιτεχνική δραστηριότητα καί ἡ δυναστεία τῶν Κομνηνοδοουκάδων «κατέσπειρε πολυάριθμα μνημεῖα». ¹⁵ Κατά τό πρῶτο ἡμισυ τοῦ 14ου αἰώνα, κάμποσα ἀπό τά ὑπάρχοντα τότε χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ καί τῶν Κουρέντων ἀποτελοῦσαν ἰδιοκτησίες διαφόρων ἀρχόντων, ὅπως συνέβαινε καί μέ τά ἐξῆς χωριά τοῦ Λεσκοβικιοῦ: τό Συργιάννι, πού ἀνήκε στόν γαμβρό τοῦ αὐτοκράτορα καί διοικητή τῶν Βελεγράδων καί τῶν Ἰωαννίνων ἐπικέρνη Συργιάννη, τό Τσέρτσικο, πού ἀνήκε στόν πρωτοβεστιάριο καί ἀνεψιό τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο, καί τήν Γλήνα, πού ἀνήκε στόν Ἰ. Τσάφα Ὀρσίνι. ¹⁶

Κατά τούς ἴδιους αἰῶνες, ἄκμαζε καί ὁ χῶρος τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας, πιθανότατα, ὅπως προκύπτει ἀπό τίς παραπάνω πληροφορίες, σέ συνδυασμό μέ τά ἀκόλουθα περιστατικά: α) Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα ὑπῆρχαν στόν χῶρο αὐτόν οἱ ἐξῆς τουλάχιστον μονές: ἡ Μολυβδοσκεπάστη (ἓνα τμήμα τῆς εἶχε κτισθεῖ τόν 11ο αἰώνα), ἡ μονή Μεταμόρφωσης στήν Λιτονιάβιστα, τά τρία μονύδρια πού ἴδρυσε ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος τό 1326 περίπου στήν Μόλιστα, στήν Σέλτση καί στό Τσέρτσικο, οἱ μονές Καβασίλων καί Ἀηδονολαλούσας, καθῶς καί οἱ ἐκκλησίες Ἁγίου Δημητρίου στήν Διπαλίτσα καί Κόκκινη Παναγιά στά Σέρβενα. ¹⁷ β) Ὑπῆρχαν μικρά κάστρα στήν Κόνιτσα, στήν Λιτονιάβιστα, στό Λιατοβούνι, στήν Μεσογέφυρα, στήν Καστάνιανη καί δύο στήν Φούρκα. ¹⁸ γ) Ἀπό τό γεγονός ὅτι τά κάστρα αὐτά βρισκόνταν σέ καίρια σημεῖα τῆς ὀδικῆς ἀρτηρίας, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιεῖτο τόν 19ο αἰώνα γιά τήν ἐπικοινωνία μεταξύ τῆς Κεντρικῆς Ἠπείρου καί τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, συνάγεται ὅτι ἡ ἀρτηρία αὐτή ἦταν σέ χρήση καί κατά τήν ὕστερη

Ἠπειρος, 1997 195). Στήν Δρόπολη τό 1431 ὑπῆρχαν τά 80 ἀπό τά σημερινά χωριά τῆς, ἕκαστο τῶν ὁποίων εἶχε 12-43 οἰκογένειες καί ἄρα ἡ Δρόπολη εἶχε συνολικά 8.600 ἕως 12.400 κατοίκους (*J. Koder*, Ἠπειρ. Χρονικά, τ.1982 29 ἐπ.).

15. *Ζακυθηνός*, Ἐπιστ. Ἐπετ. Βυζ. Σπουδῶν, τ.1938 292, *Ἄ. Ὀρλάνδος*, Ἠπ. Χρονικά τ.1937 153.

16. Βλ. *Γκοῦτος*, Ἠπειρ. Ἡμερολόγιο, τ. 2005 239-241, *Ἀραβαντινός*, Χρονογραφία...τ. Β' 304-314.

17. Βλ. *Β. Παπαδοπούλου*, εἰς Δῆμος Κόνιτσας, Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας στό χῶρο καί τό χρόνο, 1996 78-84, *Γκοῦτος*, Ἠπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2005 237.

18. Γιά τά κάστρα Λιτονιάβιστας καί Λιτοβουνιοῦ, βλ. *Γκοῦτος*, Κόνιτσα, τχ 139/2008 95, 97, γιά τό κάστρο Καστάνιανης βλ. *Χ. Γκάσιος*, Ἱστορία τῆς Καστάνιανης, 1971 8 καί γιά τά κάστρα Φούρκας βλ. *Δ. Μακρῆς*, Φούρκα, 1972 20. Γιά τόν προστατευτικό ρόλο τῶν κάστρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, βλ. *Β. Ψιμούλη*, Σούλι καί Σουλιῶτες, 1998 66, 123-4.

βυζαντινή περίοδο.¹⁹ Επίσης ήταν σε χρήση τότε και η όδική αρτηρία που περνούσε από την Μέρτζανη και από τις κοιλάδες του Σαραντάπορου και εξυπηρετούσε την επικοινωνία μεταξύ της Αύλωνας και της Καστοριάς.²⁰ δ) Εκτός από τους τρεις βασικούς οικισμούς της Κόνιτσας, υπήρχαν τότε και τὰ ἐξῆς τουλάχιστον χωριά: τὰ Σέρβενα, που ἴσως ἀνήκαν στήν ἀρχοντική οἰκογένεια Σερμπάνου, τὰ Καβάσιλα, που μάλλον ἀνήκαν σέ κάποιο μέλος τῆς ἀρχοντικῆς οἰκογένειας Καβάσιλα, ἡ Βράνιστα, που ἴσως ἀνήκε σέ κάποιο μέλος τῆς ἀρχοντικῆς οἰκογένειας Βρανᾶ, ἡ Διπαλίτσα και ἡ Ὀστανίτσα, πλησίον τῶν ὁποίων λειτουργοῦσε κατ' ἔτος μεγάλη ἐμποροπανήγυρη, ἡ Λιτονιάβιστα, που εἶχε 300 οἰκογένειες τόν 15ο αἰώνα, ἡ Βούρμπιανη και ἡ Σταρίτσανη.²¹

5. Ἡ προφορική παράδοση λέει ὅτι, ὅταν ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι, τό κάστρο τῆς Κόνιτσας τό κατεῖχαν και τό ἐφρουροῦσαν *Φράγκοι*, τήν δέ μονή τῆς Μεταμόρφωσης στήν Λιτονιάβιστα τήν κατεῖχαν μοναχοί καθολικοί (Λατίνοι).²² Συναφή εἶναι και τὰ ἐξῆς τοπωνύμια: Φράντζια (στό Ἀηδονοχώρι), Φραγκοπόλεμος (στά Καβάσιλα) και Φραγκόλακκος (στήν Βήσση).²³ Ὡς Φράγκοι και ὡς καθολικοί ἐννοοῦνται οἱ Βενετοί, ἐν προκειμένῳ, ὅπως και σέ ἄλλες περιπτώσεις. Ὑστερα ἀπό τό 1204, οἱ Βενετοί ἐπεδίωξαν νά αὐξήσουν τίς κτήσεις τους στίς ἀκτές τοῦ Ἰονίου, οἱ ἴδιοι δέ, σέ συνεργασία μέ προστατευόμενούς τους Ἡπειρώτες, ἀνέπτυξαν στήν ἐνδοχώρα συμφέρουσες γιά τούς ἑαυτούς τους δραστηριότητες, οἱ ὁποῖες

19. Βλ. *Γκοῦτος*, Ἡ ἐπαρχία...53-54, ὁ ἴδιος, Κόνιτσα, τχ 138/08.

20. Ὁ Ἄραβας Idirsi ἔγραψε στό πρῶτο ἡμισυ τοῦ 12ου αἰώνα, ὅτι τό ταξίδι ἀπό τήν Αὐλώνα μέχρι τήν Ἀνδριανούπολη (Δρόπολη) διαρκεῖ δύο ἡμέρες και ἀπό ἐκεῖ μέχρι τήν Καστοριά ἄλλες δύο ἡμέρες. Ἡ ἀρτηρία αὐτή χρησιμοποιήθηκε και ἀπό τούς Νορμανδούς τό 1096, διερχόταν δέ ἀπό τόπους πυκνοκατοικημένους και παραγωγικούς που μποροῦσαν νά προμηθεύουν τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια στούς ταξιδιωτές (*Κ. Μουστάκας*, εἰς Ἀριστ. Πανεπ. Θεσ/νίκης, Δρόμοι και κόμβοι τῆς Βαλκανικῆς, 1997 149).

21. Βλ. *Γκοῦτος*, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2005 240, γιά δέ τὰ Σέρβενα, ὁ ἴδιος, Κόνιτσα τχ 139/2008 93. Ἴσως υπήρχε ἀπό τότε και ἡ Προβίτσικα, πλησίον τῆς μονῆς Ἁγίου Νικολάου.

22. *Ἀν. Εὐθυμίου*, Ἡπειρ. Ἐστία, τ.1954 33, ὁ ἴδιος, Κόνιτσα, τχ 66/1967. Λέγεται ὅτι και στήν περιοχή Γρεβενῶν καθολικοί μοναχοί ἔκαναν λειτουργίες (*Ἀ. Παπαδημητρίου*, Σελίδες ἱστορίας τῶν Γρεβενῶν, 2002 133).

23. Βλ. *Κ. Στεργιόπουλος*, Ἡπειρ. Χρονικά, τ. 1938 187, *Σ. Στούπης*, Βήσση, 1972 214.

σπανίως διακόπηκαν μέχρι τῆς ἐπικράτησης τῶν Τούρκων.²⁴ Βάσει τῶν προεκτεθέντων, δύναται νά πιθανολογηθεῖ ὅτι οἱ Βενετοί εἶχαν καί στήν Κόνιτσα συνεργάτες τους καί φρουρά τους, τουλάχιστον κατά τήν προαναφερθεῖσα περίοδο, ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ κώμη αὐτή βρισκόταν δίπλα σέ κεντρικό δρόμο καί κοντά στήν ἐμποροπανήγυρη τῆς Διπαλίτσας.

6. Τά γένη (φάρες) τῶν Ἀλβανῶν πού κατῆλθαν στήν Ἡπειρο τόν 14ο αἰώνα (ἀρχικά λόγω τῶν κοινωνικῶν ἀλλαγῶν πού συνέβησαν στήν χώρα τους, ἔπειτα δέ ὠθούμενα ἀπό τούς Σέρβους) μετεκινοῦντο μεταξύ βουνῶν καί πεδιάδων, ἐποχικῶς ἢ συνεχῶς, καί λήστευαν τούς γύρω ἀπό τίς ὀχυρωμένες κῶμες τόπους.²⁵ Τό 1341 οἱ Ἀλβανοί (κυρίως Μαζαρακαῖοι) πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ δεξιά τοῦ Ἀώου (Δαγκλί, Σκερία, περιοχή Λεσκοβικιοῦ) λεηλάτησαν τό Μπεράτι καί ἄλλες πόλεις, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ Μπογιάνοι τοῦ Πωγωνιοῦ παρέμειναν νομοταγεῖς.²⁶ Ἀργότερα οἱ Ἀλβανοί κατέλαβαν κτήματα Ἑλλήνων ἀρχόντων καί στρατιωτῶν, ἦσαν δέ περισσότεροι ἀπό τούς Σέρβους (οἱ ὅποιοι ἐξουσίασαν τό Δεσποτάτο κατά τά περισσότερα ἔτη τῆς περιόδου 1347-84 ὡς ἀξιωματοῦχοι καί φρουροί). Πάντως, οἱ Ἀλβανοί ἦσαν λιγότεροι ἀπό τούς αὐτόχθονες, «διό τήν γλῶσσαν αὐτῶν λεληθότως ἀπώλεσαν, ἐξελληνισθέντες», σύν τῷ χρόνῳ δέ πολλοί ἀπό αὐτούς μετακινήθηκαν νοτιότερα.²⁷

24. Ψιμούλη, ὅ.π. 26, 59, 61, Nicol, ὅ.π. 220, 217, Βρανούσης, Νέα Ἐστία, τ.1990 1371. Πιθανολογεῖται ὅτι τόν 11ο αἰώνα μέχρι τίς ἀρχές τούς 13ου αἰώνα, κατά τίς ἐπιδρομές Νορμανδῶν, κάποιοι Ἰταλοί παρέμειναν ὡς γαιοκτήμονες στήν Μόλιστα. (Ε. Κίγκα, εἰς Τιμ. ἀφιέρωμα στόν καθηγητή Κ. Μηνᾶ, 2005 201 ἐπ.). Πρβλ. κατωτ. ὑποσημ.32.

25. Ψιμούλη, ὅ.π. 29, 31. Α. Cucellier, Τά Ἱστορικά, τ. 1986 31, Β. Παναγιωτόπουλος, Πληθυσμός καί οἰκισμοί τῆς Πελοποννήσου 13ος-18ος αἰώνας, 84. Κύρια χαρακτηριστικά τους ἦσαν ἡ ἐναλλαγή καί οἱ συγκρούσεις τῶν γενῶν στήν ἄσκηση ἐξουσίας, ἡ ἀστάθεια τῶν ὀρίων τῶν ἐδαφῶν πού κατεῖχαν καί οἱ λεηλασίες πού ἐνεργοῦσαν (Μ. Κατσαροπούλου, Ἐνα πρόβλημα τῆς ἐλληνικῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας. Ἡ σερβική ἐπέκταση..., 1989 93, 94).

26. Λαμπρίδης, Ἀττικόν Ἡμερολόγιον, τ. 1888 120, ὁ ἴδιος, Ἡπειρ. Μελετήματα, τχ Α' 34, Ἀραβαντινός, Περιγραφή..., τ. Β' 104, 109, Nicol, Τό δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου 1267-1479, 1991, 185, Ψιμούλη, ὅ.π. 35, Γκοῦτος, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2008 34-35.

27. Κατσαροπούλου, ὅ.π. 83-85, Λαμπρίδης, Ἡπειρ. μελετήματα, τχ Δ' 13-17. Οἱ Ἀλβανοί δέν ἐδικαιοῦντο νά κατοικοῦν σέ ὀχυρωμένες πόλεις, ἀλλά μόνον στήν ὕπαιθρο. Ἐφυγαν ἀκόμη καί ἀπό τήν Θεσσαλία καί ἀπέμειναν μόνον τά τοπωνύμιά τους

Στήν Λιβίσδα (όπου κατοικοῦσαν ἑλληνόφωνοι καί βλαχόφωνοι), οἱ Ἀλβανοί πού ἤλθαν τόν 14ο αἰώνα παρέμειναν λίγες μόνον δεκαετίες, ὅπως προκύπτει καί ἀπό τά ἀκόλουθα περιστατικά: Τό 1382, ἐνῶ τό κάστρο τοῦ Ρευνίκου κατεχόταν ἀπό Ἀλβανούς, τό κάστρο τῆς Κόνιτσας ἐφρουρεῖτο ἀπό Βενετούς καί πάντως περιῆλθε καί πάλι στήν ἐξουσία τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου μετά τήν πρόσκαιρη κατάληψή του ἀπό τόν Ἰσαήμ (κατωτ. ὑπό Β 2). Κατά τά ἔτη 1425-28 τουλάχιστον, οἱ δίοδοι τῆς Πίνδου ἐφρουροῦντο ἀπό αὐτόχθονες στρατιῶτες,²⁸ συνεπῶς ὄχι ἀπό Ἀλβανούς. Ἡ Ἀλβανική γλῶσσα ἦταν ἄγνωστη στό μέγιστο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας τόν 19ο αἰώνα τουλάχιστον, τά δέ ἄλβανικά τοπωνύμια πού σώζονται σέ αὐτήν εἶναι ἐλάχιστα.

B.- 1380-1492: Ἀπαρχές τῆς τουρκοκρατίας

1. Σχετικά μέ τόν χρόνο καί τόν τρόπο κατάκτησης ἀπό τούς Τούρκους τῆς Κόνιτσας καί τῆς Λιβίσδας, ὑπάρχουν οἱ ἀκόλουθες πληροφορίες, παραδόσεις καί γνῶμες: α) Τήν «νῦν χώραν τῆς Κονίτσης» ἔθεσε ὑπό τόν ὀθωμανικό ζυγό τό 1382 ὁ Ἰσαήμ ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπό τό Λεσκοβίκι καί ἔγινε ἀξιωματικός τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀλλά σέ λίγο ὁ δεσπότης

(Παναγιωτόπουλος, ὁ.π. 76, 84-85). Κατ' ἄλλη γνώμη, οἱ Ἀλβανοί δέν ἐδιώξαν τούς Ἕλληνες, ἀλλά συζοῦσαν μαζί τους στά κάστρα πού τούς ἔδωσε ὁ Στέφανος Δουσάν. Ἐπί Καρόλου Τόκκου, διώχθηκαν ἀπό τά κάστρα καί διέμεναν πλέον στά ὄρη ἢ ἔφυγαν γιά τήν Πελοπόννησο (Ψιμούλη, 37-39, 53, 56, 57, 61).

28. *Αραβαντινός*, Περιγραφή..., τ. Γ' 127. Κατά τόν ἴδιο (Χρονογραφία..., τ.Β' 86), οἱ κάτοικοι τῆς Κόνιτσας «εἰσίν αὐτόχθονες Ἡπειρῶται». Ὁ σαλναμές τοῦ 1892 γράφει: «Σύμφωνα μέ τίς κοινές ἀλήθειες πού μᾶς κληροδότησαν ἀπό στόμα σέ στόμα καί ἡ ἱστορία καί ἡ παράδοση, ὁ καζᾶς [τῆς Κόνιτσας] ἦταν παλιά κάτω ἀπό τήν διοίκηση ἄλβανῶν ἀρχηγῶν καί ἀποτελεῖ ἕναν ἀπό τούς προαιώνιους χώρους ἐγκαταστάσεως τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ» (βλ. *Κοκολάκης*, ὁ.π. 94, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει τήν καιροσκοπική προβολή τοῦ τότε ἄλβανικοῦ ἐθνικισμοῦ ἀπό τόν σαλναμέ). Ἀλλά ἡ ὡς ἄνω στοματική παράδοση (ἂν ὑπῆρξε πραγματικά) πρέπει νά ἀφοροῦσε στήν περιοχή τοῦ Λεσκοβικιοῦ, ἡ ὁποία εἶχε διοικηθεῖ ἀπό τόν Ἰσαήμ καί ἄλλους Ἀλβανούς τό 1380 καί μετέπειτα, πλήν ὅμως, ἐπειδή αὐτή ἀνήκε στόν καζᾶ τῆς Κόνιτσας ἀρχικά, καθώς καί μετά τό 1830, ἐνόμισαν μερικοί κατά τόν 19ο αἰώνα ὅτι ἡ παράδοση ἀφοροῦσε σέ ὅλον τόν καζᾶ τῆς Κόνιτσας. Ἄλλωστε, κατά τά ἐκτιθέμενα παρακάτω ὑπό Γ4, Ἀλβανοί μουσουλμάνοι ἐγκαταστάθηκαν στήν Κόνιτσα μετά το 1656.

τῆς Ἠπείρου τήν ἀπέκτησε πάλι.²⁹ β) Ἡ Κόνιτσα κατακτήθηκε τό 1417 καί ἐντάχθηκε στό σαντζάκι τῆς Κορυτσᾶς, μαζί μέ τά Γρεβενά, τήν Πρεμετή καί τήν Κορυτσά.³⁰ γ) Τό κάστρο της κυριεύθηκε ἀπό τούς Τούρκους μέ δόλο, ἐνῶ κατεχόταν καί ἐφρουρεῖτο ἀπό Φράγκους.³¹ δ) Οἱ Κονιτσιῶτες παρέδωσαν τήν κώμη τους ἐκουσίως γιά νά λάβουν προνόμια, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν καί τό δικαίωμα νά φοροῦν μάσκες τίς ἀποκριές.³² ε) Γιά τήν ἀνέγερση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου στόν οἰκισμό Μποράτζιανη τῆς Κόνιτσας, οἱ κάτοικοί του κατέβαλαν στούς ἀγαρηνοῦς «χαράτζια» (φόρους), ἀργότερα δέ οἱ ἀγαρηνοί ἐπανῆλθαν καί κατέστρεψαν τόν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας.³³ Οἱ ὡς ἄνω πληροφορίες, παρα-

29. *Ἀραβαντινός*, Περιγραφή..., τ.Γ' 68, 250, τ.Β 115-7, 123, ὁ ἴδιος, Χρονογραφία..., τ. Α 145, 155.

30. *Κοκολάκης*, ὄ.π. 117 (παραπέμπει στήν Ζαχαριάδου), *Λυμπερόπουλος*, Κόνιτσα, 2004 28, 30 (παραπέμπει στούς Πόλο/Ποῦτο, Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας, 79), *Κ. Giakoumis*, Ἠπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2004 244, ὅπου χάρτης τῆς Ἀλβανίας καί τῆς Ἠπείρου, στόν ὁποῖο ἡ ἐν λόγω περιοχή ὀνομάζεται βιλαέτι Κορυτσᾶς, Πρεμετῆς καί Κόνιτσας.

31. *Εὐθμίου*, Ἠπειρ. Ἑστία, τ.1954 33, σύμφωνα μέ τήν προφορική παράδοση.

32. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση, ὅπως αὐτή ἔχει καταγραφεῖ τό 1929 στήν ἐφημερίδα τῆς Κόνιτσας «Ἀῶος» καί ἔχει μεταγραφεῖ ἀπό τόν *Γ. Βαβαρέτο* (Ἡ Ἠπειρος ἄλλοτε καί τώρα ἀπό πλουτοπαραγωγικῆς ἀπόψεως, Ἀθῆναι 1929 8, 14). Τό δικαίωμα μασκοφορίας ἀνῆκε κυρίως στούς ἄρχοντες τῶν οἰκισμῶν πού τελοῦσαν ὑπό τήν ἐπιρροή τῆς Δύσης (*Δ. Σαλαμάγκας*, Ἠπειρ. Ἑστία, τ.1957 142 ἐπ.).

33. *Μητροπολίτης Παραμυθίας Ἀθηναγόρας*, Ἠπειρ. Χρονικά, τ.1929 13, ὅπου μεταγράφεται ἐνθύμηση πού εἶχε γραφεῖ σέ φυλλάδιο τῆς ἐν λόγω ἐκκλησίας καί πού ἀρχίζει ὡς ἑξῆς: «Ἄνωθεν καί ἐξ ἀρχῆς ἡ ἐκκλησία μας εἰς τήν χώραν μας στό Πορατζάνος ὁ ἅγιος Νικόλαος ἦταν μικρή καί ἦταν καί παρακλίσι ὁ ἅγιος Θεόδωρος καί μέ πολλούς κόπους καί μέ χαράτζια διά τούς ἀγαρηνοῦς τήν ἀνάστησαν· καί πάλιν μετά ταῦτα ἐρχόνταναν οἱ ἀγαρηνοί καί ἐχάλασαν τόν ἄρθικα». Ἡ ἔκφραση «ἄνωθεν καί ἐξ ἀρχῆς» συναντᾶται καί σέ ἐπιγραφή τοῦ 1598 εὐρισκόμενη στό χωριό Κουκλιοί: «ἄνωθεν καί ἐξ ἀρχῆς ἐπροσηλώθη ἡ παροῦσα μονή» (βλ. *Δ. Καμαρούλιας*, Τά μοναστήρια τῆς Ἠπείρου, 1996 191). Ἡ ἐνθύμηση γράφει ὅτι ὁ συντάκτης της λεγόταν παπα Νικόλαος καί χειροτονήθηκε ἱερέας τό 1612. Ἄν αὐτός ἦταν τότε 30 ἐτῶν (ὅπως ὀρίζουν οἱ ἐκκλησιαστικοί κανόνες γιά τούς χειροτονούμενους), πρέπει νά γεννήθηκε τό 1582, ἐάν δέ ἔζησε 70 ἔτη, πρέπει νά ἀπέθανε τό 1652. Ὁ ἀναφερόμενος στήν ἐνθύμηση Νικ. Μπέρκος ὡς χορηγός τῆς ἀγιογράφησης τοῦ ναοῦ γεννήθηκε τό 1615 περίπου (ὁ δέ γιός του Πάνος τό 1645 περίπου, ὁ ἔγγονός του Νικόλαος τό 1670 περίπου καί ὁ δισέγγονός του τό 1700 περίπου, ἀφοῦ τό 1722 χαρακτηρίσθηκε ὡς ἀρχοντόπουλο) καί συνεπῶς δέν θά μπορούσε νά εἶναι εὐκατάστατος καί χορηγός τῆς ἀγιογράφησης πρὶν ἀπό τήν δεκαετία τοῦ 1640. (Γιά τούς Μπέρκους, βλ. *Λυμπερόπουλος*, Κόνιτσα, 2004 155 ἐπ., Θεολο-

δόσεις και απόψεις έρμηνεύονται στις έπόμενες θεματικές ενότητες (σέ συνδυασμό μέ άλλες πληροφορίες).

2. Τό 1380, ένῶ οί Τουρκοί εξέτειναν τίς κατακτήσεις τους δυτικά τής Μακεδονίας, ό δεσπότης Θωμάς Πρελοῦμπος ζήτησε νά τόν βοηθήσουν νά ύποτάξει τούς Άλβανούς πού αὐθαιρετοῦσαν στό βόρειο τμήμα τοῦ Δεσποτάτου (κατεῖχαν μεταξύ άλλων τά κάστρα τής Όπᾶς, πλησίον τῶν Δολιανῶν, καί τής Βελλᾶς, μέ ἀρχηγούς τούς Γκιώνη, Μπούϊα, Σπάτα καί Λιόσα). Οί Τουρκοί ἐγκλώβισαν τούς Άλβανούς στήν Πολίτσανη τοῦ Δυτικού Πωγωνιοῦ καί ἐκπόρθησαν τά κάστρα τής Βελλᾶς καί τής Όπᾶς. Ἔτσι ό δεσπότης μπόρεσε νά ἀνακτήσει καί τά φρούρια τής κοιλάδας τοῦ Καλαμᾶ καί νά διορίσει σέ αὐτά κεφαλάδες καί ζουπάνους. Ἡγέτης τοῦ τουρκικοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος ἦταν ό ἐξισλαμισμένος Άλβανός Σαχίν ἢ Τζαήμ ἢ Ἰσαήμ, ό όποῖος ἀκολουθῶς διέμεινε στήν γενέτειρά του Λεσκοβίκι μέχρι τοῦ θανάτου του τό 1389, ἐξουσιάζοντας τήν περιοχή τῶν Μαζαρακαίων, ἡ όποία ἐκτεινόταν μεταξύ τής Ἀνατολικῆς Κολώνιας καί τής Λιάρης Πρεμετῆς, δεξιά τοῦ Ἀῶου.³⁴

Ό δεσπότης, φοβούμενος μήπως ό Ἰσαήμ στραφεῖ ἐναντίον του, ἔθεσε φρουρές στά κάστρα τοῦ Πωγωνιοῦ τό 1381. Πραγματικά ό Ἰσαήμ τό 1382 ἐπιτέθηκε στό κάστρο τοῦ Ρευνίκου, πού τό κατεῖχαν Άλβανοί, τό ἐκυρίευσε μέ δόλο καί τό κατέστρεψε.³⁵ Πιθανότατα ό Ἰσαήμ ἐκπόρθησε τότε (μέ δόλο) καί τό κάστρο τής Κόνιτσας, τό όποῖο, σύμφωνα μέ τήν παράδοση, τό κατεῖχαν καί τό ἐφρουροῦσαν Βενετοί. Ὁ δεσπότης, ἀνταποκρινόμενος σέ ἔκκληση τῶν Παπιγκινῶν, οί όποῖοι ἐπῆγαν διαμαρτυρόμενοι μέχρι τήν εἴσοδο τῶν Ἰωαννίνων, ἐπιτέθηκε στόν Ἰσαήμ καί τόν ἀπώθησε στήν προαναφερθεῖσα περιοχή δεξιά τοῦ Ἀῶου, ὀχύρωσε δέ τήν Κόνιτσα, τήν Ἀρτσίστα, τά Σουδενά καί τήν Δοβρά καί διόρισε πιθανότατα καί ἐκεῖ κεφαλάδες καί ζουπάνους.³⁶

γία, τ.1926 111). Βάσει τούτων, θεωρῶ ότι ἡ ἐνθύμηση ἔχει γραφεῖ τό 1650 περίπου.

34. Βλ. Ἀραβαντινός, Περιγραφή ..., τ. Β' 115-7, Λαμπρίδης, Ἀττικόν Ἡμερολόγιον, τ. 1888 123, 124, Βρανούσης, Ἐπετ. Μεσαιων. Ἀρχείου, τ. 1962 113, Nicol, Τό Δεσποτάτο ... 213-4, Κοκολάκης, ὄ.π. 115, 195.

35. Βλ. ἀνωτ. σημ. 29, Λαμπρίδης, ὄ.π., ὁ ἴδιος, Ἡπειρ. μελετήματα, τχ Η' 25, 26, τχ Θ' 40. Καί στήν περιοχή Γρεβενῶν λέγεται ότι κατακτήθηκαν τότε κάστρα μέ δόλο (βλ. Α. Παπαδημητρίου, ὄ.π. 151).

36. Λαμπρίδης, Ἡπειρ. μελετήματα, τχ Η' 25, ὁ ἴδιος, Ἀττικόν... 123, Ἀραβαντινός,

3. Μετά τό 1384 οἱ περισσότεροι τοπάρχες τῆς σημερινῆς Νότιας Ἀλβανίας ἀναγνώρισαν τούς Τούρκους ὡς ἐπικυρίαρχους, χωρίς να στερηθοῦν τήν ἐξουσία τους, ἀλλά κατά τήν περίοδο 1397-1417 κατέβαλλαν τό χαράτσι καί ἔστελναν στό παλάτι τούς γιούς τους ὡς ὀμήρους. Ὁ Ἀλβανός Ζενεβίσης ἐξουσίαζε τόν χῶρο μεταξύ Ἀργυροκάστρου καί Καστοριάς. Γενικά, ἡ κατάκτηση μιᾶς περιοχῆς ἀπό τούς Τούρκους γινόταν σταδιακά καί ὀλοκληρωνόταν μέ τήν κατάρτιση τοῦ κτηματολογίου της. Στήν Κορυτσά καί στήν Πρεμετή τά κτηματολόγια τους συντάχθηκαν τό 1394 καί τό 1397 ἀντιστοίχως, ἀλλά ἐπακολούθησαν ἐξεγέρσεις.³⁷ Τό 1417 κατακτήθηκαν τό Ἀργυρόκαστρο καί ὅλος σχεδόν ὁ χῶρος ἀπό τόν Καλαμᾶ καί τό Νότιο Πωγώνι μέχρι τήν Κροΐα, ὁ ὁποῖος ἀποτελέσσε τό σαντζάκι τῆς Ἀρβανιτιᾶς. Ὡστόσο, ἡ πλήρης ἐξουσίαση τοῦ χώρου τούτου ἀπό τούς Τούρκους ἄρχισε τό 1431, ὅποτε καταρτίσθηκε τό κτηματολόγιό του, στό ὁποῖο εἶχαν περιληφθεῖ μεταξύ ἄλλων ἡ Κλεισούρα καί τό Νότιο Πωγώνι (μέχρι τό Λαχανόκαστρο), ἀλλ' ὄχι ἡ Κόνιτσα καί τό Λεσκοβίκι.³⁸ Καί ὁ δεσπότης ἀπώλεσε τήν αὐτονομία του σταδιακά: τό 1387 ἐπισκέφθηκε τόν σουλτάνο, τοῦ ἐδήλωσε ὑποταγή καί ἐπέστρεψε στή Γιάννενα μαζί μέ τουρκικό στρατό, τό 1413 ἔγινε φόρου ὑποτελής καί τό 1430 παρέδωσε τήν πόλη, ἀφοῦ ἐξασφάλισε προνομιακά δικαιώματα γιά τούς κατοίκους της.³⁹

Τό 1430 παραδόθηκαν ἐκουσίως στούς Τούρκους 500 οἰκογένειες 13

ὁ.π., πρβλ. τήν σχετική ἀφήγηση τοῦ δημώδους Χρονικοῦ τῶν Ἰωαννίνων (*Βρανούσης*, ὁ.π. 91). Ἐνας ἀπό τούς ζουπάνους, βοεβόδες καί κλεισουράρχες πού ὑπῆρχαν τότε, στό Ζαγόρι τουλάχιστον, ἦταν ὁ Μιχαήλ Θερειανός τό 1412 (*Λαμπρίδης*, Ἠπειρ. μελετήματα, τχ Η' 28, τχ Θ' 8, *Βρανούσης*, Χρονικά Ἠπείρου, 1962 183).

37. Βλ. *Κοκολάκης*, ὁ.π. 115-7, *Ψιμούλη*, ὁ.π. 59, 52, 57, 71, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἠπειρος, 1997 240, *Nicol*, Τό Δεσποτάτο...275 σημ. 36. Ἡ Δ. Μακεδονία κατακτήθηκε κατά τά ἔτη 1390-1408, στήν δέ περιοχή τῆς Κοζάνης ἐγκαταστάθηκαν Γιουροῦκοι (*Α. Βακαλόπουλος*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1969 51, 42-47, 111). Ὁ Βαγιαζήτ Α' ἐκάλεσε στήν Βέροια τούς τοπάρχες τῶν Βαλκανίων τό 1394 πρὸς ἀνανέωση τῶν δεσμῶν ὑποτελείας τους, οἱ δέ Ἀλβανοί ὑποτάχθηκαν τότε ἀλλά μετά τό 1402 αὐτονομήθηκαν (*Χ. Ἰναλτζίκ*, Ἡ ὀθωμανική αὐτοκρατορία, 1995 36, 40). Στήν Ἀλβανία ἐπῆγε ὁ Βαγιαζήτ τό 1394 καί τό 1397 (*Ἰναλτζίκ*, ὁ.π. 36, *Ψιμούλη*, ὁ.π. 59).

38. *Ψιμούλη*, ὁ.π. 61, 71, *Κοκολάκης*, ὁ.π. 116, 117, *Koder*, Ἠπειρ. Χρονικά 1982 10, *Σ. Παπᾶς*, Ἠπειρ. Γράμματα, τ. 2004 152.

39. *Ψιμούλη*, ὁ.π. 59, 60, 465, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἠπειρος, 1997 216-8.

χωριῶν τοῦ Ζαγοριοῦ, καθὼς καὶ κάμποσες κῶμες τοῦ Παπίγκου, τοῦ Πωγωνιοῦ καὶ τῶν Κουρέντων. Στά χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ δόθηκαν προνομιακά δικαιώματα, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι θὰ στέλνουν τὰ ἀγόρια τους στὸν τουρκικό στρατό γιὰ νὰ φροντίζουν τὰ ἄλογα καὶ τίς ἄμαξές του (βοϊνίκηδες).⁴⁰ Καὶ σὲ ἄλλες περιοχές τῶν Βαλκανίων χιλιάδες ὑποταχθέντες στρατιῶτες ἐντάχθηκαν στὸν τουρκικό στρατό, ἀπέκτησαν κρατικές γαῖες καὶ δὲν κατέβαλλαν φόρους (βοϊνοῦκοι), ἐνῶ οἱ ὑποταχθέντες τοπάρχες διατήρησαν τὴν ἐξουσία τους, ἐκτός ἀπὸ ἐκείνους πού ἐστασίασαν, πολλοὶ δὲ ἀπὸ τοὺς ὑποταχθέντες μεγαλογαιοκτῆμονες ἔγιναν σπαχῆδες.⁴¹ Στὴν βόρεια Πίνδο, πολλὰ χωριά, κυρίως βλαχοχώρια, παρέμειναν ἀνεξάρτητα μέχρι τὸ 1479, ὅποτε αὐτὰ παραχωρήθηκαν στὴν βαλιδέ σουλτάνα (βασιλομήτορα), στὴν ὁποία κατέβαλλαν τρία εἶδη φόρων, ἀλλὰ διατήρησαν τὴν αὐτοδιοίκησή τους. Μεταξὺ τῶν χωριῶν τούτων ἦσαν καὶ τὰ ἐξῆς: Ἀρτσίστα, Ἅγιος Μηνᾶς, Μεσοβούνι, Πογδόριανη, Δελβινάκι, Πολίτσανη, Κούρεντα, Σαμαρίνα, Περιβόλι, χωριά τοῦ Ἀνατ. Ζαγοριοῦ κ.ἄ.⁴²

Μετά τὸ 1431 καὶ κυρίως κατὰ τὰ ἔτη 1443-68, οἱ ὑποταχθέντες Ἀλβανοὶ τοπάρχες ἐπαναστάτησαν (ἀρχικά ἐπειδὴ ἐθεώρησαν τὴν κατανομή τῶν τιμαρίων ἄδικη). Στὴν περιοχή μεταξύ Τεπελενιοῦ, Κορυτσᾶς καὶ Καστοριάς, κυριότεροι ἡγέτες τους ἦσαν ὁ Ζενεβίσης καὶ ὁ Γ. Ἀρανίτης, οἱ ὁποῖοι συνεργάζονταν καὶ μέ τὸν Γ. Καστριώτη ἢ Σκενδέρμπεη. Ἔτσι στὴν περιοχή αὐτὴ ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἀτόνησε.⁴³ Τὸ 1448 καὶ τὸ 1450 ὁ σουλτάνος Μουράτ Β΄ ἐξεστράτευσε στὴν Ἀλβανία, ὅπου κατέστρεψε κάστρα καὶ μετέτρεψε ἐκκλησίες σὲ τζαμιά.⁴⁴ Τὸ 1458 ἢ τὸ 1465 ὁ Ἀρναούτης Γιακούπ

40. Λαμπρίδης, Ἠπειρ. μελετήματα, τχ Α΄ 40, τχ Γ΄ 38, τχ Θ΄ 5-7.

41. Ἰναλτζίκ, ὁ.π., ἀναφέρει καὶ ὅτι μετὰ τὸ 1600 οἱ βοϊνοῦκοι καταργήθηκαν ἢ δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο πλέον σὲ πολέμους.

42. Ἀραβαντινός, Περιγραφή...τ.Β΄ 143, ὁ ἴδιος, Χρονογραφία...τ.Α΄ 186, τ.Β΄ 73, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἠπειρος, 1997 242-3, Λαμπρίδης, Ἠπειρ. μελετήματα, τχ Ε΄ 8, 26, 29, τχ Γ΄ 38, Ψιμούλη, ὁ.π. 81-82.

43. Ἀραβαντινός, Περιγραφή..., τ.Β΄ 127, 131, τ.Γ΄ 249, Ψιμούλη, ὁ.π. 62, 72, Giakoumis, ὁ.π. 233, Κοκολάκης, ὁ.π. 117.

44. Πουκεβίλ, Ταξίδι στὴν Ἑλλάδα, Μακεδονία Θεσσαλία, 1995 118 (σύμφωνα μὲ τὸν Καντερίμ), Ἀραβαντινός, Περιγραφή...τ.Β΄ 134, 136, ὁ ἴδιος, Χρονογραφία...τ.Α΄ 171. Στὸ χωριὸ Παναρίτι (μεταξὺ Κορυτσᾶς καὶ Πρεμετῆς), ἐπῆρε μαζί του τὸν μετέπειτα Χοτσά Ἰμπροχώρη, ὁ ὁποῖος ἔγινε πρῶτος σταυλάρχης, ἐπανῆλθε δὲ γέρος στὴν Κορυτσά, ὅπου ἔκτισε παλάτια του καὶ ἐκμεταλλευόταν 11 χωριά (Ἀραβαντινός, Περιγραφή...τ.Α΄ 111).

πασᾶς, κατά τήν πορεία του ἐναντίον τοῦ Σκενδέρμπεη πρὸς τήν Ἀχρίδα διά τῆς Κεντρικῆς Ἡπείρου, διέταξε τοὺς ἐνοίκους τῶν κάστρων νά τά κατεδαφίσουν (για νά μὴν γίνουν ἐστίες ἐπέκτασης τοῦ κινήματος τοῦ Σκενδέρμπεη), τά δέ κάστρα πού ἐκεῖνοι δέν κατεδάφισαν τά κατέστρεψε ὁ ἴδιος, ὅπως συνέβη μέ τά κάστρα τῆς Βελλᾶς καί τοῦ Λαχανόκαστρου.⁴⁵

4. Ἡ περιοχή τῆς Κόνιτσας, ὕστερα ἀπὸ τήν βραχύχρονη κατάληψή της ἀπὸ τὸν συνεργάτη τῶν Τούρκων Ἰσαήμ, ἐξακολούθησε νά ὑπάγεται στό Δεσποτάτο. Ἡ ὑποταγή της στοὺς Τούρκους θεωρῶ ὅτι πιθανότατα συντελέσθηκε σταδιακά ὡς ἐξῆς: Τό 1417 οἱ Τοῦρκοι ὑποχρέωσαν τοὺς κατοίκους τῶν κοιλάδων τοῦ Σαραντάπορου νά φροντίζουν γιά τήν ἀσφαλή διέλευση ἀπὸ ἐκεῖ τῶν στρατευμάτων τους, τά ὁποῖα ἔρχονταν ἀπὸ τήν Δυτική Μακεδονία καί κατευθυνόνταν πρὸς τό Ἀργυρόκαστρο μέ σκοπό νά κατακτήσουν τήν πόλη αὐτή καί γενικά τήν Β. Ἡπειρο. Ἐτσι, οἱ ἐν λόγῳ κοιλάδες καί ἡ περιοχή τῶν Γρεβενῶν περιῆλθαν στὸν ἔλεγχο τῶν Τούρκων καί ἐντάχθηκαν στό σαντζάκι τῆς Κορυτσᾶς. Ὅμως, οἱ κάτοικοί τους ἴσως δέν πλήρωναν φόρους, διότι τό ἴδιο συνέβη τότε καί μέ τοὺς κατοίκους ἄλλων περιοχῶν ἢ τοὺς βλάχους πού διατάχθηκαν νά φυλάσσουν κάποια δερβένια ἐπειδὴ ὁ τουρκικός στρατός δέν ἐπαρκοῦσε γιά τήν φύλαξή τους.⁴⁶ Αὐτή ἡ ἀτελής τουρκική κυριαρχία δέν ἐπεκτάθηκε στό νότιο τμῆμα τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐνδιαφέρονταν τότε γιά τήν ἀσφαλή πορεία τους πρὸς τό Ἀργυρόκαστρο διά τῆς προαναφερθείσας ὀδικῆς ἀρτηρίας, ὄχι καί γιά τήν κατάκτηση τῶν Ἰωαν-

45. *Λαμπρίδης*, Ἡπειρ. μελετήματα, τχ Γ' 37, τχ Ζ' 64, *Στεργιόπουλος*, Ἡπ. Χρονικά, τ.1934 205. Κατά τὸν *Α. Μαιμόπουλο* (Γ. Καστριώτης, 1968 21), ἡ ἐκστρατεία τοῦ Γιακούπ ἔγινε τό 1465. Ἐπειδὴ ὁ Μουράτ Β' καί ὁ Γιακούπ κατέστρεψαν ἐκκλησίες καί κάστρα, ὡς ἄνω, ἴσως γι' αὐτό τά Χρονικά τοῦ Ἀργυρόκαστρου, τῶν Τσαραπλανῶν καί τῆς Βουτσᾶς γράφουν ὅτι μετὰ τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης τό 1453 οἱ Τοῦρκοι κατέστρεψαν ἐκκλησίες καί κάστρα, ἐνῶ μέχρι τότε ἦσαν εἰρηνικοί καί ἐπέτρεψαν «νά γραφῶσι σπαχῆδες ὅσα χωριά ἤθελον» (βλ. *Βρανούσης*, Χρονικά Ἡπείρου, 1962 205, 200).

46. Πρβλ. ἄνωτ. σημ. 30, *Τοντόρωφ*, Ἡ βαλκανική πόλη 15ος-19ος αἰώνας, 1986 66, 68, 69. Ἡ φύλαξη τῶν δερβενιῶν τῆς Πρεμετῆς εἶχε ἀνατεθεῖ σέ κατοίκους της πού ἦσαν ἀφορολόγητοι, ἐνῶ στήν Κορυτσά ὁ δερβεντζής ἦταν τιμαριοῦχος, οἱ δέ φρουροί πού χρησιμοποιοῦσε δέν ἦσαν κάτοικοί της (*C. Orhonlu*, Δελτίον Τουρκικῆς Βιβλιογραφίας, τχ 1970 10 16). Τά βιλαέτια Γρεβενῶν καί Πρεμετῆς μνημονεύονται καί σέ φερμάνι τοῦ 1463 (βλ. *Α. Παπαδημητρίου*, ὀ.π. 185, 170).

νίνων διά τῆς διέλευσής τους ἀπό τήν κώμη τῆς Κόνιτσας.⁴⁷ Ἡ συμφωνία, ἡ ὁποία, ὅπως λέει ἡ προφορική παράδοση, ἔγινε στά πρόθυρα τῆς Κόνιτσας μεταξύ τῶν προεστῶν της καί τοῦ πασᾶ πού ἦλθε ἐκεῖ, καί κατά τήν ὁποία ἡ κώμη θά παραδιδόταν ἀλλά θά εἶχε ὀρισμένα προνόμια,⁴⁸ πρέπει νά χρονολογηθεῖ ὄχι στό ἔτος 1417 ἀλλά στό 1430, κατά τό ὁποῖο, ὅπως εἶδαμε, παραδόθηκαν ἐκουσίως καί ἄλλες γειτονικές κῶμες, καθῶς καί τά Γιάννενα.

Κατά τήν περίοδο πού ἡ περιοχή τῆς Κόνιτσας ὑπαγόταν στό σαντζάκι τῆς Κορυτσᾶς, ἡ ἐξάρτησή της ἀπό τίς τουρκικές ἀρχές ἦταν χαλαρή (πιθανότατα), γιά τούς ἐξῆς λόγους: Πρῶτον ἐπειδή εἶχε ἀποκτήσει προνόμια ἔνεκα τῆς ἐκουσίας παράδοσής της ἢ γιά τούς ἴδιους λόγους πού εἶχαν λάβει προνόμια καί ἄλλες περιοχές εὐρισκόμενες πλησίον της καί γενικά στήν βόρεια Πίνδο, δηλαδή διότι εἶχε παραχωρηθεῖ στήν βασιλομήτορα ἢ διότι οἱ κάτοικοί της παρεῖχαν ὑπηρεσίες ὁδοφυλάκων ἢ βοϊνούκων. Δεύτερον, ἐπειδή, ὅπως προαναφέρθηκε, στόν γειτονικό χῶρο μεταξύ τοῦ Τεπελενιοῦ, τῆς Κορυτσᾶς καί τῆς Καστοριάς, κατά τήν περίοδο 1431-68, ἡ τουρκική ἐξουσία ἀπορρυθμίσθηκε ἔνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐξεγέρσεων τῶν ἐκεῖ Ἀλβανῶν τοπαρχῶν.

Τό 1458 ἢ τό 1465 οἱ Κονιτσιῶτες, συμμορφούμενοι πρός τήν προαναφερθεῖσα διαταγή τοῦ Γιακούπ πασᾶ, κατεδάφισαν τό κάστρο τους. Ὅμως, ἡ ἐκκλησία πού ὑπῆρχε ἐκεῖ διασώθηκε καί ἀποτελέσσε τό καθολικό μικρῆς μονῆς, μέχρι τό 1590, ὅποτε ἡ μονή μεταστεγάσθηκε στήν τοποθεσία τοῦ Στομίου Παλιομονάστηρο (δέν ἐξηγεῖται ἀλλιῶς πῶς ἡ λειψανοθήκη τοῦ 1295 βρέθηκε στήν μονή Στομίου).⁴⁹ Μερικοί ἀπό τούς ἐνοίκους τοῦ κάστρου, μετά τήν καταστροφή του, ἔκτισαν στήν τοποθεσία τῆς Κόνιτσας Μποράτζιανη κατοικίες τους καί τήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἡ προαναφερθεῖσα ἐνθύμηση, τοῦ 1650 περίπου, γράφει

47. Το 1418 οἱ Τοῦρκοι, προερχόμενοι ἀπό τό Δυτικό Πωγώνι, καταδίωξαν τούς Ἀλβανούς ἀνατολικά, ὁ δέ δεσπότης ἐπέτυχε νά μήν ματαιωθεῖ ἡ συγκομιδή τῶν καρπῶν στούς ἀγρούς τοῦ Παπίγκου (*Nicol*, Τό Δεσποτάτο...267, πρβλ. *Λαμπρίδης*, Ἠπ. μελετήματα, τχ Α' 38). Ὁ τουρκικός στρατός πού κατέλαβε τά Ἰωάννινα τό 1430 ἦλθε ἀπό τήν Θεσσαλία.

48. Βλ. ἀνωτ. σημ. 32, πρβλ. *Εὐθυμίου*, Σελίδες ἀπό τήν ἱστορία τῆς Κόνιτσας, 1997 101-2, *Λυμπερόπουλος*, Ἀναζητῶντας τίς καταβολές, 1975 72-73.

49. Βλ. *Γκοῦτος*, Κόνιτσα, τχ 139/2008 91. Στήν τοποθεσία Ἁγία Βαρβάρα, βρέθηκαν ἐρείπια παλαιότερης ἐκκλησίας, «κοιμητηρίου, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ εὐρεθέντων τάφων» (*Ἄγγ. Παπακώστας*, Νέον Ἑλλ. Λεξικόν ΗΛΙΟΣ, λ. Κόνιτσα).

γιά τήν ἐκκλησία αὐτή ὅτι ἦταν μικρή, ἀλλά εἶχε πρόναο καί παρεκκλήσι, καθώς καί ὅτι κτίσθηκε μέ «χαράτζια» (φόρους) ὅταν ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι στήν Κόνιτσα, γιά πρώτη φορά, ἐννοῶντας ὅτι οἱ Κονιτσιῶτες αἰσθάνθηκαν γιά πρώτη φορά νά καταπιέζονται ἀπό τούς Τούρκους κατά τήν ἐποχή πού ἔκτισαν τήν ἐκκλησία. Πιθανότατα τήν ἴδια ἐποχή κατεδαφίσθηκαν καί τά μικρά κάστρα πού ὑπῆρχαν, ὅπως εἶδαμε, στήν Λιτονιάβιστα, στό Λιατοβούνι, στήν Καστάνιανη καί στήν Φούρκα.

5. Ἡ διοικητική διάρθρωση τῆς Ἡπείρου μεταρρυθμίσθηκε ὡς ἐξῆς κατά τό ἔτος 1482 ἢ ἴσως καί κατά τά ἐπόμενα ἔτη μέχρι το 1492, ὅποτε ὁ σουλτάνος Βαγιαζήτ Β΄ ἦλθε ἀπό τήν Σόφια στήν Ἡπειρο (διέμεινε δέ καί στό Τεπελένι):⁵⁰ α) Καταργήθηκε τό σαντζάκι τῆς Ἀρβανιτιᾶς καί ἰδρύθηκε στό νότιο τμήμα του τό σαντζάκι τῆς Αὐλώνας, στό ὁποῖο ἐντάχθηκαν, ὡς ναχιγέδες, μεταξύ ἄλλων, τό Νότιο Πωγώνι καί ἡ περιοχή τῆς Πρεμετῆς. β) Τό Νότιο Πωγώνι μετατάχθηκε ἀπό τήν ἀρχιεπισκοπή Πωγωνιανῆς στήν ἐπισκοπή Δρυϊνούπολης (ἡ ἀρχιεπισκοπή πλέον εἶχε ἀρμοδιότητα μόνον στό Βόρειο Πωγώνι), ἡ δέ περιοχή τῆς Πρεμετῆς μετατάχθηκε ἀπό τήν καταργηθεῖσα τότε τοπική ἐπισκοπή στήν ἐπισκοπή τῆς Κολώνιας καί Δεβόλης καί ἐποπτευόταν πάλι ἀπό τήν Ἀρχιεπισκοπή Ἀχρίδας.⁵¹ γ) Ἡ περιοχή (ναχιγιέ) Κόνιτσας, μαζί μέ τήν περιοχή τοῦ Βόρειου Πωγωνιοῦ (πού περιελάμβανε καί τήν περιοχή Λεσκοβικιοῦ καί λεγόταν ναχιγιέ Τζαήμ), διοικητικῶς μὲν ἀποτελέσαν σουμπασιλίκι καί μετατάχθηκαν ἀπό τό σαντζάκι τῆς Κορυτσᾶς στό σαντζάκι τῶν Ἰωαννίνων, δικαστικῶς δέ ἀποτελέσαν μαζί μέ τό Νότιο Πωγώνι ἐνιαῖο καζᾶ, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τό ὄνομα «καζᾶς Πωγωνιοῦ καί Κόνιτσας» καί ἐντάχθηκε στό σαντζάκι τῆς Αὐλώνας.⁵²

Γιά νά ἰδρυθεῖ καζᾶς σέ μιά περιοχή, ἔπρεπε νά κατοικοῦν σέ αὐτήν

50. Γιά τήν ἐπίσκεψη τοῦ Βαγιαζήτ, βλ. *Ἀραβαντινός*, Περιγραφή..., τ.Β΄ 143. Σημαντική μεταρρύθμιση ἦταν καί ἡ προαναφερθεῖσα παραχώρηση χωριῶν στήν βασιλομήτορα τό 1479.

51. Γιά τίς παραπάνω μεταβολές, βλ. *Κοκολάκης*, ὁ.π. 118-9, *Γκοῦτος*, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2008 47 – 48.

52. Βλ. *Κοκολάκης*, ὁ.π. 105, 118 - 9, 192, 195, 197, *Ἀραβαντινός*, Περιγραφή..., τ.Γ΄ 135, τ.Α΄ 106, *Τοντόρωφ*, ὁ.π. 655, ὅπου κατάλογος στόν ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι ἡ Κόνιτσα ἀνήκει σέ σούμπαση. Γιά τά σουμπασιλίκια, βλ. *Ἰναλτζίκ*, ὁ.π. 205. Τό 1498 ἡ ἐξουσία τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἐκτεινόταν μέχρι τήν Καστοριά (βλ. *Κ. Μέρτζιος*, Ἡπειρ. Ἑστία, τ. 1967 450).

άρκετοί μουσουλμάνοι.⁵³ Στά τέλη του 14ου αιώνα, οί συγγενείς του Ίσαήμ και λίγοι άλλοι Άλβανοί τῆς περιοχῆς του Λεσκοβικιοῦ εἶχαν ἐξι-σλαμισθεῖ καί εἶχαν κτίσει στήν Γλήνα τζαμί, τό πρῶτο στήν Ἡπειρο, ἐνῶ στά τέλη του 15ου αιώνα οί ἀπόγονοί ἐκείνων ἐπεκτάθηκαν στά ἀπέναντι χωριά Μεσαριά καί Ἀβαρίτσανη.⁵⁴ Μουσουλμάνοι Άλβανοί ὑπῆρχαν καί στήν Βοστίνα, ὅπου σύν τῷ χρόνῳ μετοίκησαν καί ἄλλοι ἀπό τήν Καστά-νιανη (τό 1550), τήν Δολβίστα καί τίς Ποντικάτες (τό 1680).⁵⁵ Στόν να-χιγιέ τῆς Κόνιτσας, θεωρῶ πολύ πιθανό ὅτι μουσουλμάνοι ἦσαν ἀρχικά μόνον οί λίγοι δημόσιοι ὑπάλληλοι πού ἔδρευαν στήν κώμη τῆς Κόνι-τσας, μετά δέ τό 1656 καί οί Άλβανοί πού μετοίκησαν ἐκεῖ ἀπό τήν Καρα-μουρατιά καί ἀπό τήν Φράσαρη (κατωτ. ὑπό Δ1). Ἡ ὡς ἄνω πραγματικό-τητα ἀποτυπώθηκε στόν τίτλο «καζᾶς Πωγωνιοῦ καί Κόνιτσας», μέ τήν κατάταξη σέ αὐτόν πρῶτα τοῦ Πωγωνιοῦ (τοῦ Νότιου καί τοῦ Βόρειου ἢ Τζαήμ), ἐπειδή ἐκεῖ κυρίως ὑπῆρχαν μουσουλμάνοι, καί ἔπειτα τῆς Κόνι-τσας, στής ὁποίας τόν ναχιγιέ οί μουσουλμάνοι ἦσαν ἐλάχιστοι. Ὡς ἔδρα τοῦ καζᾶ ὀρίσθηκε ἡ Κόνιτσα καί ὄχι ἡ Βοστίνα ἢ τό Λεσκοβίκι, ἐπειδή μόνον στήν Κόνιτσα ἔδρευε σούμπασης.

Γ.- 1492-1690: Ἀνάπτυξη, ἀνεξιθρησκεία (καί λίγες ἀύθαιρεςίες Ἀλβανῶν)

1. Κατά τόν 16ο αἰώνα (ὅποτε στά Βαλκάνια παρατηρεῖται πληθυ-σμιακή καί οἰκονομική ἀνάπτυξη),⁵⁶ στό Βόρειο Πωγώνι καί στό Δυτι-κό Ζαγόρι συνεχίσθηκε ἡ πληθυσμιακή, οἰκονομική καί πολιτιστική ἀνά-

53. *Τοντόρωφ*, ὁ.π. 51. Ἀρχικά οί καζάδες πού ἀνήκαν στήν ἀρμοδιότητα ἱεροδίκη (κατῆ) ἦσαν λίγοι (*Ἰναλτζίκ*, ὁ.π. 206).

54. *Λαμπρίδης*, Ἀττικόν Ἡμερολόγιον, τ.1888 121-2, ὁ ἴδιος, Ἡπειρ. μελετήματα, τχ Ζ' 31, 61, *Γκοῦτος*, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2005 243-5. Δικαστική ἀπόφαση τοῦ 1803, μεταφρασμένη στά ἑλληνικά (βλ. Κόνιτσα, τχ 4/1980 53), γράφει ὅτι τό τέμενος πού βρί-σκεται πλησίον τοῦ Λεσκοβικιοῦ ὑπάγεται στόν δῆμο (ναχιγιέ) Τζανίτσα τῆς ὑποδιοίκη-σης (καζᾶ) Κόνιτσας, ἐννοῶντας τόν ναχιγιέ Τζαήμ, τοῦ ὁποίου τό ὄνομα ὁ μεταφραστής ἀπέδωσε ἴσως ἐσφαλμένα ὡς Τζανίτσα.

55. Βλ. *Λαμπρίδης*, ὁ.π. 18, 64, 12.

56. Μεταξύ ἄλλων, αὐξήθηκαν τά καλλιεργούμενα ἐδάφη, ἀλλά καί ἡ ἀστυφιλία καί οί ἐπιδημίες πανώλης, κατά δέ τά τέλη τοῦ αἰώνα ἄρχισε ἡ χρήση τοῦ τουφεκιοῦ (βλ. *Ψι-μούλη*, ὁ.π. 25, 86, 88).

πτυξη πού εἶχε ἀρχίσει τόν 13ο αἰώνα καί πού ἴσως εἶχε διακοπεῖ κατά τήν ἀνώμαλη περίοδο 1347-1382. Κυριότεροι συντελεστές τῆς συνέχισης τῆς προόδου σέ αὐτές τίς ὀρεινές περιοχές ὑπῆρξαν: ἡ προηγηθεῖσα ἀνάπτυξή τους στήν ἐποχή τοῦ Δεσποτάτου, τά προνόμια πού αὐτές ἔλαβαν ἀπό τούς Τούρκους (ἐπειδή παραδόθηκαν ἐκουσίως καί ἰδίως ἐπειδή οἱ κάτοικοί τους ἐφύλασσαν σημαντικές διόδους), ἡ συμπαράσταση τῶν ταξιδευμένων στήν Ἀνατολική Εὐρώπη κατοίκων τους καί ἡ εἰρήνη πού ἐπικράτησε στήν Ἠπειρο σχεδόν καθ' ὅλον τόν 16ο αἰώνα μέχρι τό 1612.⁵⁷ Ἔτσι, στήν Διπαλίτσα καί στούς 6 γειτονικούς της οἰκισμούς κατοικοῦσαν 1.200 οἰκογένειες (6.000 ἄτομα), ὑπῆρχαν 74 ἐκκλησίες καί 43 κρῆνες, οἱ κάτοικοί τους ἀσχολοῦνταν κυρίως μέ τήν βυρσοδεψία, τήν μεταξοκαλλιέργεια, τήν ὑφαντουργία καί τό ἐμπόριο, οἱ δέ τιμαριούχοι (σπαχήδες) κατοικοῦσαν στήν Μεσαριά. Ἐξ ἀφορμῆς τῶν συναλλαγῶν τους μέ ξένους ἐμπόρους πού ἔρχονταν στήν ἐμποροπανήγυρη «Πωγωνιανή» κατ' ἔτος, ἀρκετοί κάτοικοι μετανάστευσαν στήν Ἀνατολική Εὐρώπη, ὅπου ἀναδείχθηκαν ὡς μεγαλέμποροι καί ὡς κυβερνητικοί ἀξιωματοῦχοι καί ὅπου ἐξακολούθησαν νά μεριμνοῦν γιά τά συμφέροντα τῶν χωριῶν τῆς καταγωγῆς τους καί γιά τήν παροχή οἰκονομικῆς βοήθειας σέ αὐτά καί στά γειτονικά τους μοναστήρια, τά ὅποια ἀποτελοῦσαν καί ἐστίες ἐκπαίδευσης καί ἀντιγραφῆς χειρογράφων.⁵⁸ Ἀλλά καί σέ ἄλλες κῶμες πού ἦσαν ἀριστερά τοῦ Ἄωου κατοικοῦσαν τότε πολλές οἰκογένειες: στά Φραστανά 700, στό Λαχανόκαστρο 400, στόν Ἅγιο Μηνᾶ 400, στήν Λιτονιάβιστα 300.⁵⁹

57. Γιά τούς ἐν λόγω εἰρηνικούς χρόνους, βλ. *Αραβαντινός*, Περιγραφή... Β' 146, 151, 159, 165.

58. Γιά τά παραπάνω, βλ. *Γκοῦτος*, Ἠπειρ. Ἡμερολόγιο, τ. 2008 50-56 καί τήν ἐκεῖ βιβλιογραφία. Ὅμως, κατά τόν *Γ. Γαζῆ* (Λεξικόν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, 1971 201), τόν 15ο αἰώνα ἡ Διπαλίτσα εἶχε 3.000 κατοίκους.

59. *Λαμπρίδης*, Ἠπειρ. μελετήματα, τχ Ζ' 36, 37, τχ Η' 25-28, ὅπου γράφει καί ὅτι «κατά τούς πρώτους αἰῶνας τῆς κατακτήσεως ἤκμαζον ὁ Ἅγιος Μηνᾶς, τό Πάπιγκον, ἡ Λιτονιάβιστα καί τό Μονοδένδριον ἐπί πλούτῳ». Τό 1510 τό Μπεράτι εἶχε 500 οἰκίες (*Τοντόρωφ*, ὄ.π. Α' 61), κατά δέ τό 1670 τό Δελβινάκι εἶχε 450 οἰκίες (*Ν. Πατσέλης*, Τό Δελβινάκιον τῆς Ἠπέιρου, 1948 54) καί τά Ἰωάννινα εἶχαν 4.000 οἰκίες (Ἐγκυκλ. Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τ.31 67, βλ. καί ἀνωτ. ὑπό Α' 1). Στό Καστράκι τῆς Ἀρτσίστας, βρέθηκε σφραγίδα τοῦ Πολωνοῦ βασιλιᾶ Σιγισμούνδου Β', ἡ ὁποία ἔχει γραμμένο τό ἔτος 1550 (*Φ. Πέτσας/Γ. Σαραλής*, Ἡ Ἀρίστη καί τό Δ. Ζαγόρι, 1982 73, *N. Hammond*, Ἠπειρος, 1971 73).

Ἡ πρόοδος τῶν ὡς ἄνω δύο περιοχῶν πρέπει νά ἐπηρέασε εὐνοϊκά καί τόν ὑπόλοιπο χῶρο τοῦ καζῆ τῆς Κόνιτσας, ἀφοῦ ἄλλωστε καί αὐτός εἶχε ἀναπτυχθεῖ κατά τήν ἐποχή τοῦ Δεσποτάτου καί εἶχε ἀποκτήσει προνόμια ἀπό τούς Τούρκους, ὅπως προαναφέρθηκε. Ἡ ἀκμή τοῦ χώρου τούτου κατά τόν 16ο αἰῶνα μέχρι τό 1680 περίπου προκύπτει καί ἀπό τά ἀκόλουθα γεγονότα: Ὑπῆρχαν τότε σέ αὐτόν τά χωριά πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω ὑπό Α 4, καθῶς καί τά χωριά Κορτίνιστα, Κεράσοβο, Φούρκα, Λιάσκα καί Ζέρμα, πιθανότατα δέ καί τά ἐξῆς τουλάχιστον χωριά: Σέστουρη (πλησίον τοῦ Ἀμάραντου), Στράτσιανη (μετέπειτα Παλιοχώρι), Πυρσόγιαννη, Φετόκος, Πιστίλιαπη, Πληκάτι, Μανλίτσα (πλησίον τῆς Καστάνιανης), Γκρισμπάνι, Παλιοσέλι, Πάδες.⁶⁰ Ὁ ἐν λόγῳ χῶρος δέν ἦταν ἀπομονωμένος, διότι δι' αὐτοῦ διέρχονταν οἱ προαναφερθεῖσες δύο σημαντικές ὀδικές ἀρτηρίες, στίς ὁποῖες ὑπῆρχαν καί ἐπισταθμίες, ἀπό δέ τόν 17ο αἰῶνα ὑπῆρχαν καί ἀρματολοί ὁδοφύλακες γιά τήν φύλαξη τῶν στενωπῶν τους.⁶¹ Ἡ Κόνιτσα ἦταν ἔδρα σούμπαση καί κατῆ καί ἐθεωρεῖτο ὅτι μαζί μέ τούς γειτονικούς της οἰκισμούς ἀποτελοῦσε πόλη, δηλαδή ὅτι εἶχε 7.000 περίπου κατοίκους, κυριότερες δέ ἀσχολίες τῶν κατοίκων της ἦσαν ἡ καλλιέργεια τοῦ εὐφορου κάμπου της καί ἡ ἐπεξεργασία δερμάτων καί γούνας.⁶² Οἱ σπαχήδες τοῦ καζῆ μετεῖχαν στίς ἐκστρατεῖες τῶν Τούρκων,⁶³ μεταξύ δέ τῶν σπαχήδων αὐτῶν περιλαμβάνονταν πιθανῶς καί οἱ ἐξῆς γνωστοί μας Κονιτσιῶτες: ὁ Λουφτή, πού ἔγινε πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων κατά τά ἔτη 1550 -90, ὁ Σερμπάνος, πού κατεῖχε τό χωριό Σέρβενα, καί ὁ Μπέρκος.⁶⁴

2. Τήν ὡς ἄνω εὐημερία τοῦ 16ου αἰῶνα διετάραξαν πρόσκαιρα τά ἀκόλουθα περιστατικά: Τό 1537 ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν Α' διέταξε τούς

60. Βλ. Γκοῦτος, Ἡ ἐπαρχία...25-26 καί τήν ἐκεῖ βιβλιογραφία.

61. Ὁ.π. 49-50, 55.

62. Ὁ γεωγράφος Μελέτιος ἔγραψε τό 1692 περίπου ὅτι ἡ Κόνιτσα καί ἡ Βελλά ἦσαν «πόλεις ποτέ, τά νῦν δέ κῶμαι». Βλ. Γκοῦτος, Κόνιτσα, τχ 138/2008 12-14, πρβλ. Α. Τσιάρα, Ἡπ. Χρονικά, τ. 2007 348.

63. Βλ. Γ. Τουρτούρης, Φωνή τῆς Ἠπείρου, φ. 20.4.1901, Ἀραβαντινός, Χρονογραφία...τ.Α' 226, πρβλ. Βρανούσης, Χρονικά ... 40, 157.

64. Γιά τόν Λουφτή, βλ. Λαμπρίδης, Ἡπ. μελετήματα, τχ Α' 48, Ἀραβαντινός, Περιγραφή...τ.Γ' 327. Ὁ Ἀλβανός Α. Μουφίτ (Ἀλῆ πασᾶς Τεπελενλής, 1980 12) γράφει ὅτι κατά μία ἐκδοχή ὁ Λουφτή πασᾶς καταγόταν ἀπό τήν περιοχή Λιμποχόβα. Γιά τόν Σερμπάνο, βλ. Γκοῦτος, Κόνιτσα, τχ 139/2008 93 καί γιά τόν Μπέρκο βλ. Λυμπερόπουλος, Κόνιτσα 2004 159.

ἐπαρχιακούς διοικητές σέ ὄλο τό κράτος νά φροντίσουν γιά τήν ἀνέγερση τζαμιού σέ κάθε χωριό καί νά φονεύουν ὅποιον ἀμφισβητοῦσε τά λόγια τοῦ προφήτη Μωάμεθ (ἐξεστράτευσε δέ στήν Αὐλώνα ἐναντίον τῶν Γάλλων τό ἴδιο ἔτος). Τό 1539 οἱ Ἀλβανοί μουσουλμάνοι τοῦ Βορείου Πωγωνιοῦ, πιθανότατα βάσει τῶν διαταγῶν τούτων, κατεδάφισαν ἐκκλησίες γιά νά κτίσουν τζαμί στήν Μεσαριά καί τεκέδες στήν Ἀβαρίτσανη, ἐπειδή δέ ἀντέδρασε ὁ Στέφανος Κοκκινᾶς, ὁ ὁποῖος ἐξουσίαζε τά ἐκεῖ 6 χωριά, ὡς σπαχής μᾶλλον, ἐκεῖνοι τόν ἐφόνευσαν, μαζί μέ τήν σύζυγό του καί μέ 4 τέκνα τους. Ἀρχηγός τῶν μουσουλμάνων ἦταν ὁ φοβερός Καρα Μουράτ, ὁ ὁποῖος ἴσως διοικοῦσε τόν ναχιγέ Τζαήμ, καταγόταν δέ ἀπό ἐκεῖ καί εἶχε δέκα γιούς.⁶⁵

Τό μικρό τζαμί τῆς Κάτω Κόνιτσας, σύμφωνα μέ τήν προφορική παράδοση κτίσθηκε ἀφοῦ κατεδαφίσθηκε ἡ προϋπάρχουσα στήν ἴδια θέση ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη, σύμφωνα δέ μέ γραπτές πηγές λεγόταν «τέμενος σουλτάν Σουλεϊμάν»⁶⁶. Ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι πιθανότατα τό τζαμί αὐτό κτίσθηκε λίγα ἔτη μετά τό 1537 βάσει τῆς ὡς ἄνω διαταγῆς τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν Α΄ γιά νά διαδοθεῖ ὁ μωαμεθανισμός καί στήν Κόνιτσα ἢ γιά νά ἐξυπηρετοῦνται οἱ λατρευτικές ἀνάγκες τῶν ὑπηρετούντων ἐκεῖ λίγων μουσουλμάνων δημοσίων ὑπαλλήλων (προφανῶς ἐπειδή δέν ὑπῆρχε τότε ἄλλο τζαμί στήν Κόνιτσα). Στήν ἴδια ἐποχή πρέπει νά ἀναφέρεται καί ἡ ἐνθύμηση τοῦ 1650 περίπου, κατά τήν ὁποία οἱ Ἀγαρηνοί, ὅταν ἤλθαν γιά δεύτερη φορά, κατέστρεψαν τόν νάρθηκα (πρόναο)

65. Βλ. *Γκοῦτος*, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2008 57-58 καί τήν ἐκεῖ βιβλιογραφία. Τό 1550 στήν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Μολυβδοσκεπάστης μονῆς ἐτέθη νέος διάκοσμος ἐπειδή οἱ Ἀγαρηνοί εἶχαν ἀρπάξει αὐτόν πού ἔφερε (*Σ. Γκατσόπουλος*, Κόνιτσα, τχ 30-31/1964), προφανῶς κατά τά ὡς ἄνω ἐπεισόδια τοῦ 1539.

66. Βλ. *Ἀν. Εὐθυμίου*, Σελίδες ἀπό τήν ἱστορία τῆς Κόνιτσας, 1997 160 ἐπ., ὅπου καί οἱ διατυπωθεῖσες γνῶμες γιά τήν χρονολόγησή του. Στίς σελ. 157-9 γράφει ὅτι τό τζαμί τῆς Ἄνω Κόνιτσας κτισθηκε τό 1500 περίπου ἀπό τόν Βαγιαζήτ Β΄, σύμφωνα μέ πληροφορία πού ἔδωσε ὁ Γερμανός Babinger στόν *Χρ. Σούλη* (βλ. Ἡπειρ. Χρονικά τ.1933 94). Ὁ Χρ. Σούλης ἔγραψε ὅτι τά τζαμιά πού ἔκτισε ὁ Βαγιαζήτ Β΄ στά Γιάννενα καί στήν Κόνιτσα μνημονεύονται ἀπό τό Ἐβλιγιά Τσελεμπή (Ἡπειρ. Γράμματα, τ.1944 247), πλὴν ὁμως ὁ τελευταῖος δέν ἀναφέρει κάτι τέτοιο στό κείμενό του, οὔτε ἐπισκέφθηκε τήν Κόνιτσα. Κατά τόν *Ἄγγ. Παπακώστα* (ΝΕΛΗ λ. Κόνιτσα), τό τζαμί τῆς Ἄνω Κόνιτσας εἶναι μεταγενέστερο τοῦ τζαμιού τῆς Κάτω Κόνιτσας. Κατά τήν γνώμη μου τό τζαμί τῆς Ἄνω Κόνιτσας κτίσθηκε μετά τό 1657 (βλ. *Γκοῦτος*, Κόνιτσα, τχ 138/2008 17).

τῆς ἐκκλησίας τῆς συνοικίας Μποράτζανη⁶⁷. Τέλος, κατά μία ἄλλη πληροφορία, ἡ Κόνιτσα καταστράφηκε ἀπό τόν Καρα Μουράτ.⁶⁸

Βάσει τῶν ὡς ἄνω περιστατικῶν, συμπεραίνω τά ἑξῆς: Κατά τά ἔτη 1539-40 ὁ φανατικός μουσουλμάνος καί ἄρπαγας Καρα Μουράτ, ἐπικαλούμενος τίς προαναφερθεῖσες διαταγές τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν, κατεδάφισε τήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη καί ἔκτισε στήν θέση της τό μικρό τζαμί πού σώζεται καί σήμερα, ἐνῶ παράλληλα προξένησε μεγάλες ζημιές στίς συνοικίες της Κόνιτσας, στό χωριό Σέρβενα καί στούς οἰκισμούς πού ὑπῆρχαν τότε πλησίον τῶν σημερινῶν χωριῶν Κουτσούφλιανη, Μάζι, Σανοβό καί Καβάσιλα, ἐπειδή οἱ κάτοικοί τους ἀρνήθηκαν νά ἀλλαξοπιστήσουν, ἔνεκα δέ τῶν βιαιοτήτων πού διέπραξε στήν Διπαλίτσα καί στούς οἰκισμούς τούτους ἀπέκτησε τήν φήμη φοβεροῦ ἐπιδρομέα, γι' αὐτό οἱ συμπράξαντες συμπατριῶτες του, καθώς καί οἱ ἀπόγονοί τους ὀνομάσθηκαν Καραμουρά(τά)τες.⁶⁹ Σύν τῷ χρόνῳ, οἱ πληγές πού ἐπροξένησε ὁ Καρα Μουράτ ἐπουλώθηκαν, κυρίως στίς συνοικίες τῆς Κόνιτσας καί λιγότερο στούς γειτονικούς οἰκισμούς, ἐκτός ἀπό τά Σέρβενα πού δέν ἀναβίωσαν στήν ἴδια θέση ἢ ἀλλοῦ. Ὅπως γράφει ἡ προαναφερθεῖσα ἐνθύμηση, ὁ πρόναος τῆς ἐκκλησίας τῆς Μποράτζανης κτίσθηκε πάλι καί ἀγιογραφήθηκε, μέ χρήματα πού ἔδωσαν 46 ἐνορίτες, ἀφοῦ πέρασαν πολλά ἔτη μετά τήν καταστροφή του καί κάμποσα ἔτη πρό τοῦ 1612, δηλαδή ἀπό τό 1540 μέχρι τό 1600 περίπου.

3. Τόν 17ο αἰώνα τό ὀθωμανικό κράτος, πού εἶχε ἀρχίσει νά παρακμάζει ἀπό τά τέλη τοῦ 16ου αἰώνα, βρέθηκε σέ οἰκονομική κρίση, ἡ ὁποία ἔβλαψε ἰδίως τούς ραγιάδες, μολονότι ἡ βιοτεχνία, τό ἐμπόριο καί οἱ μεταφορές ἀναπτύχθηκαν, ἡ δέ ἀγροτική παραγωγή αὐξήθηκε. Μεταξύ τῶν

67. Ἡ ἐνθύμηση αὐτή (βλ. ἄνωτ. σημ. 33) γράφει: «καί πάλιν μετά ταῦτα ἐρχόνταν οἱ ἀγαρηνοί καί ἐχάλασαν τόν ἄρθικα καί ἐπέρασαν χωρίς ἄρθικα χρόνους πολλούς». Ἐπομένως, πρὶν ἀπό αὐτήν τήν ἐπιδρομή οἱ μουσουλμάνοι δέν εἶχαν βλάψει τήν Κόνιτσα.

68. Χ. Λέσιος, Ἑλληνικόν χρονολόγιον τοῦ 1900 «Ὁ Ἡπειρώτης», τ.Β' 1899 64: Στά χωριά τῶν Κουρέντων, «μετά τήν καταστροφήν τῆς Κονίτσης ὑπό τοῦ Καραμουράτη, ἐγκαθιδρύθη καί ἱεροδίκης».

69. Ὁ Μελέτιος ἔγραψε τό 1692 περίπου ὅτι ἡ Κόνιτσα (μαζί μέ τούς γειτονικούς της οἰκισμούς) ἦταν πόλη ἄλλοτε, ἐννοῶντας μᾶλλον ὅτι τοῦτο συνέβαινε πρὶν ἀπό τήν ἐπιδρομή τοῦ Καρα Μουράτ. Γιά τήν ὀνομασία Καραμουρά(τά)τες καί γιά τούς ἐν λόγω παλιούς οἰκισμούς, βλ. Γκοῦτος, Ἡπ. Ἡμερολόγιο, τ.2008 30 καί Κόνιτσα, τχ 139/2008 93-95 ἀντιστοίχως.

ἀλλαγῶν πού ἐπῆλθαν τόν 17ο αἰώνα, περιλαμβάνονται καί οἱ ἀκόλουθες, οἱ ὁποῖες στήν Ἑπειρο ἄρχισαν νά συντελοῦνται κατά τά ἔτη 1635-45 συνήθως: Οἱ σπαχῆδες δέν ἐπιτρεπόταν πλέον νά εἶναι χριστιανοί. Οἱ φόροι εἰσπράττονταν πλέον ἀπό μισθωτές τους (μουλτεζίμηδες ἢ ἰλτιζάμηδες), οἱ ὁποῖοι κατέστησαν ἰσχυροί διοικητικοί καί οἰκονομικοί τοπικοί παράγοντες καί συχνά αὐθαιρετοῦσαν. Οἱ ραγιάδες ἀναγκάζονταν νά παρέχουν ἀμοιβή σέ κάποιον ἀπό αὐτούς γιά νά τούς προστατεύει ἔναντι ἄλλων. Τά χωριά πού ἐκμεταλλευόταν ἡ βαλιδέ σουλτάνα παραχωρήθηκαν πλέον σέ ἄλλους ἀξιωματιούχους.⁷⁰

Γύρω στό 1600, στό Δυτικό Ζαγόρι καί στό Βόρειο Πωγώνι ἄρχισαν σποραδικά νά γίνονται αὐθαιρεσίες σέ βάρος τῶν κατοίκων τους ἀπό Ἀλβανούς τῆς Καραμουρατιᾶς καί τῆς Κολώνιας (ἐπειδή, ἐκτός τῶν ἄλλων, οἱ Ἀλβανοί αὐτοί ἴσως ἀπέκτησαν τότε καί τουφέκια). Τέτοιες αὐθαιρεσίες ἦσαν καί οἱ ἀκόλουθες: α) Λίγα ἔτη πρὶν ἀπό τό 1600, λεηλατήθηκαν κατά καιρούς ἀπό τέτοιους Ἀλβανούς οἱ δέκα μικρές συνοικίες πού ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στόν Ἄωο καί στό σημερινό χωριό Πάπιγγο, γι' αὐτό οἱ 230 οἰκογένειές τους ἀναγκάστηκαν νά ἐγκατασταθοῦν ὅλες στό Μεγάλο Πάπιγγο. β) Τό 1598 στήν κώμη Ἅγιος Μηνᾶς (ὅπου εἶχε κτισθεῖ μεγάλη ἐκκλησία τό 1571) ἐπῆγαν Καραμουράτες γιά νά ἐπιβάλουν τήν τάξη στά γένη τῶν τιμαριωτῶν Σταμάτη καί Γερένη, ἀλλά, ἐπειδή ἕνα μέλος τῆς ὁμάδας τους δάρθηκε ἀπό κατοίκους, ἔβαλαν φωτιά στόν οἰκισμό (ἀργότερα ὅμως αὐτός εἶχε 400 οἰκίες).⁷¹ γ) Στό Βόρειο Πωγώνι, στίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰώνα, ἄρχισαν νά καταπιέζονται χριστιανοί ἀπό Καραμουράτες μουσουλμάνους, γι' αὐτό μερικοί χριστιανοί μετοίκησαν ἀπό τήν Ὀστανίτσα στήν Βεσσαραβία (1632-87), ἀπό τήν Μεσαριά στήν Ζαραβίνα (1632-45) καί ἀπό τήν Ἀβαρίτσανη στήν Καστάνιανη Πωγωνιοῦ.⁷² Ἐνεκα τῶν καταπιέσεων

70. Γιά τά παραπάνω, βλ. *Ψιμούλη*, ὅ.π. 83 – 103, *Γκοῦτος*, Ἡ ἐπαρχία...20-2, 35-38, 41-43, εἰδικά δέ γιά τήν παραχώρηση χωριῶν στήν βασιλομήτορα, βλ. *Λαμπρίδης*, Ἡπ. μελετήματα, τχ Ε' 29, καί τχ Η' 43.

71. Γιά τά παραπάνω δύο περιστατικά, βλ. *Λαμπρίδης*, Ἡπ. μελετήματα, τχ Θ' 40, τχ Η' 27, τχ Β' 9 καί τχ Ζ' 31.

72. Ἐπίσης, μουσουλμάνοι τοῦ Ἀργυρόκαστρου, τοῦ Τεπελενιοῦ καί τῆς Φράσαρης ἄρχισαν νά καταπιέζουν τούς χριστιανούς τῶν χωριῶν τοῦ Νοτίου Πωγωνιοῦ Φραστανά, Πολίτσανη, Δολβίστα, Πάρα κ.ἄ. Γιά τά προεκτεθέντα, βλ. *Λαμπρίδης*, ὅ.π. τχ Ζ' 61-64. Τό 1644 τό Λέπενο πού ὑπῆρχε πλησίον τοῦ Δελβινακιοῦ καταστράφηκε ἐπειδή οἱ κάτοικοί του σκότωσαν τούς σπαχῆδες τους πού τούς ἀδικοῦσαν (*Πατσέλης*, ὅ.π. 38). Τό 1616 οἱ ἐπίσκοποι καί μερικοί μοναχοί τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Βελλᾶς καί τοῦ Δέλ-

τούτων, πού ίσως συνεπάγονταν και τον εξισλαμισμό μερικῶν χριστιανῶν, ἡ ἀρχιεπισκοπή Πωγωνιανῆς καί οἱ μονές τοῦ Πωγωνιοῦ ἐξασθένησαν οἰκονομικά καί δέν μποροῦσαν νά ἐξοφλήσουν τά χρέη τους, γι' αὐτό ζήτησαν οἰκονομική βοήθεια ἀπό τήν Μόσχα καί τίς παραδουνάβειες χῶρες, τό δέ Πατριαρχεῖο δέχθηκε τό 1641 καί τό 1647 νά μειωθεῖ σέ 5.000 ἄσπρα ἡ ἐτήσια εἰσφορά πρὸς αὐτό τῆς ἀρχιεπισκοπῆς.⁷³ δ) Τό 1645 οἱ χριστιανοί τῆς Διπαλίτσας καί τῶν γειτονικῶν οἰκισμῶν, καθῶς καί ἡ ἐκεῖ ἐμποροπανήγυρη, ἐτέθησαν ὑπό τήν προστασία τῶν μουσουλμάνων Λιαλιατῶν ἐναντι ἀδρῆς ἀμοιβῆς. Τοῦτο προκάλεσε τήν ἀντιζηλία τῶν Καραμουρατῶν καί ἀκολούθως τήν ἔνοπλη σύγκρουση τῶν δύο αὐτῶν γενῶν, ἐπί τρεῖς μῆνες τοῦ 1656, ἔνεκα τῆς ὁποίας οἱ ἐν λόγῳ οἰκισμοί ὑπέστησαν μεγάλες ζημιές, οἱ περισσότεροί κάτοικοι ἔφυγαν, οἱ δέ ἀρχιεπίσκοποι, ἔκτοτε καί μέχρι τό 1788, διέμεναν στό Βουκουρέστι συνήθως.⁷⁴

4. Στόν υπόλοιπο καζᾶ τῆς Κόνιτσας δέν φαίνεται νά ἔγιναν παρόμοια σημαντικά ἐπεισόδια τόν 17ο αἰῶνα. Κατ'ἐξαίρεση, στήν Βούρμπιανη,

βινου ἐβολιδοσκόπησαν τίς βενετικές ἀρχές τῆς Κέρκυρας ἄν θά τοὺς δέχονταν ἐκεῖ ὡς πρόσφυγες, διότι οἱ μουσουλμάνοι τοὺς ἀπειλοῦσαν συνεχῶς, «ἐξ αἰτίας προσεχῶν δῆθεν ἐξεγέρσεων, τὰς ὁποίας διαδίδουν μερικοὶ ἀπό τόν τόπον τοῦτον καί ἰδία ὁ Πατριάρχης τῆς Ὁχρίδος μετὰ τῶν συντρόφων του» (Κ. Μέρτζιος, Ἡπ. Χρονικά, τ.1938 90). Οἱ φῆμες περί ἐπικειμένων ἐξεγέρσεων ἴσως δέν ἦσαν ἀβάσιμες, διότι ἤδη τό 1600 Ἡπειρώτες καί Μακεδόνες εἰδοποίησαν τόν Πάπα ὅτι θά μποροῦσαν νά ἐξεγερθοῦν, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν λίγοι (Βρανούσης/Σφυρόερας, εἰς Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἡπειρος, 1997 245-6), ἀλλά καί διότι τό 1611 ἔγινε τό ἀποτυχημένο κίνημα τοῦ Σκυλόσοφου.

73. Ἡ οἰκονομική ἀδυναμία τους «ἔνεκα τῶν συμφορῶν τῶν χρόνων ἐκείνων» ὀφειλόταν καί στήν «παρατεταμένη διαμονή διερχομένων Ἀλβανικῶν στιφῶν» (Λαμπρίδης, Ἡπ. μελετήματα, τχ. ΣΤ' 25, 42). Οἱ ἀρχιεπίσκοποι Πωγωνιανῆς ἢ ἀντιπρόσωποι τους ἐπῆγαν στήν Μόσχα, αἰτούμενοι ἀπό τόν τσάρο οἰκονομική βοήθεια, κατά τά ἔτη 1630, 1641 καί 1651, ἐκπρόσωποι δέ τῶν μονῶν διενήργησαν ἐράνους στίς παραδουνάβειες χῶρες (Β. Παπαδοπούλου/Α. Καραμπερίδη, Βυζαντινά καί μεταβυζαντινά μνημεῖα Μολυβδοσκεπάστου, 2006 29, Λαμπρίδης, ὁ.π. 25). Γιά τήν εἰσφορά στό Πατριαρχεῖο, βλ. Δ. Αποστολόπουλος/Π. Μιχαηλιάρη, Ἡ νομική συναγωγή τοῦ Δοσιθέου, 1987 433, 194. Στό Δέλβινο, μετὰ τό 1635, οἱ αὐξηθέντες μουσουλμάνοι μετέτρεψαν ἐκκλησίες σέ τζαμιά καί κακοφέρνονταν στοὺς χριστιανούς, γι' αὐτό οἱ χριστιανοί ἐκπατρίσθηκαν σταδιακά (Μπάρας, Τό Δέλβινο, 1966 76). Ἡ ἐπισκοπή Δρυϊνούπολης περιῆλθε σέ οἰκονομική δυσπραγία κατά τά ἔτη 1610-50, γι' αὐτό ἔγιναν ἀλλεπάλληλες παραιτήσεις ἐπισκόπων της (Φ. Οἰκονόμου, Ἡ ἐκκλησία τῆς Β. Ἡπείρου, 1969 31, 37).

74. Βλ. Γκοῦτος, Ἡπ. Ἡμερολόγιο, τ.2008 58-63 καί τήν ἐκεῖ βιβλιογραφία.

γύρω στό 1635, μετά ἀπό ἐπιδρομή Κολωνιατῶν, ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ 12 οἰκογένειές τους καί ἔκτισαν τζαμί, οἱ δέ Βουρμπιανίτες ἔφυγαν, ἀλλά περί τό 1680 ἐπανῆλθαν καί ἐκδίωξαν τούς Κολωνιάτες μέ τήν συμπάρασταση τοῦ κρυπτοχριστιανοῦ κατῆ τῆς Κόνιτσας.⁷⁵ Γενικά, ὅπως προκύπτει ἀπό τά ἀκόλουθα γεγονότα, μέχρι τά τέλη τοῦ 17ου αἰώνα οἱ συνθῆκες ζωῆς στόν καζῆ ἦσαν ἀνεκτές καί πάντως οἱ χριστιανοί κάτοικοί του δέν καταπιέσθηκαν νά ἀλλαξοπιστήσουν, ἔκτισαν δέ κάμποσες μονές, ἐπειδή, μεταξύ ἄλλων, τό ὀθωμανικό δίκαιο παρεῖχε σέ αὐτές προνόμια.⁷⁶

Κατά τά ἔτη 1612-40 συνεχίσθηκε ἡ ἀγιογράφηση τῆς ἐκκλησίας τῆς Μποράτζανης καί ἀγοράσθηκαν λειτουργικά σκεύη καί βιβλία μέ πρωτοβουλία τριῶν ἱερέων καί μέ χρήματα πού ἔδωσαν ὁ Νικ. Μπέρκος καί ἄλλοι ἐνορίτες. Τό 1684, ὅποτε οἱ συνθῆκες ἄρχισαν νά ἀλλάζουν (κατωτ. ὑπό Δ 1), οἱ ἐνορίτες, «μὴν ἔχοντας δύναμιν ἀρκετήν» γιά νά ἀνακαινίσουν τήν ἐκκλησία, ἔλαβαν ὡς βοήθεια 40 ἀσλάνια «ἀπό τόν ἄρχοντα κυρ Μπαλάνο ἐξ Ἰωαννίνων».⁷⁷ Πλησίον τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς καί μέ δωρεές τῶν ἐνοριτῶν, ἄρχισε τό 1681 ἡ ἀνέγερση τοῦ ἐπισκοπικοῦ μεγάρου, ἡ ὁποία ὅμως ὀλοκληρώθηκε το 1791, ἐνῶ μέχρι τότε ὁ ἐπίσκοπος Βελλᾶς διέμενε κατά καιρούς στήν Πογδόριανη, στήν Κόνιτσα καί στήν Ἰωάννινα.⁷⁸ Ὁ ἐπίσκοπος τῶν ἐτῶν 1622-26 καθαιρέθηκε ἐπειδή ἀρνήθηκε ἐπιμονά νά καταβάλει στό Πατριαρχεῖο τίς ὀφειλόμενες σέ αὐτό εἰσφορές του καί νά «καταφρονήσει τήν ἀργία»,⁷⁹ μᾶλλον λόγω ἰδιοτροπίας του καί ὄχι ἔνεκα οἰκονομικῆς δυσπραγίας τῆς ἐπισκοπῆς του (ἡ ὁποία ἐκτεινόταν ἀπό τά Κούρεντα μέχρι τόν Γράμμο).

75. Β. Δημάρατος/Ν. Ρεμπέλης, Ἱστορία τῆς Βούρμπιανης, 1996 48-50, Ἀν. Εὐθυμίου, Ἡ Βούρμπιανη τῆς Ἡπείρου, 1987 15 ἐπ.

76. Ἀπό τά τέλη τοῦ 16ου αἰώνα καί ἰδίως τόν 17ο, ἰδρύθηκαν ἢ ἀνακαινίσθηκαν πολλές μονές, συνήθως μικρές, στήν Ἡπειρο καί στήν Ἄγραφα (Γ. Πατρινέλης, εἰς Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ.Γ' 133, Μ. Χατζηϊωάννου, ὄ.π. 46).

77. Βλ. ἄνωτ. σημ. 33. Γιά τόν ἄρχοντα Μπαλάνο, βλ. Ἀραβαντινός, Βιογραφική συλλογή λογίων τῆς τουρκοκρατίας, 1960 130, 19. Ἡ ἐν λόγω ἐκκλησία ἀποτεφρώθηκε τό 1829, στήν ἴδια δέ θέση τό 1843 κτίσθηκε νέα ἐκκλησία, ἡ ὁποία ὑπάρχει καί σήμερα (βλ. Λυμπερόπουλος, Κόνιτσα, 2004 71).

78. Τό Πατριαρχεῖο προέτρεψε καί τούς ἄλλους κατοίκους τῆς ἐπισκοπῆς νά βοηθήσουν (βλ. Α. Κορακίδης, Ἡ Βελλᾶ τῆς Ἡπείρου, 1996 89, 91, 96-100, 39, Λυμπερόπουλος, ὄ.π. 74-80).

79. Κορακίδης, ὄ.π. 88. Πιθανότατα προτιμοῦσε νά τελεῖ σέ ἀργία παρά νά καταβάλει τίς εἰσφορές.

Τό 1590 κτίσθηκε ή μονή Στομίου στήν σημερινή τοποθεσία Παλιομονάστηρο. Ήγούμενός της ήταν τότε ό Μανασσής, ό όποϊος έπειτα έγινε επίσκοπος Βελλᾶς (1593-1609) καί ακολουθως μητροπολίτης Ίωαννίνων (1610), έθεωρεϊτο δέ «φρόνιμος, εϋσεβής, τολμηρός καί φιλογενής, αλλά καί οϋτος οϋ διέφυγε τάς δολοπλοκίας τῶν τότε διοικητῶν, καταδιωχθείς παρ' αϋτῶν ραδιουργία τινός Ίωαννίτου». ⁸⁰ Κατά τήν έν λόγω περίοδο, κτίσθηκαν καί οί μονές πού σώζονται καί σήμερα πλησίον τῶν έξῆς χωριῶν: Ἀρτσίστα (1597), Φραστανά (1614), Ζέρμα (1656), Λιτονιάβιστα (1658 καί 1662), Βρυσοχώρι (1667), Μόλιστα (1672), Καλόβρυση, Ὀστανίτσα, Νικάνορας, καθώς καί άλλες πού δέν σώζονται πλέον αλλά υπήρχαν πλησίον τῶν χωριῶν: Βούρμπιανη, Γοργοπόταμος, Στράτσιανη, Καστάνιανη, Κεράσοβο, Σταρίτσανη, Παλιοσέλι, Πάδες, Ἄρματα, Λιατοβούνι κ.ἄ. ⁸¹

Λόγω τῆς ὡς ἄνω έρήμωσης τῆς Διπαλίτσας τό 1656, ή έτήσια έμποροπανήγυρη «Πωγωνιανή» συνέχισε τήν λειτουργία της στά Γιάννενα, τό 1660, μέ τό ἴδιο ὄνομα, ⁸² προφανῶς επειδή οί Ἡπειρῶτες καί οί ξένοι έμποροι τήν εἶχαν συνηθίσει καί την θεωροϋσαν αναγκαία για τήν Ἡπειρο. Τότε ἄρχισε νά λειτουργεῖ καί ή μικρότερη έμποροπανήγυρη τῆς Κόνιτσας, για τόν ἴδιο λόγο, γεγονός πού φαίνεται πολύ πιθανό ἄν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ὅτι αϋτή ὀνομάσθηκε Παζαρόπουλο κατ' αντιδιαστολή πρὸς τό μεγάλο παζάρι τῆς Διπαλίτσας καί ὅτι στά τέλη τοϋ 19ου αἰῶνα οί λόγιοι έθεωροϋσαν ὅτι ιδρύθηκε σέ πολύ παλιά χρόνια.

Μερικοί από τούς κατοίκους τῆς Διπαλίτσας καί τῶν γειτονικῶν χωριῶν, οί όποϊοι έφυγαν από εκεί τό 1656 λόγω τοϋ «χαλασμοϋ» τους, μετοίκησαν στήν Κόνιτσα, ιδίως οί εϋκατάστατοι. ⁸³ Θεωρῶ πολύ πιθανό ὅτι ἔνεκα τῆς μετοίκησης αϋτῆς κτίσθηκαν στήν Κόνιτσα δεύτερο τζαμί καί τεκές, ὡς έξῆς: Οί έν λόγω εϋκατάστατοι φυγάδες ήσαν μουσουλμάνοι πού κατεῖχαν ἤδη γαιῆς στόν κάμπο τῆς Κόνιτσας, γι' αϋτό προτίμησαν νά μετοικήσουν σέ αϋτήν, ἔκτισαν δέ στήν ἄνω συνοικία της (πού ήταν

80. Βλ. Ἀραβαντινός, Περιγραφή...τ.Γ' 165, Ν. Μυστακίδης, έφημ. Κόνιτσα, φ. 19.3.1915, Κορακίδης, ὅ.π. 85.

81. Βλ. Καμαρούλιας, ὅ.π. 294, 225, 198, 155, 189, 170, 172, 186, Γκοϋτος, Ἡ έπαρχία...57.

82. Βλ. Γκοϋτος, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ. 2008, 59-60.

83. Λαμπρίδης, Ἡπ. μελετήματα, τχ Ζ' 62, ὁ ἴδιος, Ἀττικόν Ἡμερολόγιον, τ. 1888 126. Κατά τόν Ί. Σαμαράκη (έφημ. Ὁ Πύρρος, φ. 12.1.1906), οί πλούσιοι φυγάδες προτίμησαν τήν Κόνιτσα καί τήν Καστοριά.

τότε ἀραιοκατοικημένη) ἀφ' ἑνός κατοικίες τους καί ἀφ' ἑτέρου, μετά ἀπό λίγα χρόνια, τζαμί γιά τίς λατρευτικές ἀνάγκες τους. Ἐνεκα τούτων, οἱ μουσουλμάνοι δημόσιοι ὑπάλληλοι, πού ἔδρευαν στήν κάτω συνοικία καί χρησιμοποιοῦσαν τό ἐκεῖ τζαμί τοῦ 1539, μετέφεραν τήν ἔδρα τους καί τίς κατοικίες τους στήν ἄνω συνοικία καί ἔτσι αὐτή ἔγινε βαρόσι. Τό 1670 περίπου στήν κάτω συνοικία κτίσθηκε τεκέσ⁸⁴ ἀπό δερβίσηδες τῆς Καραμουρατιᾶς, οἱ ὁποῖοι πιθανῶς προσδοκοῦσαν ὅτι διά τοῦ προσηλυτισμοῦ πού θά ἀσκοῦσαν μέσω τοῦ τεκέ τούτου θά αὐξηθοῦν οἱ λίγοι μουσουλμάνοι τῆς Κόνιτσας.

Δ.- 1690-1787: Ὑπό τήν ἐξουσία ἡμιανεξάρτητων Ἀλβανῶν

1. Ἀπό τά τέλη τοῦ 17ου αἰώνα, ὁ καζᾶς τῆς Κόνιτσας τελοῦσε ὑπό τήν ἐξουσία ἰσχυρῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνων, οἱ ὁποῖοι λέγονταν συνήθως μπέηδες καί ἐνεργοῦσαν, βάσει τοῦ τότε ὀθωμανικοῦ καθεστῶτος, ὡς διοικητές τοῦ καζᾶ, ὡς σπαχῆδες, ὡς φοροεισπράκτορες, ὡς τσιφλικάδες, ὡς «προστάτες» ραγιάδων, ὡς προεστοί τῶν μουσουλμάνων τῆς Κόνιτσας καί ἐνίοτε ὡς δερβεντζῆδες, ἀλλά διέπρατταν συχνά καί αὐθαιρεσίες, γενικά δέ ἦσαν ἡμιανεξάρτητοι, ἀτίθασοι καί τυραννικοί καί συνήθως ἀλληλοὑποστηρίζονταν. Ὡστόσο, οἱ αὐθαιρεσίες τους μᾶλλον δέν προξένησαν στόν καζᾶ σημαντική οἰκονομική ὑφεση.⁸⁵

Οἱ μπέηδες τῆς Κόνιτσας κατάγονταν κατά τό πλεῖστον ἀπό τήν Καραμουρατιᾶ καί ἀπό τήν Φράσαρη. Μεταξύ τῶν οἰκογενειῶν τους οἱ ἰσχυρότερες ἦσαν δέκα περίπου, μεταξύ δε τῶν μπέηδων αὐτῶν πού γνωρίζομε παλαιότεροι ἦσαν: ὁ Ζεϊνέλ, πατέρας τῆς μάνας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Χάμκως, ἡ ὁποία γεννήθηκε το 1728, ὁ Γιαγιά, συγγενής τῆς συζύγου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Ζιλχάκως, καί ὁ Ντόστ, πού εἶχε γιό τόν Ἰσλάμ καί ἐγγονούς τούς Γιακούπ, Ἀχμέτ καί Ἰμπραήμ. Οἱ μπέηδες τῆς Κόνιτσας ἀπέκτησαν

84. Γιά τό τζαμί (πού ἀνακαινίσθηκε τό 1699) καί τόν τεκέ, βλ. ἄνωτ. σημ. 66 καί Εὐθυμίου, Σελίδες...157, 164, *Λυμπερόπουλος*, ὄ.π. 51, 234.

85. Βλ. *Γκοῦτος*, Ἡ ἐπαρχία...22, 41-42, 46 καί τήν ἐκεῖ βιβλιογραφία. Γιά τά χαρακτηριστικά τοῦ 18ου αἰώνα στήν Ἠπειρο καί στήν Ἀλβανία, βλ. *Γκ. Ἄρς*, Ἡ Ἀλβανία καί ἡ Ἠπειρος στά τέλη τοῦ ΙΗ' καί στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα, 1994, 76-77, *Ν.Βερνίκος/Σ.Δασκαλοπούλου*, Στίς ἀπαρχές τῆς νεοελληνικῆς ἰδεολογίας, 1999 96, *passim*, *Ψιμούλη*, ὄ.π. 95 ἐπ.

γαῖες στήν κοιλάδα τοῦ Ἀώου, ἔκτισαν στήν Κόνιτσα μεγάλα σπίτια τους μέ ψηλούς μανδρότοιχους, συντηροῦσαν πολυάριθμο ὑπηρετικό προσωπικό τους, μιλοῦσαν ἄλβανικά καί ἑλληνικά, ἔστελναν τά παιδιά τους σέ ἑλληνικά σχολεῖα καί ἐθεωροῦντο γενικά ὡς ἰδιότροποι καί τυραννικοί.⁸⁶ Κατά τά ἔτη 1721-22 συγκρούσθηκαν μεταξύ τους στήν Κόνιτσα, ὁ καθένας μέ τό ἀσκέρι του, πρὸς κατάπαυση δέ τῶν ἐχθροπραξιῶν τους ὁ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἐφυλάκισε τόν «προεστώτερό» τους.⁸⁷ Λόγω τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν μπέηδων, μερικοί εὐκατάστατοι χριστιανοί Κονιτσιῶτες (Μπέρκος, Χατζηνίκος, Λιάμπεης, Σκουμπουρδῆς κ.ἄ.) μετοίκησαν στά Γιάννενα ἢ ἀλλοῦ κατά τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα.⁸⁸

2. Στά τέλη τοῦ 17ου αἰώνα, τά χωριά τοῦ Δυτικοῦ Ζαγοριοῦ τέθηκαν ὑπό τήν «προστασία» τῶν μουσουλμάτων τῆς Καραμουρατιᾶς καί τῆς Κόνιτσας, ὕστερα δέ ἀπό λίγα χρόνια ἔγιναν τσιφλίκια τους καί γι' αὐτό ἐντάχθηκαν στόν καζᾶ τῆς Κόνιτσας, ἀλλά κατά τά ἔτη 1724-58 μερικές γαῖες πωλήθηκαν ἀπό εκείνους στήν μονή τῆς Ἀρτσιτσας.⁸⁹ Τὴν ἴδια ἐπο-

86. Γιά τά παραπάνω, βλ. *Λυμπερόπουλος*, Ὁ Ἀλῆ πασᾶς καί οἱ βαθύτερες καταβολές τῶν πολιτισμικῶν ἐπιδιώξεών του, 1998, 9-13, 22, *Εὐθυμίου*, Σελίδες...104 ἐπ., *Αραβαντινός*, Χρονογραφία..., τ.Α' 278, ὁ ἴδιος, Περιγραφή... τ.Β' 189, *Ἀνώνυμος*, Ἀθην. ἐφημ. Ἀνεξάρτητος, 8.3.1849, *Φ. Πέτσας*, Ἠπ. Χρονικά, τ. 1983 249, *Χ. Ἐξάρχος*, Ἡ Φούρκα τῆς Ἠλείρου, 1987 45, *Γκοῦτος*, Ἠπ. Γράμματα, τχ 13/2008 198, ὁ ἴδιος, Ἠπ. Ἡμερολόγιο, τ. 2006 131, 142, ὁ ἴδιος, Ἡ ἐπαρχία...46. Κατά τόν *B. Ζῶτο Μολοσσό* (Ἠπ. μελέται, τ.Δ', τχ β' 46), οἱ μπέηδες τῆς Κόνιτσας εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ἀσλάν, Σουλεϊμάν καί Ἰσμαήλ πού εἶχαν πρόγονο τόν Ἰσαήμ. Ἀπό τήν Κόνιτσα καταγόταν καί ὁ Ἰμπραήμ πασᾶς τοῦ Μπερατιοῦ, ἴσως δέ καί ὁ Κούρτ, πασᾶς, ἐνῶ ὁ Ζεϊνέλ καταγόταν ἀπό τόν Σκενδέρμπεη ἢ ἀπό ἄλλο ἐπιφανές γένος Ἀλβανῶν (βλ. *Γκοῦτος*, Ἠπ. Ἡμερολόγιο, τ.2006 131-3, 126). Οἱ μπέηδες τῆς Κόνιτσας εἶχαν ὁμοιότητες μέ τούς μπέηδες τῆς Θεσπρωτίας, γιά τούς ὁποίους βλ. *Ψιμούλη*, ὁ.π. 95 ἐπ.

87. Ὁ ἐπίσκοπος Βελλᾶς Ἰωαννίκος ἔγραψε σέ ἐπιστολές του (Θεολογία, τ.1926 107, 194): «Ἐδῶ εἰς Ἰωάννινα εἶνε συγχύσεις (...), ἐπαναστάντων γάρ τῶν ἄλλων μπέηδων κατά τοῦ Ὁμέρ μπέη καί Σπάχου, ζητοῦσι τά θεμελήματά τους (...). Εἰς τήν ἐπαρχίαν μου τρέχουν κάκεῖ τά αὐτά (...). Οἱ μπέηδες μου οἱ πολύχρονοι ἔκαμαν σεφέρια εἰς Κόνιτζαν. Τώρα εἶναι ἐδῶ εἰς μεγάλας κρίσεις εἰς τόν ἡγεμόνα. Ἐβλήθη ὁ εἷς ὁ προεστώτερος εἰς τόν γουλαῖν. Εἰς τήν Κόνιτζαν ἀράδα εἶναι ἀσκέρια. Ἐγώ τώρα εἶμαι εἰς ἀμηχανίαν, ἐπειδή καί εἶνε ὁ καιρός τῆς συνάξεώς μου (...) νά ὑπάγω; καί εἶνε κίνδυνος αὐτῆς τῆς ζωῆς».

88. *Λυμπερόπουλος*, Κόνιτσα, 2004 181, πρβλ. *Αραβαντινός*, Χρονογραφία...τ.Β' 265-271, *Α. Τσιάρα*, Ἠπ. Χρονικά, τ.2007 348, 365 ὑποσημ. 62.

89. *Λαμπρίδης*, Ἠπ. μελετήματα, τχ Θ' 40, τχ Ζ' 43-44, ὅπου γράφει καί τά ἐξῆς: Οἱ

χή τέθηκαν ὑπό τήν «προστασία» ἐνός τεκέ τῆς Κόνιτσας τό χωριό Φετόκος, Κολωνιατῶν δέ ἡ Καραμουρατῶν τά χωριά Κεράσοβο (ἔπειτα ἔγινε τσιφλίκι τους) και Πληκάτι, ἐνῶ καταστράφηκαν ἀπό αὐτούς τά χωριά Λιάσκα (πλησίον τῆς Φούρκας), Λούψικο, Σέστουρη και Δοβρά (πλησίον τοῦ Ἴσβρου· ἔπειτα στήν Δοβρά κτίσθηκαν τρεῖς τεκέδες).⁹⁰

Γύρω στό 1710, ἡ Καραμουρατιά εἶχε καταστεῖ «ὀρμητήριον αὐθαιρεσίας» μέ ἀρχηγό τόν σκληρό Μπέϊκο, ὁ ὁποῖος τό 1716 ἀνδραγάθησε στήν πολιορκία τῆς Κέρκυρας, γι' αὐτό βραβεύθηκε.⁹¹ Ἐπειδή πολλοί ἀπό τούς Ἀλβανούς ληστές ἦσαν πρόην ἀρματολοί-ὀδοφύλακες, τό 1722 ἡ φύλαξη τῶν δερβενιῶν τῆς περιοχῆς τῆς Κόνιτσας (ὅπως και τῆς Πρεμετῆς και τῆς Καστοριάς) ἀνατέθηκε στους κατοίκους της, μέχρι τό 1743 περίπου, ὅποτε ἀνατέθηκε πάλι σέ Ἀλβανούς, μέ συνέπεια νά αὐξηθοῦν πάλι οἱ ληστρικές ἐπιδρομές Ἀλβανῶν. Το 1743 ὁ Βελῆ μπέης, πατέρας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἀποκρούσθηκε στήν Μόλιστα, ἀλλά κατέστρεψε τήν μονή Κλαδόρμης (πλησίον τῆς Φούρκας) και τελικά καταδιώχθηκε ἀπό τήν Σαμαρίνα και τό Κεράσοβο μέχρι τό Τεπελένι.⁹²

Ἄλλες γνωστές περιπτώσεις αὐθαιρεσιῶν τῶν Ἀλβανῶν εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Τό 1735 ἔγιναν τσιφλίκια Καραμουρατῶν ἡ Διπαλίτσα, τό Λαχανόκαστρο και τά γειτονικά τους χωριά.⁹³ Τό 1756, ὅποτε κατασκευαζόταν τό ἀρχονταρῆκι τῆς μονῆς Στομίου, ὁ Μουσταφά πασᾶς ἄρπαξε τίς σχετικές χρηματικές εἰσφορές τῶν χριστιανῶν.⁹⁴ Κατά τά ἔτη 1779 και 1784,

---

ἀρπακτῆρες ὑποκατέστησαν τούς φυγάδες κατοίκους μέ κατοίκους γειτονικῶν χωριῶν. «Κινδυνεύοντα τά Ἄνω Σουδενά ν' ἀπολέσωσι τās ἰδιοκτησίας αὐτῶν, ἐπεκαλέσθησαν (1711), ἀντί ἐτησίου τιμήματος, τήν προστασίαν μπέϋ τινός ἐκ Κονίτσης. Δυναστεύων δ' οὗτος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ και δι' ἐπιγαμιῶν μετά τῶν ἐν Ἰωαννίνοις τοποτηρητῶν συνδεόμενος, κατώρθωσεν ἵνα διοικητικῶς τό χωρίον τοῦτο ὑπάγῃται εἰς Κόνιτσαν». Βλ. και Πέτσας, ὀ.π.

90. Βλ. Γκοῦτος, Ἡ ἐπαρχία...26, 40, 47, Λαμπρίδης, ὀ.π. τχ Β' 8 και τχ Ζ' 19, Ν. Τσιγαρᾶς, Ἀττικόν Ἡμερολόγιον, τ.1888 301.

91. Λαμπρίδης, Ἡπ. μελετήματα, τχ Ζ32, ὁ ἴδιος, Ἀττικόν Ἡμερολόγιον, τ.1888 129.

92. Βλ. Γκοῦτος, Ἡ ἐπαρχία...50-51, 107-8 και την ἐκεῖ βιβλιογραφία.

93. Βλ. Λαμπρίδης, Ἡπ. μελετήματα, τχ Ζ' 68. Σύμφωνα μέ ἐπιστολή τοῦ 1740, τό Μολυβδοσκεπάστο μοναστήρι, «εἰς βαρύτατον χρέος διά τās ἀνωμαλίας τοῦ καιροῦ και τῶν πολέμων τās ταραχάς ἐμπεσόν και αὐτῶν τῶν ἱερῶν στερηθέν παρά τῶν ἀλλοφύλων, ἐν ἐσχάτῃ ταλαιπωρία διάκειται και κινδυνεύει τοῦ ἀπολέσθαι». (Ν. Βούλγαρις, Παρνασσός, τ.1890 308).

94. Εὐθυμίου, Ἡπειρ. Ἐστία, τ.1970 27, ὅπου και ἄλλη ἐνθύμηση, τοῦ 1741, πού

Κολωνιάτες μπέηδες κατέλαβαν ἀφ' ενός τό Λούψικο καί τά γειτονικά του χωριά, ἀφ' ἑτέρου δέ βοσκότοπο τοῦ Ἀσημοχωριοῦ, ἀντιστοίχως.⁹⁵ Ὁ Ἀλῆς Τεπελενλῆς, πρὶν νά γίνει πασᾶς, τό 1780 περίπου, ὅποτε ἔκαμε ληστρικές ἐπιδρομές στό Πωγώνι καί ἀλλοῦ μαζί μέ ἔνοπλους ὀπαδούς του, συγκρούσθηκε μέ τμημα στρατοῦ τοῦ Κούρτ πασᾶ στήν Κόνιτσα, κατά δέ τίς μάχες πού ἔγιναν μέσα στόν οἰκισμό της καί στήν τοποθεσία Παναγία σκοτώθηκαν πολλοί, προκλήθηκαν ζημίες καί οἱ κάτοικοι ἔφυγαν πρόσκαιρα ἀπό τά σπίτια τους.⁹⁶

3. Τό 1718 περίπου οἱ χριστιανοί κάτοικοι τῆς Κάτω Κόνιτσας ἐξισλαμίσθηκαν ὁμαδικά, γιά νά μήν τιμωρηθοῦν ἐπειδή εἶχαν ἐξοντώσει ὁμάδα Λεσκοβικινῶν μουσουλμάνων πού εἶχε ἐπιχειρήσει ληστεῖες ἐκεῖ. Κατά μία ἀμφισβητούμενη πληροφορία, τό Πάσχα τοῦ 1760 οἱ χριστιανοί τῶν 36 χωριῶν τῆς Καραμουρατιᾶς ἀλλαξοπίστησαν καί ἔδιωξαν τούς ἱερεῖς τους ἐπειδή ὁ θεός τους, παρά τίς σχετικές προσευχές τους καθ' ὅλη τήν σαρακοστή, δέν τούς γλύτωσε ἀπό τίς καταπιέσεις τῶν μουσουλμάνων σέ βάρος τους, ἔκτοτε δέ συμπεριφέρονταν στούς μουσουλμάνους τῆς Πρεμετῆς, τοῦ Λεσκοβικιοῦ καί τῆς Κολώνιας ὅπως τούς μεταχειρίζονταν ἐκεῖνοι προηγουμένως. Πάντως, τήν ἐποχή ἐκείνη ἡ Καραμουρατιᾶ εἶχε καταστεῖ καταφύγιο ληστῶν καί τυχοδιωκτῶν, οἱ δέ κάτοικοί της φιλονικοῦσαν μεταξύ τους.⁹⁷

Ἡ παρουσία τοῦ Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ στήν Ἠπειρο καί στήν Νότια Ἀλβα-

---

λέει ὅτι σκότωσαν τόν Γιάννη Δημητρίου. Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἦταν τοπάρχης τῆς Πρεμετῆς καί ἔπειτα ἐπόπτης τῶν δερβενιῶν τῆς Ἠπείρου (*Ἀραβαντινός*, Περιγραφή...τ.Β' 177, 175).

95. Βλ. Σδοῦκος, Λυκόρραχη, 1988 18-21, *Τ. Χρήστου*, Ἀσημοχώρι Κόνιτσας, 2001 80.

96. Βλ. Γκοῦτος, Ἠπειρ. Ἡμερολόγιο, τ. 2006 141.

97. Τά ἐν λόγῳ 36 χωριά μᾶλλον πρέπει νά βρίσκονταν ὄχι στήν Καραμουρατιᾶ ἀλλά στήν Σκερία, στό Δαγκλί καί δυτικότερα, διότι κατά τήν ὡς ἄνω πληροφορία ὁ ἐπίσκοπος τους, πού συμβούλευε νά ἔχουν ὑπομονή, ὑπαγόταν στό Μπεράτι, ἐνῶ ἡ Καραμουρατιᾶ ὑπαγόταν στόν ἀρχιεπίσκοπο Πωγωνιανῆς, ὁ ὁποῖος δέν ὑπαγόταν στό Μπεράτι, διέμενε δέ τότε στό Βουκουρέστι. Στήν περίοδο 1750-60, ἐξισλαμίσθηκαν καί 3 χωριά τῆς Κολώνιας ἀπό τόν προαναφερθέντα Μουσταφᾶ. Ἐπίσης ἐξισλαμίσθηκαν στίς ἀρχές μέν τοῦ 18ου αἰῶνα τό Κουρβελέσι Δελβίνου ἐπειδή ὁ ἐπίσκοπος δέν ἐπέτρεψε τήν κατάλυση τῆς νηστείας, περίπου δέ τό 1716 τό Μαλεσίφι, ἡ Ροδάνη καί ἴσως τό γειτονικό Λεσκοβίκι, στό ὁποῖο τό 1796 κτίσθηκε καί τεκές χαλβετήδων. Γιά τά παραπάνω, βλ. Γκοῦτος, Κόνιτσα, τχ 138/2008 15-17, ὁ ἴδιος, Ἠπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2008 61-62, 64.

νία κατά τά ἔτη 1775-79 θεωρεῖται ὅτι συνετέλεσε στήν ἀνάσχεση τῶν ὁμαδικῶν ἐξισλαμισμῶν, καθῶς καί στήν ἴδρυση ἑλληνικῶν σχολείων ἐκεῖ. Σύμφωνα μέ λίγες μαρτυρίες καί μέ περισσότερες προφορικές παραδόσεις, ὁ Πατροκοσμᾶς ἐπισκέφθηκε καί τήν Κόνιτσα, καθῶς καί πολλά ἀπό τά χωριά της, συνετέλεσε δέ ὥστε νά ἰδρυθοῦν σχολεῖα στήν Καστάνιανη, στήν Βούρμπιανη καί στήν Κάτω Κόνιτσα. Ὑποθέτω ὅτι ἐγνώρισε καί ἐπηρέασε τούς ἐξῆς τουλάχιστον στήν Κόνιτσα: τόν τότε ἐπίσκοπο Βελλᾶς Παῖσιο τόν Μικρό, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καί δάσκαλος, συγγραφέας καί ἀγιορείτης, τόν ὄσιο Μαρούδη τῆς μονῆς Στομίου καί τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν ἐκ Κονίτσης πού ἦταν τότε μουσουλμάνος.⁹⁸

Ἡ μονή Στομίου μεταφέρθηκε ἀπό τήν τοποθεσία Παλιομονάστηρο στήν σημερινή θέση της τό 1774 γιά ἄγνωστους λόγους. Τό 1747 κτίσθηκε (μᾶλλον ἀνακαινίσθηκε) ἡ μονή Κλαδόρμης. Τόν 18ο αἰῶνα κτίσθηκαν ἐκκλησίες στά ἐξῆς τουλάχιστον χωριά: στήν Σταρίτσανη τρεῖς (1734, 1784, 1798), στό Μποτσιφάρι Μόλιστας (1759), στήν Πυρσόγιαννη (1772) καί στό Πληκάτι (1775). Ἄλλα κτίσματα πού γνωρίζομε ὅτι κατασκευάσθηκαν τόν 18ο αἰῶνα εἶναι τά ἀκόλουθα: βρύση στό τζαμί τῆς Κάτω Κόνιτσας (1723), μεγάλο τριώροφο οἶκημα στό Γανναδιό (1740), τό γεφύρι τῆς Ζέρμας (1745), βρύση στήν Ζέρμα (1750), καθῶς καί οἱ ταμπακόμυλοι πού λειτούργησαν τότε στήν Μόλιστα, στήν Διπαλίτσα καί στό Ἀσημοχώρι.⁹⁹

E.- 1788-1822: Ἡγεμονία τοῦ Ἀλή πασᾶ

1. Ὁ Ἀλῆς Τεπελενλῆς, λίγο μετά τόν διορισμό του ὡς πασᾶ τοῦ σαντζακιοῦ τῶν Ἰωαννίνων, διατάχθηκε ἀπό τό Διβάνι νά ἐπαναφέρει στήν τάξη «τάς ἀνυποτάκτους καί ἀναρχικάς περιοχάς καί κοινότητας τῆς Ἡπείρου». Κατόπιν τούτου, τό 1789 ὑπέταξε τούς μπέηδες τῆς Καραμουρατιᾶς καί τῆς Κόνιτσας, «ἄνευ πολλῶν ἀγῶνων καί θυσιῶν» του, διά τῆς ὑποκίνησής τους σέ ἀλληλομαχίες, ἀντικατέστησε δέ τούς ἐκεῖ τοπάρχες μέ ἐμπίστους του καί μετέτρεψε τόν ναχιγέ τῆς Καραμουρατιᾶς σέ ἰδιαίτερο βιλαέτι, ὑπαγόμενο στό σαντζάκι τῶν Ἰωαννίνων (στό ὁποῖο μετέφερε οὐσιαστικά καί τόν ναχιγέ τοῦ Νοτίου Πωγωνιοῦ).¹⁰⁰

98. Βλ. Γκοῦτος, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2004 255 ἐπ.

99. Γιά τίς ὡς ἄνω κατασκευές, βλ. Γκοῦτος, Ἡ ἐπαρχία...56-57, 25, 109-112.

100. Βλ. Γκοῦτος, Ἡπειρ. Ἡμερολόγιο, τ.2006 142, Κοκολάκης, ὁ.π. 192, 195. Τό